

T.C.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü

Türkiye Kooperatifçilik

Raporu

2013

Mayıs 2014

ANKARA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	2
KISALTMALAR	4
TABLolar	5
GRAFİKLER	6
EKLER	6
GİRİŞ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	9
1.1 KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ	9
1.1.1 Başlangıç Dönemi (Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyetin İlk Yılları 1863-1968).....	9
1.1.2 İlerleme Dönemi (Kooperatifler Kanunu Dönemi 1969-2012)	10
1.1.3 Yeni Dönem (Stratejik Planlama Dönemi)	11
1.2 MEVZUAT GELİŞİMİ	12
1.3 KOOPERATİFLERİN SINIFLANDIRILMASI	14
1.4 KOOPERATİFÇİLİK ORGANİZASYONU	17
1.4.1 Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu.....	17
1.4.2 Kooperatiflerde Yönetim ve Örgütlenme	19
İKİNCİ BÖLÜM	22
2. KOOPERATİFLERİN EKONOMİ İÇERİSİNDEKİ ROLÜ	22
2.1 KREDİ VE KEFALET KOOPERATİFLERİ	23
2.2 TARIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN KOOPERATİFLER	26
2.2.1 TARIM SATIŞ KOOPERATİF VE BİRLİKLERİ	28
2.2.2 TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ	31
2.2.3 PANCAR EKİCİLERİ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ (PANKOBİRLİK)	35
2.2.4 TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİ	38
2.3 YAPI KOOPERATİFLERİ.....	40
2.4 TÜKETİM KOOPERATİFLERİ	41
2.5 TAŞIMA KOOPERATİFLERİ	43
2.6 YENİ KOOPERATİF TÜRLERİ	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRMELER	49
3.1 KOOPERATİFLERİN SAYISAL ANALİZİ	49
3.1.1 TÜRLERE GÖRE KOOPERATİFLER	49
3.1.2 İLLERE GÖRE KOOPERATİFLER.....	52
3.1.3 KOOPERATİFLERDE ÖRGÜTLENME ANALİZİ	56
3.2 KOOPERATİFLERİN FAALİYET ALANLARINA YÖNELİK ANALİZLER.....	57
3.2.1 EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE KOOPERATİFÇİLİK	57
3.2.2 FİNANSMANA ULAŞIM	59
3.2.3 KOOPERATİFLERİN ÜRÜN ALIM PIYASASINDAKİ YERİ	61
3.2.4 KOOPERATİFLERİN SANAYİLEŞMEYE KATKISI.....	63
3.2.5 KOOPERATİFLERİN İSTİHDAM KATKISI	63
3.2.6 KOOPERATİF BİLİNCİ	64
3.3 KOOPERATİFÇİLİKTE ULUSLARARASI GELİŞMELER.....	65
3.3.1 Uluslararası Kuruluşlar	65

3.3.2 Uluslararası Zeytin Konseyi Çalışmaları (UZK).....	66
3.3.3 İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Pamuk Eylem Planı (PEP) Çalışmaları.....	67
3.4 2012 ULUSLARARASI KOOPERATİFLER YILI DEĞERLENDİRİLMESİ.....	68
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	69
4 DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	69
EKLER.....	73
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	88

KISALTMALAR

BM.....	Birleşmiş Milletler
Bakanlık	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
DFİF	Devlet Fiyat İstikrar Fonu
ESKKK.....	Esnaf Sanatkâr Kredi Kefalet Kooperatifleri
Genel Müdürlük	Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ICA	Uluslararası Kooperatifçilik Birliği
ICBA	Uluslararası Kooperatifler Bankalar Birliği
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
İSEDAK	İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
İSO	İstanbul Sanayi Odası
Kanun	1163 sayılı Kooperatifler Kanunu
Komite	Uluslararası Kooperatifler Yılı Kutlama Komitesi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
OR-KOOP	Türkiye Ormanlık Kooperatifleri Merkez Birliği
PANKOBİRLİK.....	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
PEP	Pamuk Eylem Planı
TESKOMB.....	Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKKENT	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
UKY	2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı
UZK.....	Uluslararası Zeytin Konseyi

TABLolar

Tablo 1: Bakanlıkların görev alanına göre kooperatif türleri.....	15
Tablo 2: Kooperatif türlerine göre kooperatif sayıları	16
Tablo 3: Kooperatifçilik hizmetlerinin yürütülmesinde Bakanlıkların idari yapıları.....	18
Tablo 4: Kooperatif türlerine göre kooperatif, birlik ve merkez birliği sayıları	20
Tablo 5: Kooperatiflerde bir üst organa katılma (örgütlenme) oranı	21
Tablo 6: Kredi ve Kefalet kooperatiflerinin yıllara göre kuruluş sayıları.....	24
Tablo 7: Kredi kefalet kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması.....	24
Tablo 8: Kredi kullanan kooperatif ortak sayısı ve kredi hacminin yıllara göre değişimi.....	26
Tablo 9: Tarım kooperatiflerinin türlere göre sayısal büyüklükleri	27
Tablo 10: Tarım satış birliklerinin kooperatif ve ortak sayıları	28
Tablo 11: 2012-2013 yılları ürünle göre Birliklerin alım miktarları.....	29
Tablo 12: Tarım Satış Birliklerinin türlere göre satın aldığı ürünler ve bölge payları.....	30
Tablo 13: Tarım kredi kooperatiflerinin yıllar itibarıyla sayısal gelişmeleri	32
Tablo 14: Tarım Kredi Kooperatifleri kooperatif sayısı değişimi.....	32
Tablo 15: Ortak sayısı büyüklüğüne göre tarım kredi kooperatiflerinin iller sıralaması	34
Tablo 16: Tarım kredi kooperatiflerinin son on yıl (2004-2013) kullandıkları krediler	35
Tablo 17: İllere göre Pankobirlik ortak sayısı ve il payı	36
Tablo 18: Şeker pancarı tarımı ve şeker üretiminde PANKOBİRLİK	37
Tablo 19: Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Türlerine Göre Sayıları	38
Tablo 20: Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması	39
Tablo 21:Yapı kooperatiflerinin türlere göre sayısal büyüklükleri	40
Tablo 22: Yapı kullanma iznine göre konut üretimi	41
Tablo 23: Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre tüketim kooperatiflerinin iller sıralaması	42
Tablo 24: Tüketim kooperatiflerinin dönemlere göre sayısal gelişimi	43
Tablo 25: Taşıma kooperatiflerinin iller sıralaması	45
Tablo 26: Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre kooperatif türlerinin sıralanması	49
Tablo 27: Ortak sayısı büyüklüğüne göre kooperatif türlerinin sıralaması.....	50
Tablo 28: Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı büyüklüğüne göre türlerin sıralaması	51
Tablo 29: Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre illerin sıralaması	52
Tablo 30: Ortak sayısı büyüklüğüne göre illerin sıralaması	53
Tablo 31: Türkiye’de illere göre nüfusun kooperatifçiliğe katılma oranı	55
Tablo 32: Türler göre üst yapılara katılma oranları	56
Tablo 33: ESKKK kredileri fazi desteği için ayrılan bütçe ödenekleri.....	60
Tablo 34: 2004-2013 yılları ayçiçeği, pamuk ve şekerpancarı alım fiyatları.....	62
Tablo 35: İSO İlk 500 Listesinde Kooperatifler.....	63

GRAFİKLER

Grafik 1: Son on yılda kefalet verebilen kooperatif sayıları (2004-2013)	25
Grafik 2: Son on yıl (2004-2013) ESKKK kredi faiz oranları	60
Grafik 3: Ayçiçeği, pamuk ve şeker pancarı fiyatlarının yıllık değişim oranları	62

EKLER

Ek 1: Türkiye'de Kooperatifçilik Yönetim Organizasyonu.....	73
Ek 2: Milli Birlik ortağı merkez birlikler, birlikler ve ortağı olmayan merkez birlikler.....	74
Ek 3: Su ürünleri kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralanması.....	75
Ek 4: İllere göre sulama kooperatifleri sayısı.....	76
Ek 5: Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin işletme ve bağlı ortaklıkları.....	77
Ek 6: Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Depolama kapasiteleri	78
Ek 7: Tarım Kredi Kooperatifleri iştirakler listesi	78
Ek 8: Pankobirlik iştirakler listesi	79
Ek 9: Bazı kooperatif türlerinde faal kooperatiflerin oranı (%)	80
Ek 10: Ortak sayısına göre bazı illerin kooperatif türlerine göre görünümüleri	80
Ek 11: Kooperatifçilik Genel Müdürlüğüne 2013 yılında Kurulan Kooperatif ve Ortak Sayısı (İllere göre).....	85
Ek 12: 2013 yılında türlere göre kuruluşuna izin verilen kooperatif sayıları.....	86
Ek 13: İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik ve kooperatif ortak sayısı büyüklüğüne göre sıralanması.....	87

GİRİŞ

Coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasal sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetlerine rastlanmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletlerin (BM) açıklamalarına göre dünyada 750.000’i aşkın kooperatif ve bir milyara ulaşan sayıda kooperatif ortağı bulunmaktadır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası kuruluşların yaptıkları araştırmalar neticesinde kooperatifleşmede öne çıkan ülkelerin ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya olduğu görülmektedir. Ekonomik gelişmişlik sıralamasında da önde olan bu ülkelerin, kooperatifçilik konusunda da önde olmaları, kooperatifçilik sisteminin sanılanın aksine gelişmiş pazar ekonomilerinde daha fazla yer bulduğunu göstermektedir.

Kooperatifçilik, hemen her ekonomik faaliyet için uygulanabilecek bir işletmecilik modelidir. Bu nedenle birçok sektörde uygulanabilir ve geniş kitlelerin katılımına olanak sağlayan bir özellik gösterir. Faaliyet alanı ülkelerin coğrafi konumları, siyasal sistemleri ve ekonomi politikalarına göre değişse de, kooperatifçilik konut üretiminden, tarımsal üretime, taşımacılıktan, sağlık hizmetlerine ve enerji üretiminden finansal hizmetlere kadar geniş alanlara yayılım göstermektedir.

Kooperatifçiliğin başta dayanışma olmak üzere kendine özel işletmecilik özellikleri, insanların toplumsal ilişkileri kadar eskidir. İlk çağlarda ve onu izleyen dönemlerde adı konulmamış olsa da kooperatifçiliğin sağladığı dayanışma ilişkisine insanlık tarihi boyunca rastlanmaktadır. Türk toplumunun tarihsel süreçte geliştirdiği “İmece” kültürü ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurumsal anlamda gelişerek dayanışmanın zirve noktası olarak kabul edilen “Ahilik” kooperatifçiliğe sistem olarak yakınlık göstermektedir.

Türk toplumlarında ekonomik ve sosyal dayanışma ilişkileri her dönem sürdürülüyor olsa da, çağdaş anlamda kooperatifçiliğin temel prensip ve ilkeleri çerçevesinde kurumsal yapıya kavuşması Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine rastlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik ve sosyal olarak en fazla etkileşim içinde olduğu başta İngiltere ve Fransa olmak üzere batı ülkelerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak kooperatifçiliğin başladığı görülmektedir.

Dünya çapında yaklaşık bir milyar insanı bir araya getiren, küçük ölçekli toplumsal organizasyonlardan cirosu milyarlarca doları bulan küresel işletmelere dönüşen kooperatifler yaklaşık 100 milyon kişiye de iş imkânı sunmaktadır. Böylece kooperatifler ortaklarını ve kamuoyunu bilgi paylaşımı, savunma, eğitim ve öğretim yoluyla harekete geçirme konusunda önemli bir potansiyele sahiptir.

Ekonomik işletmeler ve kendine yeten örgütler olarak kooperatifler ortaklarının ve buldukları yerin yerel halkının sosyo-ekonomik durumlarının iyileşmesinde önemli rol oynarlar. Bununla birlikte istikrarlı ve sürdürülebilir politika üretmeleri ve insan odaklı temel yaklaşımlar, ekonomik kalkınma yaklaşımları yanında sosyal gelişmeye de katkıda bulunmaları nedeniyle günümüzde kooperatifçilik için “üçüncü sektör” tanımlaması yapılmaktadır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı çerçevesinde hazırlanan bu rapor, ülke kooperatifçiliğiyle ilgili genel değerlendirme niteliğindedir. Kooperatifçiliğe yönelik çalışmaların analiz edilmesi ve değerlendirilmeler yapılması sektörü ilgilendirdiği kadar ekonomi ve sosyal politikalar açısından da önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1.1 Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi

Bu raporda; Türk kooperatifçiliği tarihsel olarak 3 evre halinde incelenmiştir. *Osmanlı Döneminde başlayan ve Kooperatifler Kanununun çıkarılmasına kadar geçen süre “Başlangıç Dönemi”, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle başlayan dönem “İlerleme Dönemi” ve stratejik planlama yapılarak Türkiye Kooperatifçilik Stratejisinin yayınlandığı tarih “Yeni Dönem” olarak kabul edilmiştir.*

1.1.1 Başlangıç Dönemi (Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyetin İlk Yılları 1863-1968)

Türk kooperatifçilik hareketinin Mithat Paşa’nın kurduğu “Memleket Sandıkları” ile başladığı kabul edilmektedir. Birlikte çalışma ve ortaklaşa iş yapma şeklinde Türk toplumlarında görülen dayanışma; *imece, lonca veya ahilik* gibi isimler olsa da, kooperatifçiliğin ilkeleri çerçevesinde ortaya çıkan ilk uygulamalar Arapça kökenli “*tedavün*” kelimesiyle tanımlanmış olup, günümüzde ise Fransızca kökenli “*kooperatif*” kavramı kullanılmaktadır.

1863 yılı Kasım ayında Niş Valisi Mithat Paşa tarafından önce “Şehirköy” (Pilot) kasabasında sonra bölgenin diğer kasabalarında kurulan “Memleket Sandıkları” kooperatifçiliğin ilk uygulamasıdır.

Kendi arazisinin ekimiyle geçinemeyen, tüccar ve tefeciye her geçen gün daha çok borçlanan köylünün ekonomik sorunlarını çözmek amacıyla oluşturulan kooperatif modeli, köylünün kendi arazisi dışındaki boş hazine arazisini işbirliğiyle ekip biçerek, elde edilen ürünün satış gelirini yine köylünün ortak kullanması usulüne dayanmaktadır.

Uygulamanın olumlu sonuçlar vermesinin ardından 1867 yılında çıkarılan “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” ile bir devlet politikası olarak Memleket Sandıkları tüm ülkeye yayılmıştır. Bu gelişmelerle yönetimde istikrarı sağlamak amacıyla yeniden yapılandırmaya gidilmiş, Memleket Sandıkları önce Menafî Sandıklarına sonra tüm sermayesiyle Ziraat Bankasına dönüşmüştür.

İmparatorluğun son yıllarında toplumun tüketim mallarını karşılamak amacıyla İstanbul’da tüketim kooperatifleri ve tarım üreticilerinin kredi ihtiyacını karşılamak için başta Ege Bölgesi olmak üzere birçok yerde de tarım kooperatifleri kurulmuştur.

Bu dönemde; 1911 yılında Aydın’da İncir Himaye-i Ziraat Anonim Şirketi, 1913 yılında Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi ve İstanbul Çırçıl’da ilk tüketim kooperatifi, 1915 yılında Milli Aydın Bankası ve 1921 yılında Ankara Memurin Erzak Kooperatifi kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun ortadan kalkması, birinci dünya savaşı ve kurtuluş savaşıyla ekonomik olarak yoksun düşmüş milletin, kurulacak yeni bir devlette dayanışma ve ortaklık ilişkilerinin önemli olacaktır. Bunun önemini bilen Mustafa Kemal ATATÜRK, Cumhuriyet ilan edilmeden önce Kooperatif Şirketler Kanunu tasarısı hazırlatmıştır. Bu tasarı

yasalaşmayınca 1923 yılında “İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi” çıkarılmıştır.

Ekonomisi tarıma dayalı Türkiye’de ilk yıllarda, ağırlıklı olarak tarım kooperatiflerinin kurulduğu görülmektedir. Kooperatifler Kanununun çıkarılmasına kadar geçen sürede kooperatifçilik genel hususlar yönüyle *Ticaret Kanunu* hükümlerine göre yönetilirken, “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ve “Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır.

Bu dönemde;

- Atatürk’ün de kurucu ortak olduğu “Ankara Memurları İstihlak Kooperatifi” 1925 yılında Ankara’da,

- İlk "İtibarı Zirai Birliği" 1927 yılında İzmir’de,

- İlk yapı kooperatifi “Bahçelievler Yapı Kooperatifi” 1934 yılında Ankara’da,

- İlk tarım kredi kooperatifi “Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi” 1936 yılında Silifke’de,

- İlk “Pancar Ekicileri Kooperatifi” 1951 yılında Adapazarı’nda,

- İlk “Esnaf Kefalet Kooperatifi” 1951 yılında Ankara’da,

-İlk Sigorta Kooperatifi 1958 yılında “Birlik Sigorta Kooperatifi” adıyla kurulmuştur.

Bu dönemde ayrıca köy kalkınma kooperatiflerinin kurulmasına başlanmıştır. Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girdiği 1969 yılına kadar tüketim kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım kredi kooperatif türlerinde sayısal anlamda önemli gelişmeler olduğu görülmektedir.

1.1.2 İlerleme Dönemi (Kooperatifler Kanunu Dönemi 1969-2012)

Türkiye’de 1960’lı yıllara gelindiğinde başta işsizlik olmak üzere ekonomik ve sosyal sorunlar artmış bunun sonucu olarak ekonomik ve sosyal alanda planlama dönemine geçilmiştir. Planlama döneminde kırsal alanda üretimi artırmak, kentlerde istihdam oluşturmak amacıyla birtakım politikalar geliştirilmiştir. Bu dönemde küçük sermaye sahiplerinin ortak olabileceği bir model olduğundan kooperatifçilik konusu üzerinde durulmuş, 1956 tarihli *Ticaret Kanununun* yetersizliği de anlaşılınca kooperatifçilikle ilgili müstakil bir kanuna ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

Devletlerde en önemli hukuki düzenleme anayasadır. Kooperatifçilik ilk defa *1961 Anayasasında* yer bulmuştur. Anayasal dayanak, kooperatifçilikle ilgili müstakil bir kanunun çıkarılması hususunda teşvik edici olmuştur. Nitekim 1914 yılında *Ticaret ve Ziraat Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü Cemal Bey* tarafından hazırlanan “Kooperatif Şirketler Kanunu Layihası” 1960’lı yıllarda düzenlenen toplantı ve kongrelerde revize edilerek 1969 yılında “**Kooperatifler Kanunu**” olarak hayata geçirilmiştir.

Kooperatif bir ortaklık ilişkisidir. Ortaklığın hukuku belirlenmeden yapılan iş ve işlemlerde ihtilafli sonuçlarla sıkça karşılaşmak mümkün olmaktadır. Kooperatifler çok ortaklı hukuki düzenlemeler olduğundan, ihtilafli konulara ve sorunlara çözüm üretmek için kooperatiflerin

hukuki zeminin sağlam ve kapsayıcı olması gerekir. Bu çerçevede 1163 sayılı Kanun, kooperatifçilik tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmektedir. Kanun, kooperatifçilik alanına yönelik düzenlemeleri sağlarken, kooperatiflerde örgütlenme fırsatı ve vergi muafiyeti sağlanmış olması önemli gelişme olarak görülmektedir.

Bu dönemde; tüketim, kredi kefalet, tarım ve konut kooperatifleri sayısal olarak artmış, üretim, temin tevzi ve ulaştırma sektöründe yeni kooperatif türleri kurulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım satış birlikleri yatırımlar yaparak sanayi tesisleri kurmuş ve faaliyetlerin çeşitlenmesi nedeniyle kooperatiflere bağlı ticari ortaklıklar ortaya çıkmıştır.

Bu dönem aynı zamanda ekonomik krizlerin yaşandığı dönemdir. Ekonomik krizlerin etkisini gidermek amacıyla yürütülen istikrar programlarında kooperatifçilikle ilgili birtakım yasal ve mali düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede yapılan düzenlemelerin kooperatiflere etkisi ileriki bölümlerde incelenmiştir.

1.1.3 Yeni Dönem (Stratejik Planlama Dönemi)

Dünyada son otuz yıl içerisinde, ekonomik ve sosyal yaşam ile kamu yönetimi anlayışındaki değişimlerin sonucu olarak, devletlerin; ekonomik ve sosyal alanda rollerini azaltmaya, idari, politik ve ekonomik yapıları serbestleştirmeye ve yerelleştirmeye, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye ve farklı ekonomik sektörlerin gelişimini dengelemeye doğru yöneldikleri bir süreç yaşanmıştır.

Söz konusu gelişmeler toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına çözüm üretebilecek oluşumlara olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş birçok ülkede, kooperatifler gibi kendi kendine yardım eden ve kendi sorumluluklarını yüklenen ekonomik dayanışma örgütleri, ortaya çıkan bu boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur. Bu açıdan, son dönemlerde uluslararası kuruluşlar ve bölgesel entegrasyonlar tarafından “devletlerin kooperatiflere olan yaklaşımları” konusunda yapılan çalışmalar da hız ve önem kazanmıştır.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler ve bu gelişmelerden ayrı olarak ülkemizde yaşanan ekonomik ve mali krizler, ekonomik ve sosyal sorunlara yeni bir yaklaşım olarak “Program Esaslı” çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, sosyal refahın artırılması gibi temel hedefleri olan programlarla, ekonomide strateji temelli yaklaşım dönemi başlamıştır. Bu yaklaşım ve dünyadaki gelişmeler de dikkate alınarak ülkemizde kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve kooperatifçilikte yeni bir planlama süreci başlatılmıştır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika belgelerinde ortaya konan hedefler de gözetilerek “Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlanmıştır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünüdür. Stratejik Plan’da ülke kooperatifçiliğinin yapısal özellikleri dikkate alınarak “2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı Bildirgesinde” yer alan BM 2012 yılı hedefleriyle örtüşen vizyon ve amaçlar ortaya konmuştur.

Stratejik hedeflerin bir takvim süresi içerisinde gerçekleştirilmesi için görevli ve sorumlu kurum ve kuruluşları belirleyen “Eylem Planı” da 17 Ekim 2012 tarihinde Stratejik Belge’yle eş zamanlı olarak uygulamaya konmuştur.

Böylece kooperatifçilikte somut hedefleri olan bir “Stratejik Plan” ve plana uygun hazırlanmış bir “Eylem Planı” esaslarına göre yönetilen döneme geçilmiştir. Bu gelişmelerin, kooperatifçilik için *yeni olması ve reform* niteliği taşımasından dolayı bu dönem raporda **yeni dönem** (Stratejik Planlama Dönemi) olarak kabul edilmiştir. Esasen okuduğunuz bu rapor da Eylem Planı gereği hazırlanmıştır.

Bu dönemin en önemli özelliği kuşkusuz, *her bir kooperatifin kendi yönetimleri marifetleriyle belirleyeceği misyon ve vizyon çerçevesinde stratejik temelli planlama yapması ve faaliyet programları* oluşturmaya olacaktır.

Bu dönemde; sayısal büyümeden ziyade, stratejik hedeflere yönelik gelişmeler önemli olacaktır. Nitekim kooperatif türlerinin çeşitlendirilmesine yönelik eylem planı çerçevesinde yeni kooperatif türleri için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından örnek anasözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuş; sağlık, gayrimenkul işletme ve yatırım alanlarında ilk defa kooperatif kuruluşuna izin verilmiştir.

Kooperatif türlerinin çeşitlendirilmesini sağlamak amacıyla Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılında;

- Deniz Yolcu Taşıma
- Deniz Yük Taşıma
- Eğitim
- Enerji
- Kadın Girişimi Üretim ve İşletme,
- Karayolu Yolcu Taşıma
- Karayolu Yük Taşıma,
- Karşılıklı Sigorta,
- Küçük Sanat
- Pazarcılar İşletme
- Sağlık
- Temin Tevzi
- Turizm Geliştirme
- Tüketim
- Üretim ve Pazarlama
- Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama

kooperatif türlerinin örnek anasözleşmeleri hazırlanarak yayınlanmıştır.

1.2 Mevzuat Gelişimi

Gerek Osmanlı Döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında birtakım düzenlemeler yapılmış olsa da, kooperatifçiliğin temel kanunu 1969 yılında yürürlüğe giren *Kooperatifler Kanunu’ dur.*

Kooperatifçilik alanında yasal ilk düzenleme 1867 tarihli Memleket Sandıkları Nizamnamesidir. Cumhuriyet döneminde sırasıyla 1923 tarihli İstihsal Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi, 1925 tarihli İtibari Zirai Birlikleri Kanunu, 1929 tarihli Zirai

Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 tarihli 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Kooperatifçilik faaliyetleri halen 1163 sayılı Kooperatifler Kanunuyla birlikte 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu hükümlerine göre yürütülmektedir.

Yürürlüğe girdiği 1969 yılından 2013 yılı sonuna kadar 1169 sayılı Kooperatifler Kanunu;

- 1496 sayılı Kanun,
- 2475 sayılı Kanun,
- 3381 sayılı Kanun,
- 3476 sayılı Kanun,
- 4629 sayılı Kanun,
- 5146 sayılı Kanun,
- 5728 sayılı Kanun,
- 5983 sayılı Kanun,
- 6172 sayılı Kanun ve
- 6215 sayılı Kanunla

olmak üzere 10 defa birçok maddesi değiştirilmiştir.

Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin ilk yasal düzenlemesi 21.10.1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun olup, 1984 tarihli 238 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve 3186 sayılı Kanun'la değiştirilmiş 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunuyla tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Halen yürürlükte olan 4572 Sayılı kanun;

- 4962 sayılı kanun,
- 5234 sayılı kanun,
- 5290 sayılı kanun,
- 6455 sayılı kanun ve
- 6456 sayılı kanunla

olmak üzere 5 defa birçok maddesi değiştirilmiştir.

1972 tarihli 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu;

- 1935 tarihli 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununu yürürlükten kaldırmış,
- 1984 tarihli 237 sayılı KHK,
- 1988 tarihli 336 sayılı KHK,
- 1995 tarihli 553 sayılı KHK,
- 1981 tarihli 2460 sayılı Kanun,

- 1985 tarihli 3223 sayılı Kanun ve
- 2005 tarihli 5330 sayılı Kanunla

6 defa birçok maddesi değiştirilmiştir.

1.3 Kooperatiflerin Sınıflandırılması

Kooperatifçilik yapısı gereği ortaklık üzerine kurulduğundan, ülkelerin ekonomi politikaları ve ortakların tercihine bağlı olarak kooperatifçiliğin çok sayıda sektöre yaygınlaştığı görülür. Geniş kitlelere yayılım ve faaliyet çeşitliliği gibi özellikleri nedeniyle kooperatiflerin sınıflandırılmasında üzerinde mutabık kalınan tek bir sistematik yaklaşım bulunmamaktadır. Ancak akademik çevreler ve kamu otoritelerince ortaklığın amacı, faaliyet alanı veya ortakların birleşme biçimine (hizmet durumuna) göre sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Zaman zaman tarım kooperatifleri ve tarım dışı kooperatifler gibi değerlendirmelere rastlansa da ülkelerin kendi mevzuatları ve ekonomik sistemlerine göre sınıflandırmalarda bulunmaktadır.

Bu çalışmada; Türkiye’de kooperatiflerin sınıflandırılmasında kamu yönetiminin hizmet alanına göre yapılan düzenleme esas alınmıştır. 1163 sayılı “Kooperatifler Kanunu” çerçevesinde kooperatiflerle ilgili temel hizmetleri yürütmekle görevli otorite Gümrük ve Ticaret Bakanlığı olup, 5983 sayılı Kanun çerçevesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının da görevleri bulunmaktadır. Bakanlıkların görevleri çerçevesinde kooperatif türlerine göre yapılan sınıflandırma Tablo-1’de özetlenmiştir.

Bakanlıkların görev alanına göre oluşturulan sınıflandırmada Gümrük ve Ticaret Bakanlığının görev alanında 26, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının görev alanında 5, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görev alanında 3 olmak üzere toplam 34 tür kooperatif bulunduğu Tablo-1’den görülmektedir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görev alanında yer alan kooperatifler adı geçen her iki Bakanlığın teknik temel hizmet alanlarıyla ilişkilidir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığının görev alanında ise hemen her sektörden ve her türlü hizmet biriminden kooperatifler bulunmaktadır.

Türkiye’de; 2013 yılı sonu itibarıyla 34 türde kooperatif sayısı toplamı 73.581 olup, bunun 47.621’i Çevre ve Şehircilik Bakanlığının, 12.830’u Gıda Tarım ve Hayvancılık

Bakanlığının, 13.130'u Gümrük ve Ticaret Bakanlığının görev alanında yer almaktadır. Türlerine göre kooperatif sayıları Tablo-2'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Bakanlıkların görev alanına göre kooperatif türleri

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
<ul style="list-style-type: none"> - Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi - Basın Yayın İletişim Kooperatifi - Deniz Yük Taşıma Kooperatifi - Eğitim Kooperatifi - Gayrimenkul İşletme Kooperatifi - Hamal Taşıma Kooperatifi - Hizmet Kooperatifi - İşletme Kooperatifi - Kadın Girişimci Üretim Kooperatifi - Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi - Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi - Kredi Kefalet Kooperatifi - Küçük Sanat Kooperatifi - Taşıma Kooperatifi - Sağlık Hizmetleri Kooperatifi - Sigorta Kooperatifi - Tarım Satış Kooperatifi - Tedarik Kefalet Kooperatifi - Temin Tevzi Kooperatifi - Tüketim Kooperatifi - Turizm Geliştirme Kooperatifi - Tütün Tarım Satış Kooperatifi - Üretim Pazarlama Kooperatifi - Yardımlaşma Kooperatifi - Yaş Sebze Meyve Kooperatifi - Yayıncılık Kooperatifi 	<ul style="list-style-type: none"> - Pancar Ekicileri Kooperatifi - Sulama Kooperatifi - Su Ürünleri Kooperatifi - Tarım Kredi Kooperatifi - Tarımsal Kalkınma Kooperatifi 	<ul style="list-style-type: none"> - Konut Yapı Kooperatifi - Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifi - Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi

Tablo 2: Kooperatif türlerine göre kooperatif sayıları

Bakanlıklar	Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	6.681
	Tüketim Kooperatifi	2.766
	Kredi Kefalet Kooperatifi	986
	İşletme Kooperatifi	642
	Üretim Pazarlama Kooperatifi	435
	Turizm Geliştirme Kooperatifi	381
	Tarım Satış Kooperatifi	336
	Temin Tevzi Kooperatifi	321
	Küçük Sanat Kooperatifi	310
	Tütün Tarım Satış Kooperatifi	63
	Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	38
	Yaş Sebze Meyve Kooperatifi	37
	Eğitim Kooperatifi	36
	Yayıncılık Kooperatifi	27
	Yardımlaşma Kooperatifi	21
	Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi	19
	Tedarik Kooperatifi	7
	Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	6
	Hamal Taşıma Kooperatifi	6
	Sigorta Kooperatifi	4
	Kadın Girişimci Üretim Kooperatifi	3
	Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1
	Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1
Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	
Hizmet Kooperatifi	1	
Gayrimenkul İşletme Kooperatifi	1	
TOPLAM	13.130	
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8.104
	Sulama Kooperatifi	2.477
	Tarım Kredi Kooperatifi	1.641
	Su Ürünleri Kooperatifi	577
	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31
	TOPLAM	12.830
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Konut Yapı Kooperatifi	44.910
	Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617
	Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	1.094
	TOPLAM	47.621
GENEL TOPLAM	73.581	

1.4 Kooperatifçilik Organizasyonu

1.4.1 Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu

Türkiye’de kooperatifçiliğin geliştirilmesi ile ilgili olarak Anayasanın Devlete görev verdiğinden yukarıda bahsedilmiştir. Başlangıcından günümüze kadar kooperatifçiliği geliştirmek, çeşitlendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla politikalar üretmek ve uygulanmasında rehberlik etmek üzere Devlet, çeşitli teşkilat yapıları oluşturmuştur. Nitekim kooperatifçiliğin ilk uygulaması olan “Memleket Sandıkları” revize edilerek ilk kamu bankası olan Ziraat Bankası kurulmuştur.

Dönemsel olarak çeşitli kuruluşlar kamu adına otorite olarak görev yapmışsa da, bu kapsamda en önemli gelişme 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile sağlanmıştır. Kooperatifçiliğin temel kanunu olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürütülmesinde Ticaret Bakanlığı (bugünkü ismiyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) yetkili kılınmıştır. 2010 yılında yürürlüğe giren 5983 Sayılı Kanun yapı kooperatifleri konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, tarım satış kooperatif ve birlikleri dışında tarımla ilgili alanda da Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığını görevli saymıştır.

Halen kooperatifçilikle ilgili temel görevler Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca yürütülmektedir. 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2’nci maddesi Bakanlığın görevlerini saymış, 6’ncı maddesi Bakanlığın hizmet birimlerini oluşturmuştur. Bakanlığın görevlerini sayan 2’nci maddenin k bendinde “*Esnaf ve sanatkârlar ile kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, sonuçları izlemek ve değerlendirmek*” ifadesiyle kooperatifçilik konusunda görev tanımı yapılmış, 6’nci madde kapsamında Bakanlık hizmet birimi olarak “*Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü*” kurulmuştur. Böylece kamu yönetimi teşkilatlanmasında kooperatifçilik, ilk defa kendi ismiyle Genel Müdürlük seviyesinde temsil edilir olmuştur.

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün görevleri 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 13’ncü maddesinde sayılmıştır.

“Madde 13 - (1) Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

a) Kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, uygulamak, sonuçlarını izlemek ve değerlendirmek.

b) Kooperatifçilikle ilgili Ar-Ge çalışmaları yapmak, kooperatif bilgi ve denetim sistemini kurmak ve işletmek.

c) Kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almak ve uygulanmasını sağlamak, yaygın, tanıtım ve eğitim faaliyetlerinde bulunmak.

ç) Kooperatiflerin amaçlarını gerçekleştirmek için hazırlayacakları projeleri desteklemek ve teşvik etmek, teşvik ve desteklere yönelik düzenlemeler yapmak.

d) Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birlikleri, yapı kooperatifleri ve üst birlikleri hariç olmak üzere, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile genel hükümlere tabi kooperatif ve birliklerin kuruluşuna, işleyişine ve denetlenmesine yönelik düzenlemeler yapmak, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak, kooperatifleri ve üst kuruluşlarını denetlemek veya denetlettirmek.

e) Kooperatifler için örnek ana sözleşmeler hazırlamak ve yürürlükte olan ana sözleşmeleri ihtiyaçlar doğrultusunda güncellemek.

f) Kooperatiflere ve üst kuruluşlarına yol göstermek ve çalışmalarında yardımcı olmak, yeni alanlarda kooperatif girişimlerin geliştirilmesine yönelik özendirici ve destekleyici çalışmalar yürütmek, bireysel tasarrufların uygun kooperatif girişimcilik modelleri ile ekonomiye kazandırılmasını sağlamak.

g) Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri tarafından kullanılan ürün alım kredilerine faiz desteği sağlamak ve bu kredilerin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek.

ğ) Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak.”

Mevzuattan anlaşılacağı üzere Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birlikleri, yapı kooperatifleri ve üst birlikleri hariç olmak üzere kooperatifçilikle ilgili temel görevler Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğüne yürütülmektedir.

Kooperatifçilik hizmetleri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığında Genel Müdürlük statüsünde yürütülürken, Çevre ve Şehircilik Bakanlığında Daire Başkanlığı statüsünde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında şube Müdürlüğü seviyesinde yürütülmektedir. Bakanlıklara göre hizmet birimlerinin isim ve statüleri Tablo-3'te özetlenmiştir.

Tablo 3: Kooperatifçilik hizmetlerinin yürütülmesinde Bakanlıkların idari yapıları

Bakanlık	İdari Yapının Statüsü	Hizmet Birimi
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Genel Müdürlük	Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Daire Başkanlığı	Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü Yapı Kooperatifleri Daire Başkanlığı
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Şube Müdürlüğü/ Koordinatörlük	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Teşkilatlanma Daire Başkanlığı Teşkilatlanma Koordinatörlüğü

1.4.2 Kooperatiflerde Yönetim ve Örgütlenme

Kooperatifler bir işletmecilik modeli olarak ticaret sisteminin içinde yer almasına karşın, yönetim organizasyonu bakımından diğer ticari işletme modellerinden farklılık göstermektedir. Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden “Ortakların Ekonomik Katılımı” ve “Demokratik Kontrol” yaklaşımı, kooperatiflerin yönetim anlayışının temelini oluşturmaktadır. Nitekim ülkemizde halen yürürlükte olan “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu” tüm ortakların temsil edildiği “Genel Kurulu” kooperatiflerin yönetiminde yetki bakımından en üst organ olarak kabul etmiştir.

Kooperatifler Kanunu’nun 42’nci maddesi kooperatiflerin yönetiminde en yetkili organ olarak bütün ortakları temsil eden genel kurul olduğunu hükme bağlamış, kooperatif icra organı olarak görev yapan “Yönetim Kurulu” ve genel kurul namına kooperatifin tüm işlem ve hesaplarını tetkik etme yetkisi verilen “Denetçiler Kurulunun” da genel kurul tarafından seçilmesini sağlamıştır.

Kooperatifler müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek ve faaliyetlerini koordine etmek üzere örgütlenmeler yapabilmektedirler. Nitekim Kanununun 70’nci maddesi kooperatiflerin; birlik- merkez birliği ve milli birlik şeklinde üst yapı organizasyonları kurmasını sağlamıştır. Türkiye’de kooperatifçilikte örgütlenme organizasyonu şematik olarak Ek-1’de gösterilmiştir.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, kooperatiflerin örgütlenmesinde en üst çatı olup, Merkez Birlikleri Milli Kooperatif Birliği’ne üye olmaktadır. Merkez Birliklerinin ortakları Birlikler, Birliklerin ortakları ise kooperatiflerdir. Kooperatiflerde üst organlara katılımın kooperatif türlerine göre dağılımı Tablo-4’te, kooperatiflerin ve birliklerin üst organlara katılma oranına ilişkin bilgiler Tablo-5’de özetlenmiştir.

Türkiye’de 34 ayrı tür altında kayıtlı toplam 73.581 kooperatifin 17.985’i bir üst organ olan birliklere ortaktır. Birlik sayısı 533 olup, en fazla sayıda birlik kurulan kooperatif türü 282 birlikle konut yapı kooperatifleridir. Birlik sayısı büyüklüğü bakımından konut yapı kooperatiflerini sırasıyla 84 birlikle tarımsal kalkınma kooperatifleri, 40 birlikle motorlu taşıyıcılar kooperatifleri ve 32 birlikle kredi kefalet kooperatifleri izlemektedir.

Merkez birliği sayısı 14 olup, konut yapı kooperatiflerinde 2’si faal toplam 3, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde 5, tarım kredi kooperatifleri, sulama kooperatifleri, taşıma kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri ve kredi kefalet kooperatiflerinde birer adet merkez birliği bulunmaktadır.

Tablo 4: Kooperatif türlerine göre kooperatif, birlik ve merkez birliği sayıları

Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
	Sayı	Ortak Sayısı	Sayı	Koop Sayısı	Sayı	Birlik Sayısı
Konut Yapı Kooperatifi	44.910	1.655.098	282	7.880	3	62
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.564.320	1	31		
Tarım Kredi Kooperatifi	1.641	1.056.097	16	1.641	1	16
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8.104	859.828	84	5.101	5	84
Kredi Kefalet Kooperatifi	986	655.168	32	964	1	32
Tarım Satış Kooperatifi	336	547.396	17	322		
Sulama Kooperatifi	2.477	295.360	13	736	1	13
Tüketim Kooperatifi	2.766	244.100	13	128	1	7
Motorlu Taş. Kooperatifi	6.681	193.070	40	644	1	15
Küçük San. Sit. Yapı Kooperatifi	1.094	131.493	5	171		
İşletme Kooperatifi	642	113.148	1	7		
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617	92.706	4	52		
Sigorta Kooperatifi	4	83.109				
Su Ürünleri Kooperatifi	577	30.975	16	210	1	13
Temin Tevzi Kooperatifi	321	24.222				
Tütün Tarım Satış Kooperatifi	63	20.886				
Üretim Pazarlama Kooperatifi	435	19.788	4	51		
Turizm Geliştirme Kooperatifi	381	17.449	3	33		
Yardımlaş. Kooperatifi	21	14.061				
Küçük Sanat Kooperatifi	310	9.459	2	14		
Yaş Sebze Meyve Kooperatifi	37	3.313				
Eğitim Kooperatifi	36	2.562				
Bağımsız T.S.K.	19	2.132				
Yayıncılık Kooperatifi	27	656				
Tedarik Kooperatifi	7	599				
Hamal Taşıma Kooperatifi	6	522				
Karayolu Yol. Taş. Kooperatifi	38	508				
Karayolu Yük. Taş. Kooperatifi	6	101				
Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1	23				
Kadın Girişimci Üretim Kooperatifi	3	21				
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1	7				
Deniz. Yük. Taş. Kooperatifi	1	7				
Hizmet Kooperatifi	1	7				
Gayrimenkul İşletme Kooperatifi	1	7				
GENEL TOPLAM	73.581	7.642.520	533	17.985	14	242

Tablo 5: Kooperatiflerde bir üst organa katılma (örgütlenme) oranı

Birliklere Katılım Oranı	
Kooperatif Sayısı	73.581
Birlik Ortağı Kooperatif Sayısı	17.985
Katılım Oranı (%)	24.4
Merkez Birliklerine Katılım Oranı	
Birlik Sayısı	533
Merkez Birliğine Ortak Kooperatif Sayısı	242
Katılım Oranı (%)	45.4
Milli Birliğe Katılım Oranı	
Merkez Birliği Sayısı	14
Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine Üye Merkez Birliği Sayısı	11
Katılım Oranı	78.5

Tablo-5'in incelenmesinden görüleceği üzere kooperatiflerin birliklere katılma oranı %24,4, birliklerin merkez birliğine katılma oranı %45,4, merkez birliklerinin Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine katılma oranı %78,5'dir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği üye listesi Ek-2'de gösterilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KOOPERATİFLERİN EKONOMİ İÇERİSİNDEKİ ROLÜ

Kısa tanımıyla ekonomik amaçlı işbirliği olarak kabul edilen kooperatifler, toplumsal yararları yanında ortaklarının ve ülkelerin ekonomik hayatında önemli roller üstlenirler. Kooperatifler küçük birikimleri büyük işletmeye dönüştüren model olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası Kooperatif Birliği (ICA), 1951'den beri kooperatiflerin toplumsal ve ekonomik katkılarını ortaya koymak amacıyla birçok ülkeden bilgi toplamakta ve değerlendirmeler yapmaktadır. Kooperatiflerin ortak sayısı ve ekonomiye katkı verileri ülkelerde kooperatiflerin yeri ve önemini ortaya çıkaran temel parametreleridir.

Geniş alanlarda ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler olması ve sağlanan katkının GSYH ile doğrudan ilişkilendirilmemesi nedeniyle ülke ekonomilerinde kooperatifçiliğin yerini ve etkisini belirlemek zordur. Bu önemi ve büyüklüğü ortaya koymak için tüm dünyada genel tercih edilen yöntem sektörel analiz ve değerlendirmelerdir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kooperatif işletmelerin önemini vurgulamak, ülke ekonomilerine ve sosyal yaşamlarına etkilerini/katkılarını göstermek amacıyla kooperatiflerin iş hacimlerine göre değerlendirmelerini içeren "Global-300" başlıklı bir proje geliştirmiştir. Bu proje çerçevesinde hazırlanan ICA Global-300 Rapor verileriyle kooperatiflerin ülke ekonomisine olan etkilerini ölçebilmek mümkün olmaktadır.

Son olarak 2012'de yayınlanan ICA Global-300 Raporunda 24 ülke kooperatifleri üzerinde çalışıldığı, bu ülkelerden ABD, Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere, Hollanda, Japonya, Finlandiya, Kanada ve İsviçre'de 2010 yılı verilerine göre kooperatiflerin 1.704 milyar dolarlık ekonomik hacim yarattıkları belirtilmiştir. Yaratılan ekonomik büyüklüğün ülke GSYH'ye oranı ülkelere göre değişmekle birlikte Finlandiya'da %17, İsviçre'de %12,2, Hollanda'da %11,6, Fransa'da %11,6 ve Almanya'da %10,6 olduğu belirtilmiştir.

2012 yılının "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak ilan edilmesinden sonra kooperatifler hakkında farkındalık oluşturmak amacıyla Global-300 projesi genişletilmiş ve ICA ile Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü'nün ortak çalışmasıyla "Dünya Kooperatifçilik Raporu-2012" yayınlanmıştır. Raporun değerlendirmesine göre 2010 yılında 61 ülkeden 2.190 kooperatifin ekonomik üretim hacmi 2.442 milyar dolara ulaşmıştır. Kooperatiflerin ülke ekonomilerine etkisinin değerlendirildiği bir başka çalışma Fortune Dergisi tarafından yapılan çalışmayla belirlenen "Global-500" listesidir.

Ülkemizde GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre cari ve sabit (1998 bazlı) fiyatlarla dönemsel tahmin sonuçları üzerinden, Avrupa Birliği Hesaplar Sisteminin (ESA95) önerdiği şekilde A17 ayrıntısında verilmektedir. Bu sınıflamaya göre dönemsel tahminlerde içerilen faaliyet kolları sektörel olduğundan kooperatifçilikle ilgili somut bir ölçümleme yapılamamaktadır. Bu nedenle kooperatifçiliğin GSYH ilişkisini doğrudan ortaya koymak zor görünmektedir.

Türkiye ekonomisi 2013 yılında %4,0 büyüme göstermiştir. 2013 yılında büyüme hızını küresel ekonomideki durgunluk nedeniyle azalan dış talep ve özel sektör yatırım harcamalarının ertelenmesi olumsuz etkilerken, iç talep artışı, kamu harcamalarının yükselmesi ve stok değişimleri olumlu etkilemiştir. Kooperatif işletmelerinin yıllık üretim değerleri ve hizmetlerinin oluşturduğu katma değer ekonomi içinde doğrudan ölçülemezse de, ülke nüfusunun %10'nunun içinde bulunduğu faaliyetlerin oluşturduğu üretim değeri ve yaratılan talebin ülke ekonomisine katkısı kuşkusuz büyüktür.

Bu çalışmada örgütlenmesini tamamlamış ve ortak sayısı 500.000 den fazla olan kredi kefalet kooperatifleri, tarım sektörü kooperatifleri (tarım satış kooperatif ve birlikleri-tarım kredi kooperatifleri- pancar üreticileri kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatifleri), yapı kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, taşıma kooperatifleri ve hizmetler sektöründe kooperatiflerin ekonomi içindeki rollerine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

2.1 Kredi ve Kefalet Kooperatifleri

Bir ekonominin büyümesi ve gelişmesinde mal ve hizmet üretimi kadar ekonomik faaliyetler için kaynak sağlamak da önemlidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği nedeniyle işletmeler dış finansmana ihtiyaç duyarlar. Sağlanan dış finansmanın işletmelerde etkin kullanılması mali yapının istikrarı bakımından kaçınılmaz bir gerekliliktir. Aksi takdirde, toplumun tasarrufları ve sermaye birikimi istenen ölçüde oluşamaz ve ekonomiye kazandırılmaz.

İşletmelerin finansman ihtiyacının, banka veya diğer finans kuruluşlarından karşılanmasında mali yapının istikrarı açısından kredi kefalet sistemi önem taşımaktadır. Ülkemizde halen kredi kefaleti sağlama konusunda en önemli organizasyon *kredi ve kefalet kooperatifleridir*. Bu amaca hizmet eden kurumsal yapıların başında Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri gelmektedir.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatiflerinin ilki 1951 yılında kurulmuş, 1969 yılından sonra, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle üst örgütlenmesini oluşturmuş, halen Kooperatifler Kanunu hükümleri çerçevesinde değişir ortaklı, değişir sermayeli ve sınırlı sorumlu olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri en az 100 esnaf ve sanatkârın bir araya gelmesiyle kurulmaktadır. Amacı; ortağı olan esnaf ve sanatkâra, faaliyetleri için gerekli krediyi doğrudan veya dolaylı olarak sağlamak veya kefalet etmek suretiyle ortaklarına kredi ve banka teminat mektubu sağlamaktır.

Kredi kefalet kooperatifleri ilk faaliyetine başladığı 1951 yılından 2013 yılı sonuna kadar 986 kooperatife ulaşmıştır. Kooperatiflerin %11,2'si ilk on yıllık dönemde, %30,3'ü 1961-1970 yıllarında, %27,2'si 1971-1980 yıllarında, %8,9'u 1981-1990 yıllarında, %13,6'sı 1991-2000 yıllarında %4,9'u 2001-2010 yıllarında, %3,8'inin son üç yılda kurulduğu görülür (tablo-6).

Kredi ve kefalet kooperatifçiliği 1980 yılına kadar sayısal olarak önemli büyüme göstermiştir. Sonraki dönemde Esnaf Bankası kurulması dâhil birtakım girişimler yapılmış ancak sonuç alınmamıştır. Banka kurulmasından sonuç alınmayınca asıl işlevin (ortaklar için kefalet sağlamak) yerine getirilmesi için fon oluşturulmuştur.

Tablo 6: Kredi ve Kefalet kooperatiflerinin yıllara göre kuruluş sayıları

Dönem	Kredi Kefalet Kooperatifi Sayısı	Oran (%)
1951-1960	111	11.2
1961-1970	298	30.3
1971-1980	269	27.2
1981-1990	88	8.9
1991-2000	134	13.6
2001-2010	48	4.9
2011-2013	38	3.9
Toplam	986	100

Tablo 7: Kredi kefalet kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması

İL	Ortak Sayısı	İL	Ortak Sayısı	İL	Ortak Sayısı
İzmir	50.244	Kahramanmaraş	7.143	Karabük	3.561
Ankara	39.104	Tekirdağ	6.869	Isparta	3.535
Antalya	31.644	Çanakkale	6.647	Çankırı	3.452
Bursa	27.508	Edirne	6.587	Bolu	3.383
Samsun	23.263	Diyarbakır	6.377	Elazığ	3.357
İstanbul	22.796	Sakarya	6.347	Nevşehir	3.248
Bahçesir	21.094	Zonguldak	6.249	Bitlis	2.594
Aydın	18.387	Niğde	6.090	Gümüşhane	2.513
Mersin	18.116	Amasya	5.751	Kars	2.438
Hatay	17.856	Giresun	5.645	Van	2.332
Konya	17.194	Kocaeli	4.955	Yalova	2.287
Gaziantep	15.632	Kırklareli	4.949	Ağrı	2.075
Manisa	15.456	Aksaray	4.782	Bilecik	1.791
Denizli	15.135	Kütahya	4.678	Karaman	1.788
Adana	15.092	Kırıkkale	4.582	Erzincan	1.693
Trabzon	13.349	Uşak	4.413	Bartın	1.641
Muğla	12.968	Burdur	4.389	Muş	1.586
Afyon	12.468	Düzce	4.134	Şırnak	1.136
Şanlıurfa	12.295	Osmaniye	4.112	Tunceli	1.044
Tokat	10.812	Rize	3.975	Siirt	1.043
Ordu	9.500	Sinop	3.966	Ardahan	978
Eskişehir	8.789	Erzurum	3.899	Batman	947
Çorum	8.582	Kırşehir	3.894	Kilis	873
Kastamonu	8.071	Mardin	3.734	Iğdır	789
Yozgat	7.967	Artvin	3.701	Hakkari	570
Kayseri	7.816	Adıyaman	3.680	Bayburt	465
Sivas	7.407	Malatya	3.601	Bingöl	355

2013 yılı sonu itibarıyla 32 Birlik ve 986 kooperatifle ülke geneline yayılmış olan esnaf ve kredi kefalet kooperatiflerinin ortak sayısı toplamı 655.168'dir. Kredi ve kefalet kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması tablo-7'de özetlenmiştir.

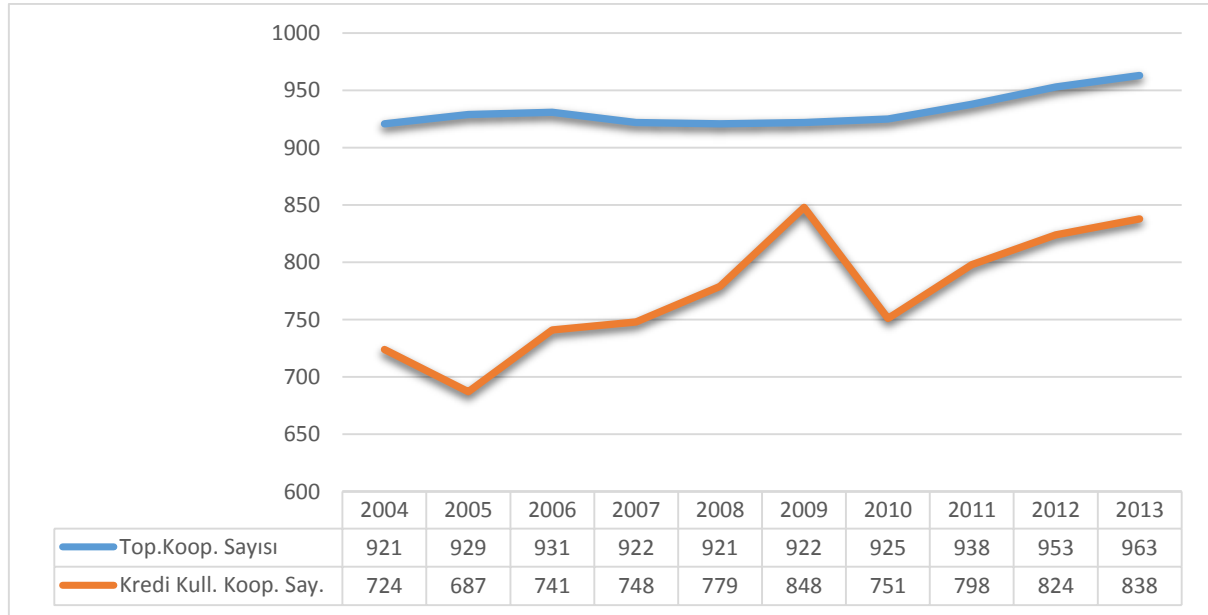
Tablo-7'nin incelenmesinden görüleceği üzere, kredi ve kefalet kooperatiflerine en fazla katılımın olduğu il İzmir olup İzmir'i sırasıyla Ankara, Antalya, Bursa ve Samsun izlemektedir. En düşük katılımın olduğu il ise Bingöl olup, Bingöl'ü Bayburt, Hakkâri, Iğdır ve Kilis izlemektedir.

Küçük esnaf ve üreticinin işletme finansmanının karşılanması hususunda en büyük beklentisi krediye en kısa sürede ve en düşük maliyetle ulaşmaktır. Finans kuruluşları ise müşterilerinin teminat kabiliyetine güvenmek isterler.

Kredi Kefalet Kooperatifleri; ortaklarına kullandırılan krediler için bankaya veya diğer finans kuruluşlarına garanti vermektedir. Kredinin vadesinde ödenmemesi halinde kredi taksit tutarı faiziyle birlikte bankaca doğrudan kefil olan kooperatifin bankadaki blokeli hesaplarından kesilmektedir. Sonuç olarak, kredinin geri dönmeme riskinin tamamını "kefil" olan kredi ve kefalet kooperatifleri üstlenir. Bu sistem finansman kuruluşuna kredinin geri dönüşünde kolaylık ve garanti sağlamaktadır. Bu garantinin sonucunda, kredi kullandıran bankanın kredi tahsilat kabiliyeti de artmaktadır.

Kredi ve Kefalet Kooperatifleri; küçük işletmelerin/esnaf-sanatkârın finansman ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Kredi kefalet sistemi aracılığıyla son on yılda kefalet verebilen kooperatif sayısının artmasıyla (grafik-1), kredi kullanan kooperatif ortağı (esnaf) sayısında ve kredi hacminde artış olmuştur (tablo-8).

Grafik 1: Son on yılda kefalet verebilen kooperatif sayıları (2004-2013)

Kefalet verebilen kredi kefalet kooperatif sayısı 2004 yılında 724 iken, 2013 yılında 838'e yükselmiş, kefalet verebilen kooperatif sayısı 2005 ve 2010 yıllarında bir önceki yıla göre azalmıştır (Grafik-1).

Tablo 8: Kredi kullanan kooperatif ortak sayısı ve kredi hacminin yıllara göre değişimi

Yıl	Kredi Kullanan Kooperatif Ortak Sayısı	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)	Kredi Hacmi (000 TL)	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)
2004	226.288	51.2	1.212.235	75.7
2005	227.431	5.0	1.558.546	28.5
2006	257.030	13.0	2.362.453	51.5
2007	266.922	3.8	2.634.324	11.5
2008	255.221	- 4.3	3.114.135	18.2
2009	248.070	- 2.8	3.290.952	5.6
2010	236.742	- 4.5	3.669.123	11.4
2011	244.700	3.3	5.541.322	51.0
2012	258.057	5.4	6.925.756	24.9
2013	286.123	10.8	9.617.317	38.8

Tablo-8'in incelenmesinden görüleceği üzere son on yılda Halk Bankası'ndan kredi kullanan kredi kefalet kooperatif ortak sayısı 226.228 den 286.123'e, kredi hacmi 1,2 milyar TL'den 9,6 milyar TL'ye yükselmiştir. Yıllar itibarıyla bir önceki yıla göre kredi hacmi sürekli artmışken, kredi kullanan ortak sayısı 2008, 2009 ve 2010 yıllarında bir önceki yıla göre azalış göstermiştir.

2.2 Tarım Sektöründe Faaliyet Gösteren Kooperatifler

İklim koşullarıyla doğrudan ilişkili olması ve etkin işleyen bir piyasanın olmaması tarım sektörünün temel yapısal özelliğidir. Tarımsal üretimde iklim kaynaklı faktörlere müdahale edilmesi güç olsa da, sulama kaynaklarının oluşturulması, sulama sistemlerinin modernize edilmesi ve örtü altında yetiştiricilik yapılması önemli teknik gelişmelerdir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de tarımsal alt yapı ve sanayinin gelişmesine bağlı olarak tarımsal üretimde artış görülmüştür. Üretimin seviyesi ve kalitesi ne olursa olsun tarım sektörünün sorunlarının başında halen etkin işleyen bir piyasa sistemi olmaması ve üreticilerin pazara erişim gücü gelmektedir.

Dünyada ve ülkemizde kooperatifçiliğin en yaygın uygulama bulduğu alanların başında tarım sektörü gelmektedir. Kooperatifler, yalnızca ortaklarına değil ekonomiye sağladıkları katkı açısından da önemlidir. Kooperatiflerin ülke ekonomilerine katkısı farklı ekonomik sistemlerde değişmekle birlikte önemini korumaktadır. Tarımsal kooperatiflerin gayri safi milli hasıladan aldığı pay 2009 yılında Brezilya'da %40, Kenya'da %45, İran'da %6 olmuştur. Aynı yıllarda kooperatifler Kanada'da dünya akça ağaç şeker üretiminin %35'ini, Kolombiya'da üretilen kahvenin %30'unu, Finlandiya'da et üretiminin %74'ünü, süt üretiminin %96'sını, yumurta üretiminin %50'sini ve orman ürünleri üretiminin %34'ünü, toplam kredilerin ise %34,2'ünü sağlamıştır. Fransa'da kooperatifler bankası kredilerin %60'ını karşılamakta, Polonya'da ise sütün %75'i kooperatifler tarafından pazarlanmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kooperatifçilikle ilgili hususlar Ticaret Kanunu hükümlerine göre yürütülürken, kooperatifçiliğin ilk uygulamaları tarım sektöründe başlamış bunun bir sonucu olarak kooperatifçilikle ilgili yasal ilk düzenleme 1929 tarihli “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ve onu takip eden 1935 tarihli ve 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun” olmuştur.

Türkiye’de halen sayısal anlamda en büyük ortaklı kooperatifler tarım sektöründe bulunmaktadır. 2013 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de tarım sektörüyle ilgili kooperatiflerin türleri kooperatif sayıları, ortak sayıları ve örgütlenmelerine ilişkin bilgiler Tablo-9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Tarım kooperatiflerinin türlere göre sayısal büyüklükleri

Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
	Sayı	Ortak Sayısı	Sayı	Kooperatif sayısı	Sayı	Birlik Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.564.320	1	31	-	-
Tarım Kredi Kooperatifi	1.641	1.560.097	16	1.641	1	16
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8.104	859.828	84	5.101	5	84
Tarım Satış Kooperatifi	336	547.396	17	322	-	-
Sulama Kooperatifi	2.477	295.360	13	736	1	13
Su Ürünleri Kooperatifi	577	30.975	16	210	1	13
Tütün Tarım Satış Kooperatifi	63	20.886	-	-	-	-
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifi	37	3.313	-	-	-	-
Tarım Sektörü Toplamı	13.266	4.382.497	147	8.041	8	126
Türkiye Toplamı	73.581	7.642.520	536	17.985	14	242
Tarımın Payı (%)	18	57	28	45	58	52

Tarım alanında kooperatifler pancar ekicileri kooperatifi, tarım kredi kooperatifi, tarımsal kalkınma kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri, tütün tarım satış kooperatifleri ve yaş sebze meyve kooperatifleri olmak üzere 8 tür altında sınıflandırılmıştır.

Tarımsal kalkınma kooperatifleri; ormancılık kooperatifleri, hayvancılık kooperatifleri, çay üreticileri kooperatifleri, köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler ve tarımsal kalkınma kooperatiflerinden oluşmaktadır. Tarım satış kooperatifleri ise her biri kendi alanında markalaşmış 13 ayrı birlikten oluşmaktadır.

Türkiye’de; kooperatif sayısının %18’i, ortak sayısının %57’si, birlik sayısının %28’i ve merkez birliği sayısının %58’i tarım sektörü kooperatiflerinde bulunmaktadır (tablo-9).

Türk kooperatifçiliğinin ilk uygulaması günümüzde Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri altında sınıflandırılan kooperatiflerdir. Bu çalışmada da tarım sektörü kooperatiflerinin değerlendirilmesine tarım satış kooperatif ve birliklerinden başlanmış sırasıyla tarım kredi

kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatiflerinin tarım sektörü içindeki rolüne ilişkin değerlendirilmeler yapılmıştır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerden su ürünleri kooperatifleri ve sulama kooperatifleri örgütlenerek merkez birliklerini kurmuş kooperatiflerdendir. Su ürünleri kooperatiflerinin ortak olduğu 16 birliğin 13’ü merkez birliğine ortak iken, sulama kooperatiflerinin ortak olduğu 13 birliğin tamamı merkez birliğine ortaktır. Su ürünleri kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması ek-3, sulama kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması ek-4’te gösterilmiştir.

2.2.1 Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri

Türk Kooperatifçiliğinde geçmişi en eski olan, örgütlenme seviyesi yüksek ve faaliyetleri bakımından uygulamada etkin olan tarım satış kooperatifleri, bu özellikleriyle kooperatif türleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Tarım satış kooperatiflerinin geçmişi Osmanlı dönemine kadar uzanır. İlk tarım satış kooperatifi, 1911 yılında büyük tüccarların küçük üreticiler üzerindeki baskısını kırmak amacıyla Aydın’da kurulan “Aydın İncir Himaye-i Züra A.Ş dir. 2013 yılı itibarıyla 13’ü faal olan 17 tarım satış kooperatif birliğine ortak olan kooperatif sayısı 322, bağımsız kooperatif sayısı 14 olmak üzere toplam 336 tarım satış kooperatifi bulunmaktadır. 2013 yılı sonu itibarıyla faal olan tarım satış birliklerinin kooperatif ve ortak sayıları büyüklüğü kuruluş tarih sırasına göre Tablo-10’da özetlenmiştir.

Tablo 10: Tarım satış birliklerinin kooperatif ve ortak sayıları

Birlik	Kuruluş Yılı	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Kooperatif Ortalama Ortak Sayısı
Tariş İncir Birliği	1937	15	3.841	256
Tariş Üzüm Birliği	1937	14	10.610	757
Fiskobirlik	1938	50	215.810	4.316
Çukobirlik	1940	34	34.857	1.025
Kozabirlik	1940	5	3.327	665
Tariş Pamuk Birliği	1949	44	35.603	809
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	1949	32	23.885	712
Antbirlik	1952	6	5.634	939
Marmarabirlik	1954	8	29.414	3.781
Gülbirlik	1954	6	8.928	1.488
Trakyabirlik	1967	48	44.780	933
Tiftikbirlik	1969	12	19.789	1.649
Karadenizbirlik	1978	19	37.319	1.964
TOPLAM	-	293	473.797	1.613

Tarım satış kooperatiflerinin örgütlenerek birlik oluşturmaları 2834 sayılı “*Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun*”un yürürlüğünden sonra gerçekleşmiştir. Tablo-10’un incelenmesinden görüleceği üzere 2013 yılı sonu itibarıyla faal olan 13 tarım satış

birliğinin kooperatif sayısı 293, ortak sayısı 473.797, kooperatif başına düşen ortak sayısı ortalaması 1.613 tür.

Türkiye’de tarım satış kooperatifleri ya ürün ya da bölgesel bazlı faaliyette bulunmaktadır. Bazı birlikler üzüm, incir, fındık, tiftik, gül, ipek kozası, pamuk, zeytin-zeytinyağı gibi faaliyet konusu tarımsal ürünlerin adıyla tüzel kişilik kazanmışken, bazıları da Antbirlik, Çukobirlik, Marmarabirlik ve Trakyabirlik gibi bölgesel isimlerle faaliyette bulunmaktadır. Kayıtlı tarım satış kooperatif birliklerinden Taskobirlik, Güneydoğubirlik, Kayısibirlik ve GAP-Birlik faaliyetlerini sürdürememişlerdir.

1935 yılında yasal dayanağına kavuşan tarım satış birlikleri 1980’li yılların başına kadar 50 ilde örgütlenerek 23 ayrı ürün üzerine çalışan kooperatifler kurmuşlardır. Kuruluş amaçlarına uygun olarak en önemli faaliyetleri ortaklarının ürünü satın almak olan birlikler, satın alınan ürünü muhafaza etmek ve işlemek için yatırımlar yapmışlardır. Yatırım yaparak ekonomik olarak büyüyen tarım satış birlikleri, sermaye birikimi yetersiz ve işletme ölçeği küçük Türkiye için önemli ekonomik birimler haline gelmişlerdir. Nitekim kurumsallaşan birlikler tarım politikalarının önemli aktörleri olarak kabul edilmiş ve 1960’lı yıllardan başlayarak hükümetler tarafından devlet destekli alım yapan kurumlar haline getirilmiştir.

2013 yılı sonu itibarıyla tarım satış kooperatif ve birliklerinin işletme ve bağlı ortaklıkları listesi ek-5’te, depolama kapasiteleri listesi ek-6’da gösterilmiştir.

Ülkede tiftik, koza ve gül çiçeği gibi ürünlerin üretiminden pazarlanmasına kadar politikaların belirlenmesinde büyük ölçüde birlikler etkili olmakta ve bu türlerde üretilen ürünlerin alımını da birlikler yapmaktadır. Daha geniş alanlarda ekilişi /dikimi yapılan ve üretim miktarı fazla olan pamuk, fındık, ayçiçeği ve zeytin/zeytinyağı gibi ürünlerde birlikler önemli rol üstlenmesine karşın ürün alım miktarları tiftik, koza ve gül çiçeği gibi yüksek oranlara ulaşmamaktadır.

Ürün guruplarına göre birliklerin 2012 ve 2013 yıllarında satın aldığı ürün miktarları tablo-11’de, birliklerce satın alınan bazı ürünlerin uzun dönemli bölge üretim payları tablo-12’de özetlenmiştir.

Tablo-11’in incelenmesinden görüleceği üzere 2012 ve 2013 yıllarında tarım satış birliklerince yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, zeytin, zeytinyağı, çekirdeksiz kuru üzüm, kabuklu fındık, soya, kuru incir, gül çiçeği, tiftik ve yaş koza satın alınmıştır. 2013 yılında miktarca en fazla satın alınan ürün yağlık ayçiçeği olup, ayçiçeğinin önemli kısmını Trakyabirlik satın almıştır.

Tablo 11: 2012-2013 yılları ürünle göre Birliklerin alım miktarları

Ürün	Birlik	Alın Miktarı (ton)	
		2013	2012
Yağlık Ayçiçeği	Trakyabirlik	297.280	205.896
	Karadenizbirlik	55.244	36.591
	Çukobirlik	771	123
Kütlü Pamuk	Tariş Pamuk Birliği	22.817	11.556
	Çukobirlik	20.590	17.700
	Antbirlik	17.901	25.580
Zeytinyağı	Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	1.906	5.125
Zeytin	Marmarabirlik	36.523	38.897
	Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	181	1.883
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	Tariş Üzüm Birliği	16.403	41.016
Kabuklu Fındık	Fiskobirlik	122.4	51.2
Soya	Çukobirlik	1.214	234
	Karadenizbirlik	912	539
Kuru İncir	Tariş İncir Birliği	3.624	2.225
Gül çiçeği	Gülbirlik	944	1.067
Tiftik	Tiftikbirlik	185	150,2
Yaş koza	Kozabirlik	121,4	133,7

Tablo 12: Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin türlere göre satın aldığı ürünler ve bölge payları

Birlik	Ürün	Alın Bölge Payı (%)
Antbirlik	Pamuk	72,3
Çukobirlik	Pamuk	14,1
	Soya	40,0
Güneydoğubirlik	Biber	1,8
	Mercimek	3,8
	Antepfıstığı	0,7
Karadenizbirlik	Ayçiçeği	55,3
	Soya	3,6
Marmarabirlik	Zeytin	21,9
Tariş İncir Birliği	Kuru İncir	8,5
Tariş Pamuk Birliği	Pamuk	37,0
Tariş Üzüm Birliği	Kuru Üzüm	17,8
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	Zeytinyağı	17,7
Trakyabirlik	Ayçiçeği	64,4

Tabalo-12'nin incelenmesinden görüleceği üzere, tarım satış birliklerince satın alınan ürün miktarlarının bölge üretimi içindeki payı ürün türlerine göre farklılık göstermekte olup, % 0,7 ile % 72,3 arasında değişen oranlardadır. En düşük oranlı satın alınan ürün antepfıstığı (Güneydoğu Birlik) olup, en yüksek oranlı satın alınan ürün (Antbirlik) kütlü pamuktur. Miktarca en fazla satın alınan ürünlerden ayçiçeği, pamuk ve zeytinde tarım satış birliklerinin piyasada önemli rol aldıkları tablo-12'nin incelenmesinden anlaşılacaktır.

Tarım satış kooperatifleri ürün alımı yanında ortaklarının kullandığı girdiler için aynı veya nakdi kredi kullandırmaktadır. Yıllara göre 200-250 milyon TL arasında değişen miktarlarda ağırlıklı olarak aynı kredi kullanılmaktadır. Trakyabirlik, Tarış Zeytin ve Zeytinyağı Birliği ve Tarış Üzüm Birliği en yüksek miktarlarda kredi kullandıran birlikleridir.

2.2.2 Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye'de kooperatifçiliğin ortaya çıkış nedenlerinin ilk sırasında tarım üreticilerinin finansal sorunlarına çözüm üretmek gelmektedir. Mithat Paşa'nın 1863'te başlattığı kooperatifçiliğin zihinsel altyapısında zirai kredi sistemi olduğu görülür. İlk kooperatifçilik uygulamaları bunu karşılamaya yönelik olmuştur (hatırlanacağı üzere memleket sandıkları Ziraat Bankasına dönüşmüştür).

Cumhuriyetle birlikte yeni devletin ekonomik faaliyetleri tarımsal yapıya dayandığından tarımsal alanda kredi sağlayacak ve çiftçiye tarımsal hizmetlerde öncülük edecek kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla ilk olarak 1929 yılında 1470 sayılı "*Zirai Kredi Kooperatifler Kanunu*" çıkarılmış, kısa bir süre sonra 1935 yılında 2836 sayılı "*Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu*" çıkarılarak bugünkü tarım kredi kooperatifleri faaliyetlerine başlamışlardır. Faaliyetleri çeşitlenerek artan tarım kredi kooperatifleri yatırımlar yapmış ve bağlı ortaklıklar kurmuşlardır (Ek-7).

Faaliyetine 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatifleri, 1972 yılından sonra 1581 sayılı "*Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu*" çerçevesinde bölge birlikleri ile merkez birliğini oluşturarak örgütlenmesini tamamlamış ve çok amaçlı tarım kooperatifleri olmuşlardır.

Tarım kredi kooperatifleri 81 il, 983 ilçe ve 38.522 köy veya mahallede hizmet birimleri bulundurarak ülke geneline yayılmıştır. 2013 yılı sonu itibarıyla 16 bölge müdürlüğü, 1641 kooperatifi ve 1.056.097 ortağı bulunmaktadır. İlk faaliyetine 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatiflerinin yıllar itibarıyla kooperatif ve ortak sayıları tablo-13'de gösterilmiştir.

Tablo-13'ün incelenmesinden görüleceği üzere, 1930'da 191 olan tarım kredi kooperatifi sayısı 70 yıl boyunca sürekli artarak 2000 yılında 2.489'a ulaşmıştır. 2000'li yıllarda ise sürekli azalış göstermiş ve 2013 yılsonu itibarıyla 1.641 olmuştur. Ortak sayısının yıllara göre değişimi de kooperatif sayısı ile paralellik göstermektedir.

Tablo 13: Tarım kredi kooperatiflerinin yıllar itibarıyla sayısal gelişmeleri

Yıl	Kooperatif sayısı	Ortak sayısı	Ortalama ortak sayısı
1930	191	20.170	105.6
1940	543	138.126	254.3
1950	900	438.410	487.1
1960	1.572	937.696	596.4
1970	2.021	1.305.461	645.9
1980	2.236	1.435.790	642.1
1990	2.459	1.579.208	642.2
2000	2.489	1.569.844	630.7
2010	1.791	1.083.041	604.7
2013	1.641	1.056.097	643.5

Tarım kredi kooperatiflerinin 2000’li yıllara kadar sayısal olarak sürekli büyümüş olması işletmecilik açısından sorunları da beraberinde getirmiştir. Enflasyon ve kredi faizlerinin yüksek olması, ürün bedellerinin geç ödenmesi kooperatiflerin mali yönetimini güçleştiriyor ve zarar eden kooperatif sayısı artıyordu. Bunun sonucu olarak ödeme güçlüğü çeken ortaklar yeni kooperatif kurma girişiminde bulunuyor veya başka kooperatife ortak oluyordu. Böylece kooperatif ve ortak sayısı irrasyonel olarak artıyordu.

2001 ekonomik krizi sonrası başlatılan yeniden yapılandırma döneminde tarım kredi kooperatiflerinin kooperatif sayısı birleşme veya kapanma şeklinde gelişmelerle azalmıştır. Son on yıl (2004-2013) tarım kredi kooperatiflerinin sayısı % 17,6 azalmıştır (tablo- 14). Bölge birliklerine göre Tekirdağ Bölge Birliğinde azalış olmazken, diğer 15 bölge birliğinde azalma görülmüştür. Sayısal azalışın en yüksek oranlı olduğu bölge birlikleri Sivas, Samsun, Trabzon ve Erzurum olmuştur.

Tablo 14: Tarım Kredi Kooperatifleri kooperatif sayısı değişimi

Bölge	2004	2013	Değişim Oranı (%)
İzmir	274	231	-15.6
Balıkesir	160	153	-4.3
Kütahya	185	152	-17.7
Ankara	169	148	-12.4
Kayseri	125	118	-5.6
Mersin	116	110	-5.1
Konya	132	105	-20.4
Tekirdağ	101	101	-
Sakarya	114	88	-22.8
Antalya	95	87	-8.4
Samsun	121	69	-42.9
Sivas	113	62	-45.1
Malatya	70	60	-14.2
Gaziantep	69	58	-15.9
Trabzon	88	56	-36.3
Erzurum	60	45	-25.0
Toplam	1.992	1.641	-17.6

İlk kurulduklarında bir kredi kooperatifi gibi çalışan tarım kredi kooperatifleri günümüzde, ülke geneline yayılmış kooperatif ve şubeleriyle kredi yanında girdi temini, tüketim malzemeleri temini, sigorta hizmetleri ve pazarlama hizmetleri gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması tablo-15’de gösterilmiştir.

Tablo-15’in incelenmesinden; Hakkari dışında tüm illerde tarım kredi kooperatifi bulunduğu, ortak sayısı en fazla olan ilin Manisa olduğu, ortak sayısı büyüklüğünde Manisa’yı sırasıyla Balıkesir, Konya, Antalya ve Samsun’un izlediği, ortak sayısı en düşük illerin Şırnak, Siirt, Bingöl ve Tunceli olduğu görülmektedir.

Tarım Kredi kooperatifleri, ortaklarına işletme ve yatırım kredileri kullanılmaktadır. İşletme kredileri kısa vadeli (genellikle bir yıla kadar vadeli) olup; genel ihtiyaç kredisi veya girdi temini için kullanılan kredilerdir. Kısa vadeli kredilerin tahsilatında ürün bedelinden mahsuplaşma yöntemi uygulanmaktadır. Yatırım kredileri ise orta vadeli krediler olup işletmenin araç ve gelir getirici yatırımları için dört yıla kadar vadeli uygulanmaktadır.

Tarım kredi kooperatifleri de kredi kefalet kooperatifleri gibi hükümetlerin destek programlarından yararlanarak ortaklarına düşük faizli kredi kullandırma imkânına sahip olmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin son beş yıl (2009-2013) kullandığı kredilere uyguladığı nominal faiz oranları % 15-10 arasında bir seyir izlerken, sübvansiyonlu faiz oranları % 0- 9 arasında değişen oranlarda uygulanmıştır. Destek programlarıyla beraber düşük faizli krediye ulaşma fırsatı kooperatif ortaklarının ilgisini çekmiş ve yıllar itibarıyla kredi talebi artmıştır. Tarım kredi kooperatiflerinin son on yıl kredi kullandığı ortak sayıları ile kredi hacminin yıllara göre değişimleri tablo-16’da özetlenmiştir.

Tablo 15: Ortak sayısı büyüklüğüne göre tarım kredi kooperatiflerinin iller sıralaması

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Manisa	64	33.770	Bolu	12	9.892
Balıkesir	60	32.816	Şanlıurfa	13	9.816
Konya	62	31.993	Uşak	20	9.136
Antalya	40	31.072	Kırşehir	23	8.944
Samsun	33	30.915	Sinop	7	8.733
Ordu	10	30.655	Çankırı	11	8.617
İzmir	53	30.285	Rize	6	8.070
Bursa	53	29.973	Kars	17	8.013
Denizli	43	28.805	Osmaniye	16	7.382
Tokat	24	28.801	Aksaray	18	7.380
Aydın	49	28.376	Karaman	12	7.228
Giresun	20	26.196	Niğde	13	7.182
Afyonkarahisar	60	26.054	Erzincan	9	7.042
Sakarya	36	24.921	Hatay	12	6.903
Trabzon	12	24.227	Ardahan	5	6.746
Ankara	55	24.077	Kırıkkale	19	6.688
Çorum	43	22.847	Bartın	3	6.523
Mersin	45	22.701	Adıyaman	9	6.007
Tekirdağ	43	20.519	Elazığ	9	5.871
Kastamonu	19	19.535	Bilecik	10	5.113
Amasya	16	18.953	İstanbul	7	4.329
Kütahya	33	18.947	Diyarbakır	5	4.872
Muğla	22	18.697	Karabük	2	4.285
Edirne	28	18.397	Bayburt	6	3.736
Çanakkale	42	18.129	Mardin	5	3.706
Burdur	27	17.645	Iğdır	4	3.244
Adana	37	17.267	Gümüşhane	4	3.240
Sivas	29	17.179	Van	3	3.216
Yozgat	40	16.971	Zonguldak	3	3.207
Kayseri	33	16.176	Bitlis	5	3.068
Malatya	24	14.839	Kilis	3	2.482
Eskişehir	29	11.500	Ağrı	5	2.286
Kahramanmaraş	17	12.856	Muş	2	2.216
Artvin	6	12.887	Batman	2	1.494
Kocaeli	15	10.022	Yalova	2	1.483
Düzce	13	12.720	Tunceli	2	1.092
Erzurum	14	11.243	Bingöl	1	908
Isparta	20	11.651	Siirt	1	529
Nevşehir	22	10.334	Şırnak	1	208
Kırklareli	20	10.091	Hakkari	0	0
Gaziantep	16	9.983	TOPLAM	1.634	1.055.9 12

Tablo 16: Tarım kredi kooperatiflerinin son on yıl (2004-2013) kullandırdıkları krediler

Yıl	Kredi Kullanan kooperatif ortak Sayısı	Bir önceki yıla göre değişim (%)	Kredi Hacmi	Bir önceki yıla göre değişim (%)
2004	333.350	-	808.666.493	-
2005	376.652	12,9	1.207.514.759	49,3
2006	414.513	11,0	1.698.811.713	40,6
2007	376.797	-9,1	1.892.254.206	11,4
2008	355.698	-5,5	2.115.137.910	11,7
2009	318.956	-10,3	1.678.409.183	-20,6
2010	343.869	7,8	2.664.256.827	58,7
2011	378.543	10,0	3.873.119.280	45,3
2012	391.892	3,5	4.325.055.551	11,6
2013	409.496	4,4	5.220.823.769	20,6

Son on yılda tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan ortak sayısı 333.350'den 409.496'ya çıkmış ancak 2007, 2008 ve 2009 yıllarında bir önceki yıla göre azalmış, diğer yıllarda artmıştır. Aynı dönemde kredi hacmi 2009 yılı dışında diğer tüm yıllarda artış göstermiştir.

2.2.3 Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK)

Türkiye tarımında tarımsal üretimde teknik bilgi düzeyi yüksek, girdi temini güçlüğü olmayan ve ürün pazar güvencesi olan üretim kollarının başında şekerpancarı tarımı gelmektedir. Şeker pancarı tarımı, şeker sanayi ile ilişkili olarak gelişme göstermiştir. Bu gelişmede, kurulma gerekçesi sanayiye destek sağlamak olan pancar ekicileri kooperatiflerinin etkisinin önemli olduğu söylenebilir.

İlk Pancar Ekicileri Kooperatifi 1951 yılında şeker fabrikasına ortak olmak amacıyla Adapazarı'nda kurulmuştur. 1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanununun yürürlüğe girmesiyle ülke genelindeki tüm pancar ekicileri kooperatifleri bir araya gelerek üst örgütlenmelerini PANKOBİRLİK adı altında birleştirmişlerdir.

Başlangıçta çiftçinin ürününü çiftçinin ortağı olan fabrikalarda işlenmesi amacıyla kurulan pancar ekicileri kooperatifleri, günümüzde ortaklarının tüm tarımsal faaliyetlerine destek olmak, her türlü tarımsal girdi temin etmek, başta şekerpancarı olmak üzere ortaklarının ürünlerinin pazarlamasına aracılık etmek gibi çok amaçlı kooperatifler haline gelmişlerdir. İlk kurulduğu 1951 yılında 3.778 ortağı olan pancar ekicileri kooperatiflerinin ortak sayısı 2001 yılına kadar sürekli artış göstermiş, 2002 yılından sonra ise sürekli azalış göstermiştir.

Pankobirlik, ülkede şekerpancarı tarımı yapılan 64 il, 7.500 yerleşim birimine yaygınlaşmış olup 1.564.320 ortağı bulunmaktadır. Kooperatif sayısı 31 olup, 308 şubesi, 6 şeker fabrikası ve 50'nin üzerinde tarımsal amaçlı iştiraki bulunmaktadır.

Pankobirlik, 2013 yılında 77,7 milyon TL tahsil edilen sermaye ve nominal sermayesi 6.1 milyar TL olan çeşitli kurum ve kuruluşlarda ortalama % 13.96 iştirak payına sahiptir. Pankobirlik kooperatiflerinin 2013 yılında tahsil edilen toplam 77,7 milyon TL sermayesinin; 16,7 milyon TL'si Kayseri, 14,6 milyon TL'si Konya, 8,7 milyon TL'si Amasya, 7,6 milyon TL'si Balıkesir-Bursa ve 5,9 milyon TL'si Ereğli/Konya kooperatiflerine aittir. Yukarıda

sayılan 5 kooperatifin sermaye toplamı Pankobirlik sermayesinin yaklaşık % 70'ine karşılık gelmektedir.

Pankobirlik kooperatiflerinin illere göre ortak sayıları ve Pankobirlik kooperatiflerinin ortak sayısının il payı tablo-17'de özetlenmiştir.

Tablo 17: İllere göre Pankobirlik ortak sayısı ve il payı

İl	Pankobirlik Ortak Sayısı (A)	İl'deki Tüm Kooperatiflerin Ortak Sayısı (B)	Pankobirlik Payı (A/B) %
Ağrı	58.015	66.877	86.7
Muş	54.664	64.383	84.9
Kırklareli	95.576	143.425	66.6
Erzincan	46.038	70.659	65.1
Amasya	89.860	140.422	63.9
Van	30.267	51.220	59.1
Elazığ	35.185	62.549	56.2
Tokat	78.645	140.968	55.7
Niğde	46.069	85.974	53.5
Eskişehir	82.300	154.685	53.2
Burdur	73.245	138.229	52.9
Yozgat	43.944	88.365	49.7
Afyonkarahisar	88.264	185.839	47.4
Kahramanmaraş	51.220	111.747	45.8
Kastamonu	45.299	102.556	44.1
Çorum	53.227	120.531	44.1
Uşak	23.861	54.670	43.6
Konya	146.982	360.762	40.7
Kayseri	79.238	195.852	40.4
Erzurum	39.791	102.434	38.8
Kırşehir	22.439	60.312	37.2
Malatya	33.599	92.618	36.2
Sakarya	60.154	174.122	34.5
Kütahya	35.260	104.252	33.8
Sivas	17.565	63.939	27.4
Samsun	33.497	140.280	23.8
Balıkesir	46.873	213.831	21.9
Ankara	53.193	466.196	11.4

Tablo-17'nin incelenmesinden görüleceği üzere, Pankobirlik kooperatifleri arasında en fazla ortak sayısı (146.982) Konya'da olup Konya'yı sırasıyla 95.576 ortakla Kırklareli, 89.860 ortakla Amasya ve 88.365 ortakla Yozgat izlemektedir. Ağrı'da kooperatif ortaklarının % 86,7'si, Muş'ta 84,9'u Kırklareli'nde % 66,6'sı pancar ekicileri kooperatif ortaklarıdır.

Pankobirlik, tarım satış kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri gibi ürün alımı yapmaktadır. Kooperatiflerle şeker pancarı üreticileri arasında sözleşmeli tarım çerçevesinde bir ilişki bulunmaktadır. Kooperatif ortakları şekerpancarı üretiminin her aşamasında kooperatiflerden

teknik yardım ve girdi temin eder, kooperatiflerde ürünün pazarlanmasına güvence verir ve belirli bir kampanya programı çerçevesinde satın alır. Türkiye’de 2006-2012 yılları şeker pancarı ekim alanı, üretimi ve şeker üretiminde kooperatiflerin yeri tablo-18’de özetlenmiştir.

Tablo 18: Şeker pancarı tarımı ve şeker üretiminde PANKOBİRLİK

	Yıl	Ekim Alanı (000 Dekar)	Şeker Pancarı Üretimi (000 ton)	Şeker Üretimi (000 ton)
Kooperatifler	2006	1.147	5.882	677
	2007	1.075	4.894	677
	2008	1.174	6.206	835
	2009	1.366	6.773	1.005
	2010	1.097	6.446	886
	2011	991	5.950	911
	2012	913	5.366	783
Türkiye Toplamı	2006	3.237	14.747	1.825
	2007	2.872	12.557	1.731
	2008	3.235	15.586	2.151
	2009	3.239	17,263	2.532
	2010	3.218	17.443	2.274
	2011	2.936	15.830	2.263
	2012	2.801	14.937	2.128
Kooperatifler Payı (%)	2006	35,4	39,8	37,0
	2007	37,4	38,9	39,1
	2008	36,2	39,8	38,8
	2009	42,1	39,2	39,6
	2010	34,0	36,9	38,9
	2011	33,7	37,5	40,2
	2012	32,5	35,9	36,7

Tablo-18’in incelenmesinden görüleceği üzere, Türkiye’de şeker pancarı ve şeker üretiminin yıllara göre değişmekle birlikte % 36-40 kadarı Pankobirlik tarafından gerçekleştirilmektedir. Kamu ve özel şeker fabrikalarının işlediği şeker pancarının da pancar ekicileri kooperatifleri ortakları tarafından yetiştirildiği dikkate alındığında ülke şeker piyasasının en önemli aktörünün kooperatifler olduğu söylenebilir.

Pancar ekicileri kooperatifleri, sektör içinde daha fazla rol alma amacıyla pancar dışındaki ürünlerin değerlendirilmesini sağlayacak tesis, kurum veya kuruluşlara ihtiyaç duymuş ve ticari işletme statüsünde olan iştirakler kurmuş veya mevcut kurulu işletmelere ortak olmuştur. Bunlar arasında pek çok tarımsal amaçlı kurumlar, yem ve süt fabrikaları bulunmaktadır. Pankobirlik iştirakleri listesi Ek-8’de gösterilmiştir.

2.2.4 Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Tarımsal kalkınma kooperatifleri tarım sektöründe aynı faaliyet alanında uğraşan üreticilerin genelde belirli bir bölge sınırlarında kurdukları kooperatiflerdir. Orman üreticileri kooperatifleri, çay üreticileri kooperatifleri, hayvancılık kooperatifleri ve köy kooperatifleri olarak hizmet alanı isimleri altında sınıflandırılmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin türlere göre kooperatif ve ortak sayıları tablo-19'da, ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması tablo-20'de özetlenmiştir.

Tablo 19: Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Türlerine Göre Sayıları

Kooperatif Türleri	Kooperatif	
	Sayı	Ortak Sayısı
Köy-Koop.	2.700	291.843
Tarım Kooperatifleri	512	62.579
Hayvancılık Kooperatifi	2.045	210.651
Ormancılık Kooperatifi	979	119.061
Çay Üreticileri Kooperatifi	47	68.109
Diğer kooperatifler	3.919	107.585
Toplam	8.104	859.828

Köy-Koop; köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerin merkez birliğidir. Tarıma ait farklı çalışma alanlarında etkinlik gösterir. (Hayvancılık-Süt üretimi ve işlenmesi, seracılık, halı/kilim üretimi, zeytin ve zeytinyağı işlenmesi, bal, çeltik üretimi ve işlenmesi, çiçekçilik, fidan, salça, reçel, konserve üretimi vb.) Merkez birliğine bağlı; 21 bölge birliği, 28 il birliği, 2.700 birim kooperatif bulunmaktadır.

Tablo-19'un incelenmesinden görüleceği üzere tarımsal kalkınma kooperatifleri ortak sayısı en fazla olan il Rize olup, Rize'yi sırasıyla Balıkesir, Bursa, Konya ve Denizli izlemektedir. Ortak sayısı en az olan il Tunceli olup, Tunceli'yi sırasıyla Siirt, Iğdır, Şırnak ve Ağrı izlemektedir. Rize'de çay üreticilerinin, Balıkesir, Bursa ve Konya'da köy kooperatifleri ve hayvancılık kooperatiflerinin oransal ağırlıkları bulunmaktadır.

Tablo 20: Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Rize	42	74.353	Şanlıurfa	126	6.353
Balıkesir	379	34.977	Sinop	87	6.104
Bursa	297	32.218	Samsun	57	6.049
Konya	350	32.123	Niğde	64	5.996
Denizli	222	29.929	Osmaniye	52	5.498
Çanakkale	313	27.693	Kars	84	5.174
Muğla	166	26.324	Kocaeli	65	5.086
Kütahya	162	23.121	Erzincan	81	4.949
Antalya	146	22.487	Malatya	86	4.865
İzmir	162	22.502	Bartın	31	4.467
Trabzon	81	22.384	Tokat	62	4.201
Kastamonu	342	20.855	Amasya	59	4.036
Mersin	170	20.381	Hatay	38	4.031
Afyonkarahisar	107	18.391	Adıyaman	46	3.648
Burdur	139	18.016	Nevşehir	58	3.568
Sakarya	135	16.960	Bilecik	31	3.236
Adana	131	16.900	Kırıkkale	42	3.108
Edirne	136	16.757	Mardin	61	3.048
Artvin	73	16.232	Van	79	3.038
Aydın	118	15.882	Yalova	29	2.954
Manisa	175	15.133	Bitlis	52	2.943
Kırklareli	104	14.102	Karaman	34	2.866
Bolu	185	13.630	Kırşehir	42	2.635
Isparta	119	13.310	Gümüşhane	35	2.563
Düzce	86	12.183	Muş	56	2.452
Giresun	82	11.131	İstanbul	32	2.440
Diyarbakır	203	10.263	Gaziantep	36	2.126
Ordu	71	10.259	Ardahan	32	2.107
Tekirdağ	120	9.819	Çankırı	37	2.019
Karabük	94	9.548	Batman	35	1.829
Kahramanmaraş	74	8.693	Hakkari	26	1.779
Ankara	135	8.440	Bayburt	17	1.764
Zonguldak	65	8.303	Bingöl	45	1.706
Erzurum	114	7.768	Elazığ	35	1.684
Eskişehir	69	7.616	Kilis	15	1.598
Sivas	136	7.354	Ağrı	42	1.553
Kayseri	92	7.134	Şırnak	29	1.467
Aksaray	90	6.948	Iğdır	23	1.050
Yozgat	62	6.934	Siirt	25	1.011
Uşak	68	6.920	Tunceli	15	942
Çorum	94	6.485	TOPLAM	7.810	838.401

2.3 Yapı Kooperatifleri

Nüfus artışı ve kırsaldan kentlere yönelik göçler başta büyükşehirler olmak üzere şehirlerde konut ihtiyacını artırmıştır. İhtiyaç, ilk dönemlerde yasa dışı yapılaşmalarla (gecekondu) karşılanmıştır. Yasa dışı yapılaşmalar belirli bir dönem konut talebine çözüm üretmiş olsa da kentleşme bakımından başka sorunları ortaya çıkarmıştır. Artan nüfusla konut talebi de sürekli artmıştır. Talebin sürekli artması karşısında, konut arzının artırılmasında kooperatifler rol almış 1930'larda başlayan konut kooperatifçiliği 1980'li yıllarda ivme kazanmış ve 2000'li yılların başına kadar sayısal olarak artmıştır.

Yapı kooperatifleri; konut yapı kooperatifi, küçük sanayi siteleri yapı kooperatifi ve toplu işyeri yapı kooperatifleri olarak üç tür altında sınıflandırılmıştır. Türkiye'de kooperatif sayısı en fazla olan konut yapı kooperatiflerinin ilki 1934 yılında Ankara Bahçelievler'de kurulmuştur. Yapı kooperatiflerinin 2013 yılı sonu itibarıyla sayısal büyüklükleri ve örgütlenme durumları tablo-21'de özetlenmiştir.

Tablo 21:Yapı kooperatiflerinin türlere göre sayısal büyüklükleri

Kooperatif Türü	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
	Sayı	Ortak Sayısı	Sayı	Koop Sayısı	Sayı	Birlik Sayısı
Konut Yapı	44.910	1.655.098	282	7.880	3*	62
Küçük Sanayi Sitesi Yapı	1.094	131.493	5	171		
Toplu İşyeri Yapı	1.617	92.706	4	52		
Yapı Koop. Toplamı	47.621	1.879.297	291	8.103	3	62
Türkiye Toplam Kooperatif	73.581	7.642.520	533	17.985	14	242
Yapı Kooperatiflerinin Payı	64.7	24.5	54.5	45.0	21.4	25.6

* Biri gayri faal

Türkiye'de kooperatif sayısı ve ortak sayısı büyüklüğü sırlamasında ilk sırada konut yapı kooperatifleri bulunmaktadır. Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, toplu işyeri yapı kooperatifleri ve konut yapı kooperatiflerinden oluşan yapı kooperatiflerinin sayısı 47.621 olup, Türkiye toplam kooperatif sayısının % 64,7'si kadardır. Yapı kooperatifleri ortak sayısı 1.879.297 olup ülke genelinin % 24,5'i kadardır. Kayıtlı 533 birliğin 291'i, 14 Merkez Birliğin 3'ü yapı kooperatifleri türüne aittir. Yapı kooperatifleri birliklerine ortak olan kooperatif sayısı 8.103 olup, toplam yapı kooperatif sayısına oranı % 17'dir. Merkez birliklerine ortak birlik sayısı 62 olup, toplam yapı kooperatifi birliklerine oranı % 21,3 tür.

Konut yapı kooperatiflerinin amacı, ortaklarını konut sahibi yapmaktır. Konut inşaatı tamamlanıp, konut kullanım izni alınınca kooperatifin ortaklar açısından amacı gerçekleşmiş olur. Bu durum konut kooperatifleri için anasözleşmede başka bir amaç yoksa tasfiye nedenidir. Bu özellikli durumdan dolayı konut kooperatiflerinde sayısal veriler değişken olabilmektedir.

Bu nedenle yapı kooperatiflerinin sektördeki yerinin tespiti ve ekonomi içindeki yerini değerlendirebilmek için kooperatiflere ilişkin sayısal veriler yerine yapı ruhsatı ve yapı kullanma izinleri verileri üzerinden değerlendirme yapılması uygun bulunmuştur.

Konut üretiminde kooperatiflerin yıllara göre yeri devlet ve özel sektörle karşılaştırmalı olarak tablo-21’de özetlenmiştir. Tablodan görüleceği üzere 1980 yılında yapı kullanma izinlerine göre 139.237 konutun 12,056’sı (% 8,70) kooperatif konutu iken, 2012 yılında yapı ruhsatı verilen 542.036 konutun 14.791’i (% 2,73) kooperatif konutudur. Tablo-22’nin incelenmesinden görüleceği üzere kooperatiflerin konut üretim payı yıllar itibarıyla değişkenlik göstererek en yüksek değerine 2000 yılında çıkmış, sonraki yıllarda ise azalış göstermiştir.

Tablo 22: Yapı kullanma iznine göre konut üretimi

Yıl	Devlet		Özel Sektör		Kooperatifler	
	Konut Sayısı	Pay (%)	Konut Sayısı	Pay (%)	Konut Sayısı	Pay (%)
1980	3.382	2,40	123.789	88,90	12.056	8,70
1985	3.257	2,80	93.675	79,20	21.273	18,00
1990	7.908	3,40	165.544	71,30	58.566	25,20
1995	16.426	7,40	162.443	65,50	67.229	28,10
2000	6.725	2,70	159.631	65,10	78.799	32,10
2004	3.823	2,50	114.643	69,60	43.714	28,20
2005	9.584	3,90	177.899	74,00	53.247	22,10
2006	18.321	6,20	239.697	81,10	37.371	12,70
2007	23.561	7,20	264.922	81,10	38.001	11,20
2008	40.367	11,30	281.581	78,81	35.338	9,89
2009	65.759	13,99	352.297	74,96	51.925	11,05
2010	55.741	12,92	338.904	78,58	36.626	8,49
2011	45.832	8,22	480.197	86,14	31.433	5,64
2012	53.291	9,83	473.954	87,44	14.791	2,73

2.4 Tüketim Kooperatifleri

Aynı ihtiyaç sahiplerinin tek başlarına yapamadıkları veya yapmakta zorlandıkları işleri birlikte yapmak kooperatiflerin en genel tanımı olarak kabul edilir. İnsanların ortak (aynı) ihtiyaçlarının başında tüketim malları gelmektedir. İnsanların en fazla ortak talep ettiği mallarının (tüketim) ortak girişimlerle karşılanmasına yönelik oluşturulan tüketim kooperatifleri dünyanın en önemli sosyo-ekonomik hareketi olarak da gösterilir. Aynı zamanda dünyada kooperatifliğin ortaya çıkışı ve zihinsel altyapısını tüketim kooperatiflerinin oluşturduğu ve kooperatifçilik ilkelerinin de bu zihinsel temel üzerine inşa edildiği ileri sürülmektedir.

Türkiye’de ilk tüketim kooperatifi 1913 yılında İstanbul Çırçıl’da kurulmuştur. 1915-1921 yılları arasında İstanbul’da birkaç tane tüketim kooperatifi daha kurulmuş ancak düzenli çalışma gösteren ilk tüketim kooperatifi “Ankara Memurları İstihlak Kooperatifi” olmuştur. Türkiye’de 2013 yılı sonu itibarıyla tüketim kooperatifi sayısı 2.736 olup, ortak sayısı toplamı 242.534 tür.

Tüketim kooperatiflerinde örgütlenme gerçekleşmiş ve merkez birliği kurulmuştur. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği, Türkiye Mili Kooperatifler Birliğinin kurulmasına da öncülük eden ve üye olan kooperatiflerdendir. Tüketim kooperatifleri ülke geneline yaygınlaşmış olup, Kilis dışında tüm illerde tüketim kooperatifi bulunmaktadır. Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması tablo-23’de gösterilmiştir.

Tablo 23: Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre tüketim kooperatiflerinin iller sıralaması

İl	Kooperatif Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı
Ankara	698	Karabük	28
İstanbul	366	Kahramanmaraş	27
İzmir	193	Niğde	27
Adana	189	Yozgat	27
Bursa	169	Burdur	25
Konya	122	Rize	25
Kocaeli	106	Çorum	24
Antalya	92	Kırklareli	24
Samsun	87	Nevşehir	24
Aydın	81	Kırşehir	23
Tokat	80	Sinop	23
Kayseri	71	Erzincan	22
Balıkesir	69	Mardin	20
Erzurum	69	Bilecik	18
Manisa	67	Muş	18
Eskişehir	65	Osmaniye	18
Mersin	63	Van	18
Adapazarı	62	Bartın	15
Kütahya	61	Karaman	14
Denizli	59	Aksaray	13
Bolu	59	Kars	13
Malatya	59	Şanlıurfa	13
Afyonkarahisar	54	Hakkari	12
Kastamonu	54	Siirt	12
Isparta	53	Tunceli	12
Hatay	47	Bitlis	11
Zonguldak	47	Kırkkale	11
Elazığ	40	Adıyaman	10
Gaziantep	40	Bingöl	10
Sivas	40	Ordu	10
Tekirdağ	39	Ağrı	8
Çanakkale	38	Yalova	6
Uşak	38	Batman	5
Muğla	37	Bayburt	5
Trabzon	32	Düzce	5
Çankırı	31	Gümüşhane	4
Diyarbakır	31	Ardahan	3
Giresun	31	Iğdır	3
Amasya	30	Şırnak	2
Artvin	29	Kilis	0
Edirne	29	Toplam	2.736

Tablo-23'nin incelenmesinden görüleceği üzere tüketim kooperatifi sayısı 2.736 olup, en fazla tüketim kooperatifi bulunan ilin Ankara olduğu, Ankara'yı sırasıyla İstanbul, İzmir, Adana ve Bursa'nın izlediği görülmektedir. Kilis'te tüketim kooperatifi bulunmayıp en az sayıda kooperatif bulunan iller sırasıyla Şırnak, Iğdır, Ardahan ve Gümüşhane olarak sıralanmışlardır.

Tüketim kooperatifleri, tüm kooperatif türleri arasında faal kooperatif oranı en düşük olan türler arasındadır. Bazı türlerde faal kooperatif sayıları ile toplam kooperatif sayıları Ek-9'da gösterilmiştir.

Tüketim kooperatiflerinin sayısal olarak büyümesi ekonomik ve sosyal gelişmeye paralel süreç izlemiştir. İlk tüketim kooperatifi Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmasına karşın, sayısal olarak önemli gelişme 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. Bu dönemde Kooperatifler Kanununun da yürürlüğe girmesinin etkisiyle, geçmişte kamu kurumlarındaki yardımlaşma sandıkları ve iş yeri kantinleri daha gelişmiş ve tüzel kişiliğe haiz özellikleri nedeniyle tüketim kooperatiflerine dönüşmüşler veya yeni kooperatifler kurulmuştur. Tüketim kooperatifleri 1994 yılında örgütlenerek merkez birliklerini kurmuşlardır.

Tüketim kooperatifleri özellikle enflasyonun yüksek olduğu yıllarda ortaklarının başta temel gıda olmak üzere tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Son yıllarda ekonomik ve ticari yaşamdaki gelişmeler ve kooperatiflerle ilgili vergi düzenlemeleri tüketim kooperatiflerinin fonksiyonunu azaltmıştır. Bunun sonucu olarak tüketim kooperatifleri faaliyetlerini sürdürmemiş ve sayıca azalmışlardır. Sayısal azalış kapanan kooperatif sayısının artmasından kaynaklanmaktadır. Uzun dönemli (1990-2005) ve yakın geçmişte (2006-2012) yeni kurulan kooperatif sayıları ile yakın geçmişte (2006-2012) kapanan tüketim kooperatif sayıları tablo-24'te özetlenmiştir.

Tablo 24: Tüketim kooperatiflerinin dönemlere göre sayısal gelişimi

	Dönemler	Kooperatif Sayısı
Açılan	1990-2005	1.222 adet
	2006-2012	32 adet
Kapanan	2006-2012	378 adet

2.5 Taşıma Kooperatifleri

Taşıma kooperatifleri, motorlu taşımacılık yapan esnafın ortak olduğu kooperatifler olup son yıllarda çeşitlenerek sayısı en fazla artan kooperatif türüdür. Taşıma kooperatifleri; motorlu taşıyıcılar, karayolu yolcu taşıma, karayolu yük taşıma ve deniz yük taşıma adı altında sınıflandırılmaktadır. Taşıma sektöründe yer alan bir diğer kooperatif hamal taşımacılığı kooperatifleridir.

Taşıma kooperatifleri kooperatif sayısı en fazla olan türler arasında bulunmaktadır. 2013 yılı sonu itibarıyla 6.681 motorlu taşıyıcılar kooperatifi, 38 karayolu yolcu taşıma kooperatifi, 6 karayolu yük taşıma kooperatifi, 6 hamal taşımacılığı kooperatifi ve bir adet deniz yük taşıma kooperatifi bulunmaktadır. Taşıma kooperatiflerinin ortak sayısı toplamı 194.945 dir.

Taşıma kooperatifleri, örgütlenecek merkez birliklerini oluşturmuşlardır. Taşıma kooperatifleri birlik sayısı 40 olup, 15'i merkez birliğin ortağıdır. Taşıma kooperatifleri ülke geneline yaygınlaşmış olup 81 ilin tamamında taşıma kooperatifi bulunmaktadır. Taşıma kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralaması tablo-25'te özetlenmiştir.

Tablo-25'in incelenmesinden tüm illerde taşıma kooperatifi bulunduğu, en fazla ortak sayısının Antalya'da olduğu, Antalya'yı sırasıyla İstanbul Mersin, Muğla ve Hatay'ın izlediği görülmektedir. Ayrıca, ortak sayısı en az olan illerin sırasıyla Erzincan, Aksaray, Ardahan, Tunceli ve Bayburt olduğu görülür.

Muğla, kooperatif sayısı en fazla olan il olup Antalya, Aydın, İstanbul, Kocaeli, Hatay ve İzmir kooperatif sayısı 200 den fazla olan illerdir.

Taşıma kooperatiflerinin faaliyet alanında yolcu ve yük taşımacılığı bulunmaktadır. Son yıllarda ekonomik büyümeyle birlikte taşıma sektörünün yolcu ve yük iş hacmi artmış, iç turizmin gelişmesiyle birlikte yolcu taşımacılığı potansiyeli de yükselmiştir. Bunun sonucu olarak son yıllarda en fazla kooperatif taşıma alanında kurulmaktadır. Taşıma kooperatiflerinin ağırlıklı olarak Muğla, Antalya, Aydın ve İzmir'i içine alan turizm faaliyeti olan iller ile İstanbul ve Kocaeli gibi sanayileşmiş illerde kurulduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 25: Taşıma kooperatiflerinin iller sıralaması

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Antalya	296	10.530	Afyonkarahisar	53	1.663
İstanbul	218	8.842	Kayseri	56	1.612
Mersin	180	7.833	Kırklareli	74	1.606
Muğla	315	7.680	Mardin	114	1.581
Hatay	205	6.825	Karabük	34	1.534
Kocaeli	210	6.771	Eskişehir	16	1.531
İzmir	200	5.879	Sivas	51	1.445
Bursa	164	5.414	Niğde	34	1.428
Adana	175	5.127	Batman	55	1.393
Konya	128	4.964	Osmaniye	54	1.389
Ankara	116	4.921	Erzurum	55	1.342
Aydın	238	4.733	Isparta	43	1.330
Balıkesir	168	4.569	Uşak	30	1.324
Manisa	160	4.403	Malatya	63	1.136
Rize	61	3.990	Şırnak	76	1.132
Diyarbakır	123	3.868	Bilecik	26	1.108
Tekirdağ	174	3.672	Nevşehir	48	1.091
Giresun	181	3.463	Sinop	44	1.029
Sakarya	154	3.389	Elazığ	34	952
Artvin	44	2.985	Kırşehir	22	947
Ordu	140	2.924	Bitlis	36	877
Samsun	78	2.889	Ağrı	46	874
Van	92	2.761	Burdur	28	841
Adıyaman	102	2.700	Iğdır	50	715
Şanlıurfa	78	2.495	Karaman	24	691
Kahramanmaraş	128	2.484	Hakkari	27	675
Kütahya	50	2.333	Siirt	34	607
Gaziantep	116	2.327	Kars	25	559
Çanakkale	115	2.326	Gümüşhane	20	531
Bolu	94	2.278	Çankırı	19	521
Çorum	41	2.231	Kırıkkale	20	509
Denizli	111	2.186	Bingöl	25	482
Edirne	108	2.127	Muş	38	466
Tokat	64	2.044	Bartın	20	441
Trabzon	64	2.031	Kilis	16	418
Yalova	57	2.013	Bayburt	11	380
Yozgat	44	1.970	Tunceli	24	373
Düzce	60	1.960	Ardahan	16	354
Kastamonu	56	1.732	Aksaray	22	312
Zonguldak	67	1.694	Erzincan	20	280
Amasya	52	1.673	TOPLAM	6.732	194.945

2.6 Yeni Kooperatif Türleri

Enerji Kooperatifleri

Türkiye son yıllarda büyüme hızı en yüksek olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ekonomik büyüme Türkiye'nin enerji talebini de artırmaktadır. Birincil enerji kaynakları bakımından kendine yeterli olmayan Türkiye, enerji talebini dış alımla karşılamaktadır. Nitekim Türkiye'nin dış alımında miktarca en fazla harcama yapılan ürün grubunu enerji oluşturmaktadır.

Türkiye'de, başta güneş ve rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminde istenilen seviyeye ulaşılamamış olup elektrik üretiminde halen hidrokarbonlu yakıtla çalışan santraller bulunmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından güneş ve rüzgâr santrallerinde üretilen elektrik gücünün diğer kaynaklara göre yüksek değerde olmaması, ilk yatırım tutarının fazla olması gibi nedenlerle yakın geçmişe kadar büyük yatırımcıların yeterince ilgisini çekmemiştir.

Benzer durum ekonomisi gelişmiş diğer ülkelerde de görülmektedir. Nitekim ABD, Avusturalya ve Hindistan'da kırsal alanlarda elektrik, ağırlıklı olarak enerji kooperatifleri aracılığıyla sağlanmaktadır.

Kooperatifler, hemen her sektörde başarı yakalamış işletmelerdir. Enerji kooperatiflerinin amacı, ortaklarının elektrik enerjisi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuata uygun olarak yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretmektir, şeklinde belirlenmiştir. Kooperatif modelinde, ilk yatırım bedeli tek sermayedar yerine daha fazla sayıda ortağın katkısıyla oluşacak ve üretilen elektriği ortakları kullanacaktır. Böylece yenilenebilir enerji kaynaklarına geniş katılımı yatırım finansmanı yaratılmış olacak ve işletmecilikle ilgili sorunlarına ortaklık ilişkisi temelli üzerinden çözüm üretilmiş olacaktır.

Dünyada enerji kooperatifleri en önemli kooperatif türlerinden biri haline gelmiştir. Gelişmiş ülkeler başta Almanya, Danimarka, İngiltere, Kanada ve ABD olmak üzere yenilenebilir enerji konusunda çeşitli düzenlemeler yapmış ve bu konuyu ülke politikası haline getirmişlerdir. Sayılan ülkelerde yapılan araştırmalarda enerji alanında en iyi hizmet veren yapıların kooperatifler olduğu belirtilmiştir.

Günümüzde çevre dostu enerji üretimi yaklaşımı bulunmaktadır. Çevre dostu yenilenebilir kaynakların elektrik enerjisine dönüşmesi için gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de enerji kooperatiflerinin rol alabileceği değerlendirilmektedir.

Kooperatif Bankacılığı

Kooperatif ve üst örgütlerince sahip olunan, onlar tarafından kurulup işletilen bir finans kuruluşu olan kooperatif bankaları, öncelikli olarak kooperatif ve üst örgütlerine sağladıkları kredilerle, mali istikrar açısından birçok ülkenin ekonomi sisteminde önemli yer tutmaktadır. Gelişmiş ülkelerde grup olarak kooperatif bankaları büyük mali kuruluşlar arasında yer almakta ve piyasa payları yıldan yıla artmaktadır.

Örneğin Almanya'da bugün kooperatif bankaları, geniş şube ağları olan özel ticari bankalar ve tasarruf bankalarıyla rekabet halindedir. Almanya'da kooperatif bankacılığı sektörü 2 Kooperatif Merkez Bankası, 1.156 kooperatif bankası ve 13.571 şube ile 690 milyar € iş hacmine ve 16,4 milyon ortağa ve 30 milyon müşteriye sahip bulunmaktadır. Evrensel bankalar

olarak bu kurumlar, hem ortaklarına hem de ortak olmayanlara aynı şekilde bütün bankacılık hizmetlerini sunmaktadırlar.

Aynı şekilde, Avusturya'da kooperatif bankalarının en önemlilerini oluşturan Raiffeisen ve Volksbanken grubu bankacılık sektörünün % 72'sini oluşturmaktadır ve bu iki grubun piyasadaki aktif payı toplamının tüm bankacılık sektörüne oranı % 34'tür.

Dünyadaki en önemli kooperatif bankalarından biri olan Rabobank ise Hollanda'da mortgage piyasasının %30'unu, perakende tasarruf piyasasının % 43'ünü, ve KOBİ bankacılığı piyasasının %40'ını elinde bulundurmaktadır. Gıda ve tarım sektöründeki pazar payı ise % 85'ten fazladır.

Finlandiya'da ise Op-Pohjola Kooperatif Bankası Grubu 220 yerel kooperatif bankası aracılığıyla 1,3 milyon ortağa bankacılık hizmeti vermektedir.

Küresel olarak yaşanan son ekonomik ve mali kriz, finans kurumları kaynaklı ortaya çıkmış ve birçok ticari banka faaliyetlerini sonlandırmış, bunun sonucu olarak ekonomide de olumsuzluklar yaşanmıştır. Ticari bankaların faaliyetlerini sonlandırdığı kriz ortamında kooperatif bankacılığı etkilenmeden yüksek performansla faaliyetine devam etmiştir. Bu gelişme son yıllarda kooperatif bankacılığını öne çıkarmıştır. Türkiye'de halen kooperatif bankası bulunmamaktadır.

Sağlık Kooperatifleri

Sağlık kooperatifleri, sağlık, sosyal bakım ve eczacılık alanında faaliyet göstermektedirler. Türkiye'de sağlık kooperatiflerinin ilki eczacılık alanında kurulmuştur. Eczacı kooperatifleri ilaç piyasası işleyiş düzeninin oluşturduğu memnuniyetsizler sonucu ortaya çıkmış, ilaç temin ve dağıtım konusunda 1970'li yılların sonlarında karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek amacıyla ilk eczacı kooperatifi kurulmuştur. Eczacı kooperatifleri zamanla gelişme göstermiş ve 1989 yılında bir üst organ olan Tüm Eczacı Kooperatifler Birliğini oluşturmuşlardır. Birliğe bağlı 5 eczacı kooperatifi bulunmaktadır. İlaç temin ve dağıtım fonksiyonları olan eczacı kooperatifleri ağırlıklı olarak Ege ve Marmara Bölgesinde faaliyette bulunmaktadırlar.

Eğitim Kooperatifleri

Türkiye'de eğitim alanındaki en büyük sorun, eğitime olan talep artışı ve devletin bu talebi karşılamadaki fiziki ve ekonomik yetersizliğidir. Eğitim kalitesi tartışmalarında bile fiziki yeterlik, teknolojik donanım ve öğretmen sayısı gibi esasen işletmecilik yönü olan konular öne çıkmaktadır. Ülkemizde demografik göstergelere göre genç nüfus sayısının fazlalığı, eğitim sektörüne olan talebi baskılamakta ve ertelenemez şekilde arz oluşturma zorunluluğu doğurmaktadır.

Ekonominin her sektöründe alternatif çözümler sunan kooperatifler, eğitim sektöründeki talebi karşılayacak fiziki yatırımların gerçekleştirilmesi ve işletmeciliğinin ekonomik şekilde yerine getirebilmesi için fırsat olarak değerlendirilmelidir. Eğitim kooperatiflerinin yaygınlaşması devleti yatırım finansmanı ve işletmecilik yükü yönüyle rahatlatırken, veli, öğretmen ve diğer çalışanların ortak olacağı bir işletme olduğundan eğitim kalitesi de yükselmiş olacaktır.

Türkiye'de özel okulların oranı düşük olup, özel sektör ağırlıklı olarak dersane işletmeciliğini tercih etmiştir. Dershanelerin; veli, öğrenci ve eğitim sistemine yönelik etkileri eğitim

sektörünün en önemli tartışmaları arasında bulunmaktadır. Tartışmalarda öne çıkan hususlar kamunun yükünün ağırlığı ve eğitimde fırsat eşitsizliğidir.

Özellikle ilk ve orta öğretimde eğitim kooperatifleri aracılığıyla yatırım yapıp, okul işletmeciliği yapıldığında kamunun üzerindeki yük azalacak, kamu kaynakları daha etkin kullanılacak, eğitimde fırsat eşitliği sağlanacak ve kayıtlı istihdam sağlanmış olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRMELER

3.1 Kooperatiflerin Sayısal Analizi

Başlangıcı batı ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm modeli olarak ortaya çıkan kooperatifçilik, günümüzde 8 milyona yakın sayıda ortağı olan önemli bir işletmecilik modeli olmuştur. Kooperatiflerin gelişim sürecinden birinci bölümde bahsedilmiştir. Bu bölümde ise kooperatiflerin sayısal büyüklük analizi ve ekonomi içindeki rolüne yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

3.1.1 Türlere Göre Kooperatifler

Ülkemizde ilk olarak tarım alanında görülen kooperatifçilik sonraki dönemlerde başta tüketim ve konut olmak üzere diğer alanlara yayılmış, ekonomideki gelişme ve “Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planına” bağlı olarak son dönemlerde çeşitlenerek 34 türe ulaşmıştır. Kooperatiflerin sınıflandırmalarında esas alınan faktörlerden biri türler olduğundan, kooperatiflerin sayısal analizine de türler itibarıyla başlanmıştır. Kooperatif türlerinin, 2013 yılsonu itibarıyla kooperatif sayısı büyüklüğüne göre sıralaması tablo-26’da gösterilmiştir.

Tablo 26: Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre kooperatif türlerinin sıralanması

Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı	Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı
Konut Yapı Kooperatifi	44.910	Tütün T.S.K.	63
Tarımsal Kalkınma Koop.	8.257	Eğitim Kooperatifi	41
Motorlu Taşıyıcılar Koop.	6.648	Yaş Sebze Meyve Kooperatifi	36
Tüketim Kooperatifi	2.736	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31
Sulama Kooperatifi	2.487	Yayıncılık Kooperatifi	25
Tarım Kredi Kooperatifi	1.641	Yardımlaşma Kooperatifi	21
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617	Bağımsız Tarım Satış Koop.	19
Küçük San. Sit. Yapı Koop.	1.094	Karayolu Yük Taşıma Koop.	16
Kredi Kefalet Kooperatifi	991	Tedarik Kooperatifi	7
İşletme Kooperatifi	635	Kadın Girişimci Ürt. Koop.	7
Su Ürünleri Kooperatifi	572	Hamal. Taşı. Kooperatifi	6
Üretim Paz. Kooperatifi	436	Sigorta Kooperatifi	4
Turizm Gel. Kooperatifi	380	Sağlık Hizmetleri Koop.	1
Tarım Satış Kooperatifi	336	Basın Yay. İletişim Koop.	1
Temin Tevzi Kooperatifi	317	Deniz. Yük. Taş. Kooperatifi	1
Küçük Sanat Kooperatifi	310	Hizmet Kooperatifi	1
Karayolu Yol. Taş. Kooperatifi	95	Gayrimenkul İşletme Koop.	1
GENEL TOPLAM			73.743

Tablo-26'nın incelenmesinden Türkiye'de 34 ayrı kooperatif türünde kooperatif sayısının 73.743, kooperatif sayısı 1000'den fazla olan tür sayısının 8, tek kooperatifi olan tür sayısının 5, en fazla sayıda kooperatifi olan türün konut yapı kooperatifleri, ikinci sırada tarımsal kalkınma kooperatifleri, üçüncü sırada taşıma kooperatifleri olduğu görülür. Toplam 73.743 kooperatifin 59.815'i (% 81)'i konut yapı kooperatifi, tarımsal kalkınma kooperatifi ve taşıma kooperatifi türlerine aittir.

Kooperatiflerin sayısal olarak büyüklüklerini belirleyen özelliklerden biri de ortak sayısıdır. Kooperatif türlerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre sıralaması tablo-27'de gösterilmiştir.

Tablo 27: Ortak sayısı büyüklüğüne göre kooperatif türlerinin sıralaması

Kooperatif Türleri	Ortak Sayısı	Kooperatif Türleri	Ortak Sayısı
Konut Yapı Kooperatifi	1.655.098	Turizm Gel. Kooperatifi	17.476
Pancar Ekicileri Kooperatifi	1.629.340	Yardımlaş. Kooperatifi	14.061
Tarım Kredi Kooperatifi	1.056.097	Küçük Sanat Kooperatifi	9.420
Tarımsal Kalkınma Koop.	871.564	Y. Sebze Meyve K.	3.261
Kredi Kefalet Kooperatifi	650.131	Eğitim Kooperatifi	2.618
Tarım Satış Kooperatifi	546.497	Bağımsız T.S.K.	2.132
Sulama Kooperatifi	295.993	Karayolu Yol. Taş. Kooperatifi	1.308
Tüketim Kooperatifi	242.534	Tedarik Kooperatifi	599
Motorlu Taş. Kooperatifi	190.680	Yayıncılık Kooperatifi	599
Küçük San. Sit. Yapı Koop.	131.493	Karayolu Yük. Taş. Kooperatifi	572
İşletme Kooperatifi	113.202	Hamal. Taşı. Kooperatifi	522
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	92.706	Kadın Gir. Üretim Kooperatifi	49
Sigorta Kooperatifi	78.914	Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	37
Su Ürünleri Kooperatifi	30.975	Basın Yay. İletişim Kooperatifi	23
Temin Tevzi Kooperatifi	24.404	Deniz. Yük. Taş. Kooperatifi	7
Tütün Tarım Satış Kooperatifi	20.403	Hizmet Kooperatifi	7
Üretim Paz. Kooperatifi	19.632	Gayrimenkul İşletme Kooperatifi	7
GENEL TOPLAM			7.703.354

Tablo-27'nin incelenmesinden görüleceği üzere Türkiye'de kooperatiflerin ortak sayısı toplamı 7.703.354'tür. Ayrıca, ortak sayısı bir milyonun üzerinde olan kooperatif türünün 3, ortak sayısı beş yüz binin üzerinde olan kooperatif türünün 6, ortak sayısı yüz binin üzerinde olan kooperatif türünün 11, ortak sayısı binden az olan kooperatif tür sayısının ise 10 olduğu görülmektedir.

Konut yapı, pancar ekicileri ve tarım kredi kooperatifleri ortak sayısı bir milyondan fazla, tarım satış, kredi kefalet ve tarımsal kalkınma kooperatifleri ortak sayısı beş yüz binden fazla olan kooperatif türleridir.

Ortak sayısı bir milyondan fazla olan konut yapı, pancar ekicileri ve tarım kredi kooperatifi türlerinin ortak sayısı toplamı, ülke toplamının % 56'sına, ortak sayısı beş yüz binden fazla olan 6 kooperatif türünün ortak sayısı toplamı, ülke toplamının % 84'üne karşılık gelmektedir.

Kooperatiflerde ölçek büyüklüğünü belirleyen özelliklerden biri ortak sayısıdır. Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı büyüklüğüne göre türler tablo-28’de sıralanmıştır.

Tablo 28: Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı büyüklüğüne göre türlerin sıralaması

Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.629.340	52.559
Sigorta Kooperatifi	4	78.914	19.725
Tarım Satış Kooperatifi	336	546.497	1.626
Yardımlaşma Kooperatifi	21	14.061	669
Kredi Kefalet Kooperatifi	991	650.131	656
Tarım Kredi Kooperatifi	1.641	1.056.097	643
Tütün Tarım Satış Kooperatifi	63	20.403	323
İşletme Kooperatifi	635	113.202	178
Sulama Kooperatifi	2.487	295.993	120
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	1.094	131.493	120
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi	19	2.132	112
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8.257	871.564	106
Yaş Sebze Meyve Kooperatifi	36	3.261	91
Tüketim Kooperatifi	2.736	242.534	88
Hamal Taşıma Kooperatifi	6	522	87
Tedarik Kefalet Kooperatifi	7	599	85
Temin Tevzi Kooperatifi	317	24.404	77
Eğitim Kooperatifi	41	2.618	64
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617	92.706	57
Su Ürünleri Kooperatifi	572	30.975	54
Turizm Gel. Kooperatifi	380	17.476	46
Üretim Paz. Kooperatifi	436	19.632	45
Konut Yapı Kooperatifi	44.910	1.655.098	37
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1	37	37
Karayolu Yük. Taş. Kooperatifi	16	572	36
Küçük Sanat Kooperatifi	310	9.420	30
Taşıma Kooperatifi	6.648	190.680	29
Yayıncılık Kooperatifi	25	599	24
Basın Yay. İletişim Kooperatifi	1	23	23
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	95	1.308	14
Kadın Gir. Üretim Kooperatifi	7	49	7
Deniz. Yük. Taş. Kooperatifi	1	7	7
Hizmet Kooperatifi	1	7	7
Gayrimenkul İşletme Kooperatifi	1	7	7
GENEL	73.743	7.702.354	104

Tablo-28’in incelenmesinden, Türkiye’de kooperatif başına düşen ortak sayısı ortalamasının 104 olduğu görülür. Pancar ekicileri kooperatifleri, sigorta kooperatifleri ve tarım satış

kooperatifleri ortak sayısı ortalaması 1000'den fazla olan 3 kooperatif türüdür. Kooperatif türlerinden 12'sinin ortak sayısı ortalaması genel ortalamanın (104) üzerinde olup, 22 kooperatif türünün ortak sayısı ortalaması genel ortalamanın altındadır.

Kooperatif sayısı ve ortak sayısında ilk sırada yer alan konut yapı kooperatiflerinde ortalama ortak sayısı 37 olup, genel ortalamanın oldukça aşağısındadır. Ortak sayısı ortalaması en düşük olan gayrimenkul işletme kooperatifleri, hizmet kooperatifleri ve deniz yük taşıma kooperatifleri yeni türlerdir.

3.1.2 İllere Göre Kooperatifler

Türkiye'de kooperatifçilik ülke geneline yayılmıştır. Ekonomik faaliyet ve gelişmişlik seviyesine bağlı olarak çeşitlilik ve değişkenlik gösterse de 81 ilin tamamında kooperatifçilik faaliyeti bulunmaktadır. Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre illerin sıralaması tablo-29'da, ortak sayısı büyüklüğüne göre illerin sıralaması tablo-30'da gösterilmiştir.

Tablo 29: Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre illerin sıralaması

İL	Kooperatif Sayısı	İL	Kooperatif Sayısı	İL	Kooperatif Sayısı
İstanbul	9.112	Bolu	617	Gümüşhane	374
Ankara	8.869	Samsun	608	Kırklareli	355
İzmir	3.971	Karabük	594	Batman	343
Antalya	2.872	Eskişehir	582	Şanlıurfa	336
Konya	2.489	Isparta	545	Yozgat	335
Kocaeli	2.093	Giresun	538	Kastamonu	332
Adana	2.017	Kütahya	536	Erzincan	329
Bursa	2.001	Bingöl	534	Muş	318
Aydın	1.576	Artvin	528	Bayburt	301
Balıkesir	1.521	Rize	525	Niğde	299
Kayseri	1.460	Karaman	520	Osmaniye	298
Hatay	1.279	Ordu	519	Adıyaman	272
Erzurum	1.245	Burdur	510	Çankırı	254
Mersin	1.234	Sivas	498	Trabzon	248
Muğla	1.138	Çorum	487	Iğdır	247
Gaziantep	1.103	Bilecik	482	Uşak	214
Tekirdağ	1.088	Van	480	Kilis	211
Kahramanmaraş	1.087	Mardin	453	Düzce	210
Edirne	1.016	Zonguldak	449	Ardahan	197
Denizli	964	Kırıkkale	445	Siirt	185
Sakarya	956	Tokat	419	Ağrı	167
Manisa	862	Aksaray	418	Bartın	163
Malatya	852	Kars	397	Hakkari	157
Çanakkale	755	Kırşehir	394	Sinop	152
Afyonkarahisar	749	Amasya	389	Bitlis	134
Diyarbakır	719	Yalova	386	Şırnak	131
Nevşehir	647	Elazığ	374	Tunceli	80

Tablo-29'un incelenmesinden görüleceği üzere en fazla sayıda kooperatif bulunan il İstanbul olup, İstanbul'u sırasıyla Ankara, İzmir, Antalya ve Konya izlemektedir. En az sayıda kooperatif bulunan il Tunceli olup, Tunceli'yi sırasıyla Şırnak, Bitlis, Sinop ve Hakkâri izlemektedir.

Tablo 30: Ortak sayısı büyüklüğüne göre illerin sıralaması

İL	Ortak Sayısı	İL	Ortak Sayısı	İL	Ortak Sayısı
İstanbul	519.787	Rize	102.794	Artvin	40.516
Ankara	486.196	Kastamonu	102.556	Nevşehir	38.561
Konya	360.762	Erzurum	102.434	Karaman	29.335
İzmir	338.428	Giresun	97.909	Aksaray	26.990
Balıkesir	225.831	Edirne	97.211	Karabük	26.834
Bursa	220.831	Kocaeli	94.956	Osmaniye	26.343
Antalya	208.585	Tekirdağ	94.758	Sinop	25.568
Kayseri	195.852	Malatya	92.618	Adıyaman	25.039
Afyonkarahisar	185.839	Yozgat	88.365	Kırıkkale	22.401
Sakarya	174.122	Niğde	85.974	Çankırı	21.833
Aydın	172.144	Çanakkale	84.214	Mardin	20.421
Eskişehir	160.685	Gaziantep	78.569	Kars	19.371
Kırklareli	146.425	Hatay	76.376	Yalova	18.343
Samsun	144.280	Erzincan	70.659	Bilecik	18.794
Tokat	140.968	Ağrı	66.874	Bartın	17.061
Amasya	140.422	Düzce	66.316	Kilis	13.671
Burdur	138.229	Muş	64.383	Bitlis	11.780
Manisa	137.836	Sivas	63.939	Ardahan	10.415
Denizli	134.879	Isparta	62.760	Gümüşhane	9.864
Mersin	131.514	Elazığ	62.549	Batman	9.454
Adana	129.747	Kırşehir	60.312	Bayburt	8.331
Muğla	128.068	Uşak	58.670	Bingöl	8.008
Ordu	121.433	Şanlıurfa	53.303	Iğdır	7.526
Çorum	120.531	Van	52.220	Şırnak	4.434
Kahramanmaraş	117.747	Diyarbakır	49.506	Tunceli	4.360
Kütahya	114.252	Zonguldak	46.853	Hakkari	3.646
Trabzon	104.616	Bolu	43.348	Siirt	3.499

Tablo-29'un incelenmesinden görüleceği üzere kooperatif ortak sayısı en fazla olan il İstanbul olup, İstanbul'u sırasıyla Ankara, Konya, İzmir ve Balıkesir izlemektedir. En az sayıda kooperatif ortağı bulunan il Siirt olup, Siirt'i sırasıyla Hakkâri, Tunceli, Şırnak ve Iğdır izlemektedir.

Bir ülkede kooperatifçiliğin gelişimini gösteren özelliklerden biri kooperatifçiliğe katılım oranıdır. Genelde kooperatif ortak sayısının ortalama hane halkı sayısı çarpımıyla elde edilen değerler ülke nüfusuna oranı kooperatifçiliğe katılım oranı olarak kabul edilmektedir. Oran

yüksek olunca kooperatifçiliğin geliştiği, düşük olunca az geliştiği ya da gelişmediğine yönelik değerlendirmeler yapılır.

Türkiye’de kooperatifçiliğe katılım oranı genel yaklaşımla % 10-12 arasında kabul edilir. Kooperatifçiliğe katılma oranının sayısal büyüklüğü kadar, Türkiye ekonomisinde kooperatifçiliğin rol ve yeri de önem taşıdığından, katılımın illere göre dağılımı üzerinden değerlendirme yapılmıştır. İl’deki toplam kooperatif ortak sayısının il nüfusuna bölünerek kooperatifçiliğe katılım oranı bulunmuştur. Kooperatifçiliğe katılma oranı büyüklüğüne göre iller tablo-31’de sıralanmıştır.

Tablo-30’un incelenmesinden 76.667.864 nüfuslu Türkiye’de 7.642.520 kooperatif ortağının bulunduğu ve kooperatif ortaklarının nüfusa oranının % 10 olduğu görülür. İllere göre en yüksek katılım oranı % 53 ile Burdur’da olup, Burdur’u sırasıyla Amasya, Kırklareli, Erzincan ve Rize izleyerek ilk beş sırada yer almaktadır. En düşük katılım oranı olan iller sırasıyla Şırnak, Siirt, Hakkâri, Batman ve Mardin’dir.

Nüfusun kooperatifçiliğe katılma oranında üst sıralarda yer alan ilk beş il farklı coğrafi bölgeler ve farklı ekonomik faaliyetlerin olduğu iller iken, son 5 sırada yer alan illerin doğu ve güneydoğuda olması dikkat çekicidir.

İllerin kooperatiflere katılım oranı üzerine ekonomik faaliyet, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi ve coğrafi özellikler etkili olmaktadır. Katılım oranı en yüksek ilk beş ilden Burdur, Amasya, Kırklareli ve Erzincan’da pancar ekicileri kooperatiflerinin, Rize’de çay üreticileri kooperatifinin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Pancar ekicileri kooperatiflerinin ortak sayısının il payı; Burdur’da % 52,9, Amasya’da % 63,9, Kırklareli’nde % 66,6 ve Erzincan’da % 65,1 dir. Rize’nin toplam kooperatif ortak sayısı 102.794 olup bunun 74.353’ü (% 72,3) tarımsal kalkınma (Çay-Koop) kooperatifleri ortaklarıdır.

Kooperatifçiliğe katılma oranı en yüksek olan illerden Burdur, Amasya, Kırklareli, Rize, Konya ve Balıkesir’de kooperatif ortak sayılarının türlere göre dağılımları ek-10’da gösterilmiştir.

Tablo 31: Türkiye’de illere göre nüfusun kooperatifçiliğe katılma oranı

İL	İl Nüfusu	Ortak Sayısı	Oran (%)	İL	İl Nüfusu	Ortak Sayısı	Oran (%)
Burdur	257.267	138.229	53,73	Bayburt	75.620	8.331	11,02
Amasya	321.977	140.422	43,61	Elazığ	568.239	62.549	11,01
Kırklareli	340.559	146.425	43,00	Kahramanmaraş	1.075.706	117.747	10,95
Erzincan	219.996	70.659	32,12	Tekirdağ	874.475	94.758	10,84
Rize	328.205	102.794	31,32	Kilis	128.586	13.671	10,63
Kastamonu	368.093	102.556	27,86	Sivas	623.824	63.939	10,25
Kırşehir	223.498	60.312	26,99	Ardahan	102.782	10.415	10,14
Afyonkarahisar	707.123	185.839	26,28	Manisa	1.359.463	137.836	10,13
Niğde	343.658	85.974	25,02	Antalya	2.158.265	208.585	9,66
Edirne	398.582	97.211	24,39	Ankara	5.045.083	486.196	9,64
Artvin	169.334	40.516	23,93	Bartın	189.139	17.061	9,02
Tokat	598.708	140.968	23,55	Bilecik	208.888	18.794	9,00
Giresun	425.007	97.909	23,04	İzmir	4.061.074	338.428	8,33
Çorum	532.080	120.531	22,65	Yalova	220.122	18.343	8,32
Eskişehir	799.724	160.685	20,09	Kırıkkale	274.658	22.401	8,16
Kütahya	572.059	114.252	20,00	Bursa	2.740.970	220.831	8,06
Yozgat	444.211	88.365	19,89	Zonguldak	601.567	46.853	7,79
Balıkesir	1.162.761	225.831	19,42	Mersin	1.705.774	131.514	7,71
Sakarya	917.373	174.122	18,98	Aksaray	382.806	26.990	7,05
Düzce	351.509	66.316	18,87	Gümüşhane	141.412	9.864	6,98
Konya	2.079.225	360.762	17,35	Kars	300.874	19.371	6,44
Uşak	346.508	58.670	16,93	Adana	2.149.260	129.747	6,04
Aydın	1.020.957	172.144	16,86	Kocaeli	1.676.202	94.956	5,66
Çanakkale	502.328	84.214	16,76	Osmaniye	498.981	26.343	5,28
Ordu	731.452	121.433	16,60	Tunceli	85.428	4.360	5,10
Muş	412.553	64.383	15,61	Hatay	1.503.066	76.376	5,08
Bolu	283.496	43.348	15,29	Van	1.070.113	52.220	4,88
Kayseri	1.295.355	195.852	15,12	Gaziantep	1.844.438	78.569	4,26
Isparta	417.774	62.760	15,02	Adıyaman	597.184	25.039	4,19
Muğla	866.665	128.068	14,78	İğdır	190.424	7.526	3,95
Denizli	963.464	134.879	14,00	İstanbul	14.160.467	519.787	3,67
Trabzon	758.237	104.616	13,80	Bitlis	337.156	11.780	3,49
Nevşehir	285.460	38.561	13,51	Diyarbakır	1.607.437	49.506	3,08
Erzurum	766.729	102.434	13,36	Bingöl	265.514	8.008	3,02
Sinop	204.568	25.568	12,50	Şanlıurfa	1.801.980	53.303	2,96
Karaman	237.939	29.335	12,33	Mardin	779.738	20.421	2,62
Malatya	762.538	92.618	12,15	Batman	547.581	9.454	1,73
Ağrı	551.177	66.874	12,13	Hakkari	273.041	3.646	1,34
Karabük	230.251	26.834	11,65	Siirt	314.153	3.499	1,11
Çankırı	190.909	21.833	11,44	Şırnak	475.255	4.434	0,93
Samsun	1.261.810	144.280	11,43	TOPLAM	76.667.864	7.642.520	10,04

Kaynak: TÜİK ve GTB

3.1.3 Kooperatiflerde Örgütlenme Analizi

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, kooperatiflerin en üst çatısı olup, üyeleri merkez birlikleri ve bağımsız birliklerdir. Kooperatiflerde örgütlenme, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Ancak Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten 22 yıl sonra (30 Aralık 1991) kurulabilmiştir.

Kooperatifçilikte geçmişı uzun olan ve ortak sayısı fazla olan türlerin Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte örgütlenmelerini başlattıkları görülmektedir. 2013 yılı sonu itibarıyla 34 kooperatif türünden 16'sı birlik kurarak bir üst örgütlenmeyi gerçekleştirmiş, birlik kurarak örgütlenmiş 16 türün 8'i merkez birlikler kurmuşlardır. Birlik kuran 16 tür ile merkez birlikleri oluşturan 8 kooperatif türünün örgütlenmelerine ilişkin bilgiler tablo-32'de özetlenmiştir.

Tablo 32: Türler göre üst yapılara katılma oranları

Tür	Birlilere katılma oranı		Merkez Birliklerine Katılma Oranı	
	Kooperatif Sayısı	Katılma oranı (%)	Birlik Sayısı	Katılma Oranı (%)
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	100	1	-
Tarım Kredi Kooperatifi	1.641	100	16	100
Kredi Kefalet Kooperatifi	986	98	32	100
Tarım Satış Kooperatifi	336	98	17	-
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8.104	63	84	100
Su Ürünleri Kooperatifi	577	36	16	81
Sulama Kooperatifi	2.477	30	13	100
Konut Yapı Kooperatifi	44.910	17	282	22
Küçük San. Sit. Yapı Kooperatifi	1.094	16	5	-
Üretim Pazarlama Kooperatifi	435	12	4	-
Taşıma Kooperatifi	6.681	10	40	38
Turizm Geliştirme Kooperatifi	381	9	3	-
Tüketim Kooperatifi	2.766	5	13	54
Küçük Sanat Kooperatifi	310	5	2	-
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617	3	4	-
İşletme Kooperatifi	642	1	1	-
Ortalama		24.8		45.4

Tablo-32'nin incelenmesinden, birlik kuran 16 kooperatif türünde birliklere katılma oranının ortalama % 24,8 olduğu görülür. Pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım kredi kooperatif türlerinde kooperatiflerin tamamının birlik üyesi olduğu, kredi kefalet kooperatifleri ve tarım satış kooperatiflerinde % 98, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde % 63 katılımın sağlandığı diğer türlerde ise birliklere katılma oranının düşük olduğu görülür. Kooperatif sayısı en fazla olan konut yapı kooperatiflerinde birliklere katılım oranı % 17 olup, genel ortalamaı düşüren tür olmaktadır.

Birliklerin merkez birliklerine katılma oranı, kooperatiflerin birliklere katılım oranından daha yüksek olmasına karşın, % 50'nin altındadır. Tarım kredi kooperatifleri, sulama kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatiflerinde birliklerin tamamının merkez birliklerine katıldığı, su ürünleri kooperatiflerinde % 81, tüketim kooperatiflerinde % 54, motorlu taşıma kooperatiflerinde % 38, konut yapı kooperatiflerinde % 22 katılım olduğu tablo-32'nin incelenmesinden görülecektir.

Kooperatiflerin üst organı olan birliklerin, bir üst organ olan merkez birliklerine katılımının ve merkez birliklerinin de bir üst organ olan milli birliğe katılımının yüksek olması beklenir. Ancak hala birliklerin merkez birliklerine katılım oranının % 50'nin altında olması ve tüm merkez birliklerinin milli birliğe ortak olmaması, üzerinde çalışılması gereken bir husus olarak değerlendirilmektedir.

3.2 Kooperatiflerin Faaliyet Alanlarına Yönelik Analizler

Kooperatifçiliğin sayısal büyüklükleri kadar kuruluş amaç ve faaliyetlerine göre ekonomik ve toplumsal anlamda sağlanan gelişmeler de önemlidir. Kooperatiflerin hizmet alanları ve ekonomik faaliyetleri dikkate alınarak kriz dönemlerinin kooperatifçilik üzerine etkisine değinilmiş, finansmana ulaşım, istidam katkısı, ürün alımları, fiyat istikrarı, girdi temini gibi ekonomik konular üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

3.2.1 Ekonomik Kriz Dönemlerinde Kooperatifçilik

Dünyada yaşanan ekonomik krizler birçok tartışmayı beraberinde getirir. Krizin etkisi en önemli tartışma olur. Yakın geçmişte tüm dünyada yaşanan mali kriz sonrası yapılan değerlendirmelerde, kooperatiflerin diğer ticari şirketlere göre krizlere daha dayanıklı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bilhassa birçok ticari bankanın faaliyetlerini sonlandırması veya birleşme yoluyla faaliyetlerini ancak sürdürebilmiş olmalarına karşın kooperatif bankalarının krizden etkilenmeden çıkmış olmaları örnek gösterilmiştir. ILO'nun 2009 yılında yaptırdığı "kriz dönemlerinde kooperatiflerin krize dayanıklılığı" konulu araştırmasının sonuç raporunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatiflerin kriz dönemlerinde birkaç istisna dışında başarılı bulunduğu vurgu yapılmıştır.

Türkiye 1929 dünya buhranından sonra zaman zaman ekonomik krizlerle karşılaşmıştır. Çıkış sebebi ne olursa olsun ekonomik ve mali krizler bütün sektörleri olumsuz etkilemiştir. Ekonomik krizlerin etkisini azaltmak için her dönemin özelliklerine göre birtakım tedbirler alınmıştır. Program esaslı alınan tedbirler bir takvime bağlanarak eylem planı/planları çerçevesinde yürütülmüştür. Program hedefleri gereği başta maliye politikalarına (kamu harcamalarının azaltılması ve gelirlerin artırılmasına) yönelik karar ve uygulamalar olmak üzere ekonomik programlar kooperatifçiliği de etkilemiştir.

Ekonomik krizlerin kooperatifler üzerine etkisi; kooperatif sayısındaki değişim, ortakların kooperatiflerden ayrılması, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin azaltılması, faaliyet etkinliğine bağlı olarak işsizliğin artması gibi sonuçlarla ölçülebilmektedir. Nitekim 2001 krizi sonrası tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri, konut yapı kooperatifleri ve tüketim kooperatiflerinde hem kooperatif sayısı hem de ortak sayısında azalışlar olmuştur.

Ekonomik ve mali krizlerin olumsuz etkilerini azaltmak ve istikrarlı yapıya geçmek için krizden çıkış sürecinde alınan yasal ve idari kararların da kooperatifler üzerine etkileri olmuştur. Nitekim; 1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu 1984 yılında KHK ile değiştirilmiş, 2000 yılında 4572 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. 2000 tarihli 4572 sayılı Kanun 2013 yılı sonuna kadar 5 defa değişikliğe uğramıştır. Aynı şekilde 1935 tarihli 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1581 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmış ve 2013 yılı sonuna kadar 6 defa değiştirilmiştir. Bu düzenlemeler, sektörün taleplerinin güncellenmesi gerekçesiyle yapılmış olsa da, ekonomik krizleri izleyen dönemlerde alınan kararlara yasal dayanak oluşturmak amacı da bulunmaktadır.

Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte kooperatif işletmeler için sağlanan vergi istisna ve avantajlar, hemen her kriz döneminden sonra oluşturulan ekonomik programlarda bütçede gelir kaybına yol açtığı gerekçesiyle birtakım düzenlemelere tabi tutulmuştur. Nitekim 1994 mali krizinden sonra tüketim kooperatiflerinin düzenlediği fişlerin vergi iadesinde kullanılmaması ve 2006 yılında 5520 sayılı Kanunla tüketim ve taşıma kooperatiflerinin kurumlar vergisi istisnası dışında tutulması sonuçlarıyla karşılaşmıştır. Aynı şekilde ticari faaliyetlerde vergi muafiyetinin ortakların ihtiyaçlarıyla sınırlandırılması kararları kooperatifçilik faaliyetlerini etkilemektedir.

Son on yıl içinde; Halk Bankasından kredi kullanan kooperatif ortak sayısı 2008, 2009 ve 2010 yıllarında, tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan ortak sayısı 2007, 2008 ve 2009 yıllarında bir önceki yıla göre azalmıştır. Aynı dönemde tarım satış kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı kredi miktarı da sürekli azalış göstermiştir. Krizin etkili olduğu dönem olması nedeniyle bu gelişmeyi küresel ekonomik ve mali krizle ilişkilendirmek mümkün olmaktadır.

Ekonomik krizler sonrası uygulanan ekonomik programların en önemli özelliklerinin başında bütçe harcamalarının kısılması gelmektedir. Bütçe giderlerinde önemli harcama kalemlerinin üzerinde durulur ve gerekli tedbirler alınır. Ekonomik krizlerin oluşturduğu olumsuzluklar kadar krizden çıkış sürecinde istikrarı yakalamak için yapılan düzenlemeler de kooperatifleri olumsuz etkilemiştir. Her düzenleme kooperatiflerde yeniden yapılanmayı gerekli kılmıştır. Yeniden yapılanmalar kooperatifler için farklı etkiler oluşturmuştur.

Özellikle 1994 krizi sonrası tarım satış birliklerinin ürün alımları garantisi kaldırılmış idari ve mali yönden birtakım düzenlemeler yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Nitekim tarım satış kooperatiflerinin ve tarım kredi kooperatiflerinin ürün alım miktarları azalmış, ürün alınmaması faaliyetleri sınırlandırmış, gelirleri düşürmüştü ve kooperatifler mali kriz sarmalına girmişlerdir. Bunun sonucu olarak kooperatifler, ortaklarının menfaatlerini koruyarak mali yönden sürdürülebilir bütçeler oluşturmak ve sosyal sorumluluklarını da gözeterek etkin işleyen yönetim politikası belirlemek zorunda kalmışlardır. Bu dönem aynı zamanda kooperatifler için yeniden yapılanma sürecinin başlangıcıdır.

Tarım satış kooperatiflerinde yeniden yapılandırma 2000 yılında 4572 sayılı yasa çerçevesinde başlamıştır. Tarım satış kooperatiflerinin mali durumlarını düzeltmek amacıyla başlatılan yeniden yapılandırma çalışmaları, üyelerinin çoğunluğunu kamu görevlilerinin oluşturduğu yeniden yapılandırma kurulları tarafından 2008 yılı sonuna kadar tamamlanacak bir plan çerçevesinde yürütülmüştür. Yeniden yapılandırma süreci 2008'de tamamlanamamış ve 2013 yılında yapılan yasal düzenlemeyle (6455 sayılı Kanun) sonuçlanmıştır.

6455 sayılı Kanunla;

- Kanunun amacı yeniden düzenlenerek, tarım satış kooperatif ve birliklerinin kooperatifçilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun olarak yönetilmelerini, özerk, güçlü ve bağımsız mali yapıyla piyasa koşullarında etkin, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamak olarak tanımlanmış,
- Birliklerin DFİF borçları yeniden yapılandırılarak miktar yaklaşık yarıya indirilmiş ve yılda bir ödeme olmak üzere 15 yıla yayılmış,
- Kooperatif ve Birliklerde denetim sisteminde yaşanan aksaklıklar giderilerek sistem yeniden düzenlenmiş ve çağdaş denetim anlayışı getirilmiş ve
- Kooperatif ve birliklerdeki ortaklık paylarının rehin ve haciz edilememesine ve devirlerinin örnek anasözleşmede belirtilen şartlarda yapılmasına yönelik hükümler getirilmiştir.

Yeniden yapılandırma çalışmaları döneminde kooperatifler sayısal olarak azalmış, tarım kooperatiflerinin ürün alım miktarları azalmış, kredi kefalet kooperatiflerinden kredi kullanan ortak sayısı azalmış ancak kooperatiflerin faaliyetlerini sürdürmeleri için önemli kazanımlar sağlanmıştır. Bu kazanımların sonucu olarak birçok kooperatifin işletmecilik başarısı artmıştır.

3.2.2 Finansmana Ulaşım

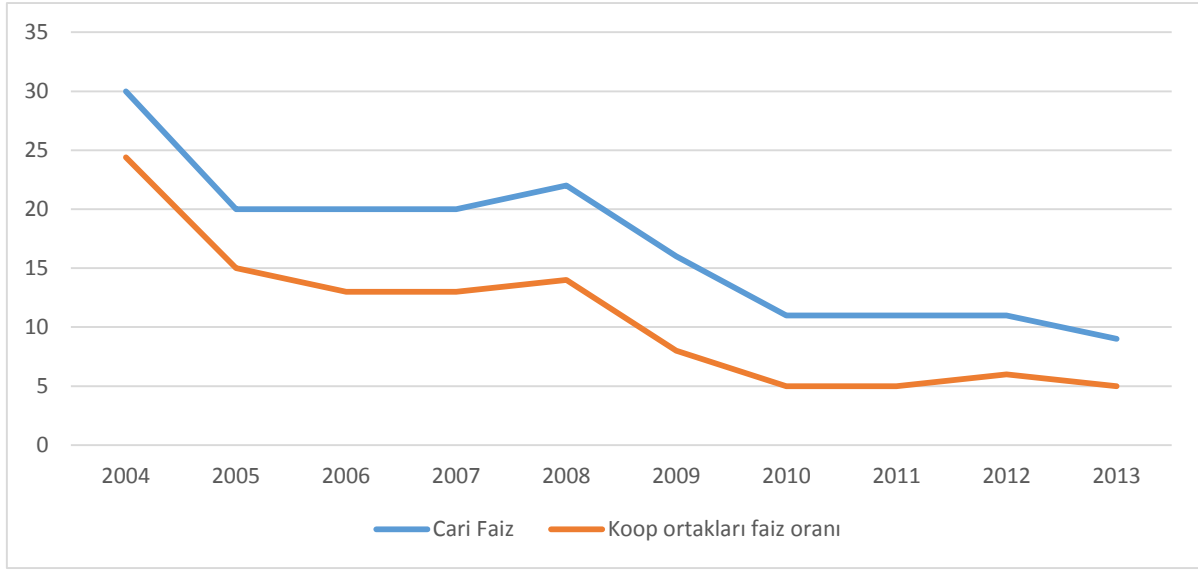
İhtiyaç duydukları kredi ve diğer bankacılık hizmetlerine daha uygun koşullarda ulaşmak üzere genellikle aynı yerleşim yerinde yaşayan ve aynı işi yapan kişiler tarafından kooperatif ilkelerine göre kurulan ve yönetilen tasarruf ve kredi hizmet birimleri, Uluslararası Kooperatif Bankaları Birliği (ICBA) tarafından, *kooperatifler bankası* olarak tanımlanmıştır.

Kooperatifçilikte gelişmiş birçok ülkede kooperatif bankacılığı bulunmaktadır. 2008 mali kriz döneminde birçok özel ve yatırım bankaları iflas etmişken, kooperatif bankalarının daha başarılı performans gösterdikleri Dünya Bankası raporları ve ILO referanslı çalışmalarla ortaya konmuştur. Türkiye’de kooperatif bankası bulunmamaktadır.

Kooperatifler, faaliyet alanlarına göre geniş iş hacimleri olan ve yaygın hizmet sunan işletmelerdir. Bu tür işletmeler finansman ihtiyaçlarını kendi öz kaynaklarından karşılayamaz ve dış finansmana ihtiyaç duyarlar. Ülkemizde kooperatif bankası olmadığından kooperatiflerin finansman ihtiyaçları ticari bankalar üzerinden genellikle kısa vadeli ve cari faiz oranları üzerinden kredi olarak karşılanmaktadır.

İlk kurulduğu dönemlerde tarım kredi kooperatifleri ve tarım satış kooperatifleri birer kredi kooperatifi gibi çalışmıştır. Günümüzde bu iki kooperatifin yanı sıra pancar ekicileri kooperatifleri de ortaklarına ayni ve nakdi kredi kullandırmaktadır. Ayrıca ortaklarının kredi ihtiyacını kefalet yoluyla karşılayan kredi ve kefalet kooperatifleri de bu alanda hizmet etmektedir.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri Halk Bankası aracılığıyla ortaklarına kredi kullandırmaktadır. Kefalet sistemi, kooperatif ortaklarına krediye ulaşım kolaylığı sağlamakta ve kredi maliyetini düşürmektedir. Son yıllarda hükümetlerin esnaf ve sanatkâra destek olmak amacıyla kamu sermayeli bankalar aracılığıyla (Halk Bankası) kullanılacak kredilerde faiz desteği sağlamasıyla kredi ve kefalet kooperatif ortakları düşük faizli krediye ulaşma fırsatı yakalamışlardır. Son on yıl (2004-2013) cari faiz oranlarıyla indirimli faiz oranları grafik-2’de gösterilmiştir.

Grafik 2: Son on yıl (2004-2013) ESKKK kredi faiz oranları

Grafik-2'nin incelenmesinden son on yılda (2004-2013) kredi kefalet sistemi marifetiyle esnafın ortak oldukları kooperatifler aracılığıyla cari faiz oranlarından daha düşük oranlı kredi kullanmışlardır.

Son yıllarda hükümetlerin desteğiyle cari faiz oranlarına göre daha düşük oranlı kredi kullanılmış olması ve kefalet verebilen kooperatif sayısının artması kredi hacmini artırmıştır. Tarım kredi kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı kredi miktarı 2013 yılında 5.2 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve on yıl öncesine göre 5.4 kat artmıştır. Aynı şekilde kredi kefalet kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı kredi miktarı 2013 yılında 9.6 milyar TL olup on yıl öncesine göre 8 kat artmıştır. Kredi hacminin artmış olması kriz döneminde küçük ölçekli işletmeler için hayat kaynağı olmuştur.

Ekonominin can damarı olarak kabul edilen küçük ölçekli işletmelerin bu başarısında kuşkusuz kredi kefalet kooperatifçiliği sisteminin etkin işlemesi kadar hükümetlerin destek programları da (faiz desteği) önemlidir. Halk Bankası aracılığıyla kredi kefalet sisteminde kooperatif ortaklarına 2007-2013 yıllarında kullanılan kredilerin faiz desteği için merkezi bütçeden yapılan harcama miktarları yıllara göre tablo-33'de gösterilmiştir

Tablo 33: ESKKK kredileri faiz desteği için ayrılan bütçe ödenekleri

Yıllar	Bütçeden Ayrılan Ödenek (TL)
2007	172.000.000
2008	211.000.000
2009	275.000.000
2010	392.000.000
2011	327.000.000
2012	392.393.000
2013	513.901.000

Tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri, pancar üreticileri kooperatifleri ve kredi kefalet kooperatifleri ya doğrudan kaynak sağlayarak ya da aracılık ederek ortaklarının finansmana ulaşmalarını kolaylaştırmaktadırlar. Özellikle kredi kefalet sistemi; hem küçük işletmelerin, krediye erişimlerini kolaylaştırmakta, hem de finans kuruluşlarının sorunlu kredilerle uğraşmasını önlemektedir.

Türkiye, 2008 yılında başlayarak kısa sürede tüm dünyada etkisi görülen ekonomik krizden etkilenmeden çıkabilmeyi başarmıştır. Krize karşı dayanıklılığı oluşturan yapıların başında esnaf ve küçük ölçekli işletmeler gelmektedir. Kriz döneminde kredi kefalet kooperatifler aracılığıyla esnafa, tarım kredi kooperatifleri ve tarım satış kooperatifleri aracılığıyla çiftçilere düşük maliyetli kredi imkânı sağlanmış olması işletmelerin faaliyetlerini sürdürmesine fırsat verirken, ülkenin üretim değerine olumlu katkı sağlamıştır. Aynı zamanda hükümetlerin destekleme programlarında kooperatiflerin etkin rol alabileceğini de göstermektedir.

3.2.3 Kooperatiflerin Ürün Alım Piyasasındaki Yeri

Tarım sektöründeki kooperatiflerin günümüzde en önemli faaliyetlerinin başında ürün alımları gelmektedir. Kooperatifler faaliyet alanına göre tiftik, koza ve gülçiçeği gibi ürünlerin tamamına yakını satın alabilirken, ülkenin hemen her tarafında yetiştirilebilen ve üretim miktarı fazla olan buğday, arpa, pamuk, ayçiçeği gibi ürünlerin kooperatiflerce satın alınması yukarıda sayılan yerel ürünler kadar mümkün olamamaktadır.

Tarım satış birlikleri faaliyet alanında bulunan ürünleri satın alma politikası uygularken, tarım kredi kooperatifleri aynı kredi karşılığı olmak üzere ürün satın alma paketleri uygulamakta, pancar ekicileri kooperatifleri ise sözleşmeli çiftçi statüsü çerçevesinde ortaklarının ürününü satın almaktadırlar. Başta fiyat olmak üzere, rekolte, depolama ve işleme kapasiteleri ile ürün bedeli finansal yeterliliği ürün alımlarının belirleyici unsurlarıdır.

Pancar üreticileri, kooperatiflerle sözleşmeli üretim ilişkisi içerisindedirler. Bu nedenle pazarlanma konusunda sorun yaşamazlar. Tarım satış birliklerinin faaliyet alanında bulunan bitki türlerinde kooperatifler ürün alım garantisi vermediklerinden, başta fiyat olmak üzere birtakım nedenlerle yıllara göre alım miktarlarının değişkenlik (yüksek dalgalanma) gösterdiği önceki bölümlerde anlatılmıştır.

Kooperatiflerce uygulanan fiyat politikaları, ürün alım miktarlarının belirleyici en önemli kriteridir. Fiyat politikası kaynaklı ürün alımlarındaki yüksek oranlı dalgalanmalar, başta ürün bedeli olmak üzere finansman yeterliği sorunu ortaya çıkarmakta bilahare kooperatiflerde mali yönetim güçleşmektedir.

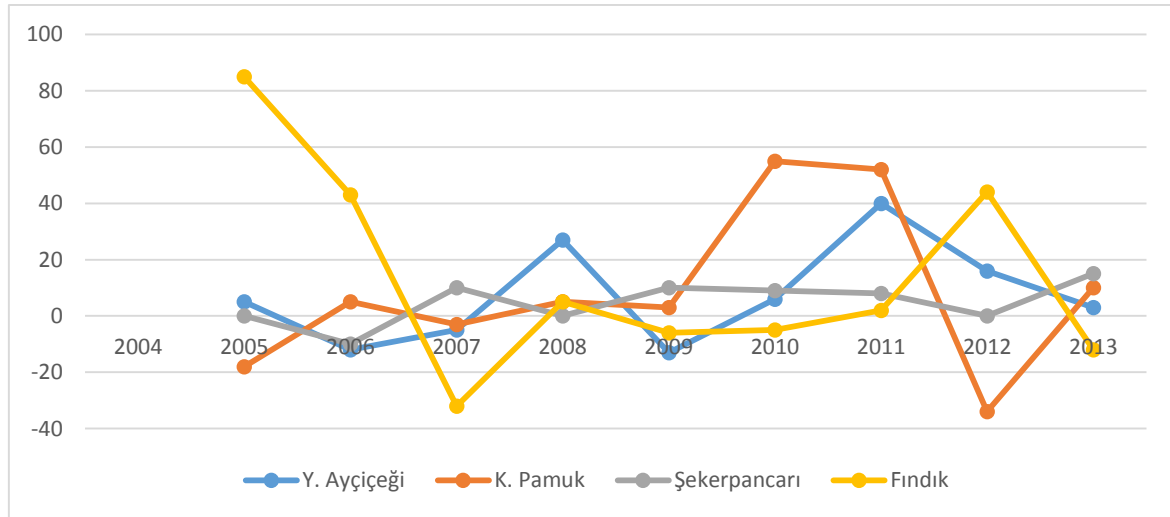
Tarım satış kooperatiflerinin satın aldığı ürünlerden yağlık ayçiçeği, fındık ve kütlü pamuk ile Pankobirlik tarafından satın alınan şeker pancarının son 10 yıl ürün alım fiyatları tablo-34'de, fiyatların bir önceki yıla göre değişim oranları grafik-3'te gösterilmiştir.

Tablo 34: 2004-2013 yılları ayçiçeği, pamuk ve şekerpancarı alım fiyatları

Yıl	Yağlık Ayçiçeği	Kütlü Pamuk	Şeker pancarı	Fındık
2004	0,80	0,88	0,10	2,80
2005	0,84	0,72	0,10	5,20
2006	0,74	0,76	0,09	7,25
2007	0,70	0,74	0,10	4,90
2008	0,89	0,77	0,10	5,15
2009	0,77	0,79	0,11	4,85
2010	0,82	1,23	0,12	4,62
2011	1,15	1,88	0,13	4,70
2012	1,34	1,23	0,13	6,80
2013	1,39	1,35	0,15	6,00
On yıllık değişim (%)	74	54	50	114

Kaynak : TÜİK ve GTB

Tablo-29'un incelenmesinden görüleceği üzere son on yılda yağlık ayçiçeği fiyatları % 74, kütlü pamuk fiyatları % 54, şekerpancarı fiyatları % 50, fındık fiyatları % 114 artmıştır. Yıllar itibarıyla; yağlık ayçiçeği fiyatları 2006, 2007 ve 2009 yıllarında, kütlü pamuk fiyatları 2005, 2007 ve 2012 yıllarında, şekerpancarı fiyatları 2006 yılında, fındık fiyatları 2007, 2009, 2010 ve 2013 yıllarında bir önceki yıla göre düşüş göstermiştir. Fiyatların bir önceki yıla göre değişim oranları grafik-3'te gösterilmiştir.

Grafik 3: Ayçiçeği, pamuk ve şeker pancarı fiyatlarının yıllık değişim oranları

Grafik-3'ün incelenmesinden, bir önceki yıla göre fiyat değişim oranı fındıkta diğer 3 ürüne göre daha yüksek oranlı olmuştur. Ürünler arasında fiyat değişim oranı en düşük olan şekerpancarıdır.

Kooperatiflerce uygulanan yüksek fiyat miktarca fazla ürün alımıyla sonuçlandığından, ürün alım bedellerinin yüksekliği ve oluşacak stok maliyetlerinin külfeti gibi mali yönden kooperatiflerin gücünü aşan yükümlülükler getirebilmektedir. Nitekim üretimde ve ihracatta dünyada en yüksek paya sahip olduğumuz ürünlerde (fındık) bile fiyat tercihlerinin oluşturduğu

yüksek mali yükümlülükler kooperatiflerin faaliyetini sınırlandırmış, ürün alımlarına hükümetlerin müdahalesi sonucunu ortaya çıkarmış (fındık alımlarında TMO görevlendirilmiş) ve kanunla (2844 sayılı Fındık Üretim Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun) üretim planlaması yapılması zorunluluğuyla karşılaşmıştır.

3.2.4 Kooperatiflerin Sanayileşmeye Katkısı

Kooperatifler, küçük birikimleri büyük işletmelere dönüştüren işletmecilik modelidir. Pancar ekicileri kooperatiflerinin temelinde yeni kurulacak şeker fabrikalarına sermaye sağlamak anlayışı bulunmakta olup, tarım satış birlikleri ortaklarının ürünlerini işleyecek sanayi tesislerini kurmuş, tarım kredi kooperatifleri başta gübre fabrikası olmak üzere birçok tesis sahibi olmuştur. Kooperatiflerin sahip olduğu sanayi tesisleri kendi alanlarında Türkiye'nin önde gelen sanayi kuruluşları olup, sektörde önemli rolleri bulunmaktadır. Nitekim Pankobirlik 6 şeker fabrikasıyla Türkiye şeker üretiminin % 35-40 kadarını gerçekleştirmekte, tarım kredi kooperatiflerinin hissedar olduğu Gübretaş, gübre piyasasının önemli aktörü olup son yıllarda piyasada % 15'e varan pay sahibi olmaktadır. Tarım satış birlikleri sahip oldukları, depolama kapasitesi ve işleme tesisleriyle sektörde önemli pay sahibi olan diğer kooperatifleridir.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırma sonuçları kooperatiflerin sanayi içindeki yerinin ölçülmesinde veri olarak kabul edilmiş ve yıllar itibarıyla (2004-2012) listeye girmiş kooperatif sanayi kuruluşları tablo-35'de gösterilmiştir.

Tablo 35: İSO İlk 500 Listesinde Kooperatifler

Kooperatif Kuruluşları	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Pankobirlik Konya Şeker	61	55	54	52	58	36	34	49	44
Pankobirlik Kayseri Şeker	70	99	113	149	114	58	95	120	135
Pankobirlik Amasya Şeker	177	335	467						
Trakyabirlik	167	126	118	82	101	65	76	77	77
Marmarabirlik	384	475	364	388	401	345	340	418	465
Tariş Pamuk Birliği	88	111	141	132	301	459			
Tariş Üzüm Birliği			439	427					
Tarım Kredi Gübretaş	241	255	252	240	147	218	259	207	207
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı	431								

Tablo-35'in incelenmesinden görüleceği üzere; Konya Şeker, Kayseri Şeker, Trakyabirlik, Marmarabirlik ve Gübretaş 2004-2012 yıllarında İSO "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" listesinde sürekli yer alan kooperatif kuruluşlarıdır.

3.2.5 Kooperatiflerin İstihdam Katkısı

Yaşanan ekonomik gelişmeler sonrasında büyük işletmeler uyum sorunu yaşarken, kooperatifler daha dayanıklı bir yapıya sahiptirler ve çok çabuk uyum sağlamaktadırlar. Bu uyum becerisi nedeniyle kooperatifler ekonomik ve sosyal hayatın önemli aktörleri durumuna gelmişlerdir. Kooperatifler günümüzde en önemli sorunlarından biri haline gelen, ekonomik ve sosyal yaşamı da etkileyen istihdam konusunda önemli ölçüde rol oynarlar.

Kooperatiflerin, ülkede ekonomik ve sosyal hayata sağladıkları katkılar kadar, yapısal özelliği gereği her ortağın aynı zamanda kendi işinin çalışanı olması nedeniyle istidam katkısı da yüksek olmaktadır. Özellikle taşıma kooperatifleri ortağı olan esnaf, tarım kooperatiflerine ortak olan üretici, pazarlama ve üretim kooperatiflerine ortak olan her bir birey kendi işinin çalışanı olduğundan, kooperatifin faaliyeti devam ettiği sürece bu kişiler çalışmaya devam edecektir. Kooperatiflerin ortaklık ilişkisi temelli işletmecilik yapısı nedeniyle kooperatiflerde istidam verilerini salt çalışanlardan ibaret görmek doğru olmayacaktır.

Kriz dönemlerinde işsizliğin artmasının nedeni, özellikle büyük ölçekli işletmelerin krizle başa çıkamayıp faaliyetlerini sona erdirmeleri ya da kısıtlamalarıdır. Bu dönemlerde kooperatifler yapısal özellikleri nedeniyle varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Dolayısıyla, kriz dönemlerinde kendi istidamlarını koruyabilmişlerdir.

Nüfusu genç Türkiye'nin en önemli sorunlarının başında işsizlik gelmektedir. Kooperatifler ortaklarına istidam sağladığı gibi kendi bünyelerinde personel bulundurarak sürekli ve geçici süreli istidam sağlayarak ve bağlı ortaklık ile iştirak kuruluşları aracılığıyla da istidam ortamı sağladılar.

Türkiye'de yaklaşık 7,3 milyon ortağı olan kooperatifler, kurumsal yapılarında sürekli ve geçici olarak yaklaşık 50.000 kişiye istidam sağladığı gibi, başta taşıma ve tarım kooperatifleri olmak üzere her bir kooperatif ortağına sağladığı iş ortamıyla istidama önemli katkı sağlamaktadır.

3.2.6 Kooperatif Bilinci

Kooperatifler, ortaklık esası üzerine kurulan, faaliyetleri anasözleşmelerle belirlenen işletmelerdir. Diğer ticari işletmelerde olduğu gibi kooperatiflerde de yönetim anlayışı işletmenin geleceğini belirlemektedir. Diğer ticari işletmelere göre yönetimde demokratik katılım olsa da yönetim kurulu ve profesyonel idareciler kooperatiflerin yönetimlerinde etkin olmaktadır. Kooperatiflerde işletmecilik başarısı, kooperatiflerin yaygınlaşmasına katkı sağladığı kadar kooperatifçilik bilincinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Tarım sektörü kooperatifleri ile kredi kefalet kooperatiflerinin diğer türlere göre daha fazla sayıda ortak bulmalarında, sektörel olarak daha etkin roller üstlenmelerinde, bölgesel olarak Trakya başta olmak üzere batı illerinde kooperatifçiliğin doğu illerine göre daha gelişmiş olmasında ve yüksek oranda katılım sağlamlamasında kooperatifçilik bilincinin etkili olduğu görülür.

Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinin 2010 yılı verilerine göre; kooperatiflerin kullandıkları kredilerde vadesi dolan alacaklarda geri dönmeyenlerin oranı doğu bölgesi kooperatiflerinde % 30'dan az, batı bölgesi kooperatiflerinde % 15'den az olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca doğu bölgesi kooperatiflerinin nakit satışı tercih ettikleri, batı bölgesi kooperatiflerinin nakdi kredi dağıttıkları belirtilmiş, doğu bölgesi kooperatiflerinin batı bölgesine nazaran daha fazla politik baskılara maruz kaldığı ve kredi borçlarının affedilmesi beklentisinin yüksek olduğu vurgulanmıştır.

Aynı anasözleşme esaslarına göre kurulup aynı merkez birliğe bağlı yönetim kararlarına tabi olarak faaliyetlerini sürdüren kooperatiflerin işletmecilik fonksiyonlarında, bölgesel olarak farklılıklar görülmesini kooperatifçilik ilkeleri bakımından önemli bulmaktayız. Bilahare doğu bölgesi kooperatiflerinin riskleri en aza indirmek ve sermayenin aşınmasına mani olmak için

nakit satış yapmaları işletmecilik tercihi olsa da, bu tercih doğuda kooperatifçilik bilincinin tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

İlk ortaya çıktığında konut talebine çözüm umutları bağlanan konut kooperatifleri, birtakım nedenlerle başarılı performans gösterememiş ve halen konut üretimindeki payı görece olarak azalmıştır. Sorunların kaynağı ne olursa olsun konut kooperatifçiliği ile ilgili yaygın kanaat ve oluşan imaj tüm kooperatifçiliği olumsuz etkilemektedir.

3.3 Kooperatifçilikte Uluslararası Gelişmeler

3.3.1 Uluslararası Kuruluşlar

Kooperatifçiliğin uluslararası ilişkiler bakımından en üst organı 1895 yılında Londra’da kurulan Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Co-operative Alliance, ICA)’dır. Merkezi Cenevre’de bulunan ICA’nın 89 ülkeden halen 223 üyesi bulunmaktadır. Küresel ve bölgesel düzeyde örgütlenerek günümüzde dünyanın en büyük sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilen ICA:

Bölgesel olarak;

- ICA Afrika,
- ICA Amerika,
- ICA Asya-Pasifik
- ICA Avrupa

Sektörel olarak;

- Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Kooperatif Bankaları Birliği,
- Dünya Tüketici Kooperatifleri,
- Uluslararası Balıkçılık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sağlık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sigorta Kooperatifleri Federasyonu,
- Uluslararası Endüstri, Sanat ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Turizm Birliği,

nden oluşmaktadır.

Uluslararası kuruluşlardan başta Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) olmak üzere Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kooperatifçilik düzenlemeleri açısından önemli çalışmalar gerçekleştirmektedirler. ICA 1995 yılı genel kurulunda yeni bir “kooperatif kimlik” oluşturmuş ve kooperatif ilkelerini yeniden düzenlemiştir. Dünyada ekonomik gelişmelere göre kooperatiflerin rol ve yerleri üzerine sürekli çalışmalar yapan ve üyelerini sürekli bilgilendiren ICA ve diğer bölgesel organizasyonlarıyla ülkemiz kooperatifçiliği de

yakın ilişki içerisinde. Nitekim ICA Avrupa Bölgesel Genel Kurul toplantısı 6-7 Mayıs 2013 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

BM Genel Sekreteri sunuşuyla hazırlanan "Sosyal Gelişimde Kooperatifler" konulu rapor, 2001 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından onaylanmıştır. Yine BM Genel Sekreterinin önerisiyle BM Genel Kurulu 18 Aralık 2009 tarihli oturumunda 64/136 sayılı Kararla 2012 yılının "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak kutlanmasını kararlaştırmış ve çalışmaların "Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar" sloganı ile yürütülmesini tavsiye etmiştir.

Kooperatifçilikle ilgili tavsiye niteliğinde karar alan uluslararası bir diğer organizasyon Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'dür. ILO, sosyal sorumlulukları gereği yoksullukla mücadelede önemi nedeniyle kooperatiflerin desteklenmesi ile ilgili kararlar üretilip hükümetlere tavsiyede bulunmaktadır. ILO, bünyesinde bir kooperatifler birimi kurmuştur. ILO kooperatifler birimi son olarak, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından Türkçe tercümesi de yapılan, "Temiz Enerji ve Enerjiye Erişimde Kooperatifler" isimli rapor yayınlamıştır.

Bu çalışmalar, kooperatifçilikle ilgili düzenlemelerde hükümetler ve diğer otoriteler için referans olabilmektedir. Ülkemizde de kooperatifçilikle ilgili politika geliştirme çalışmalarında referans alınmaktadır. Nitekim BM'nin tavsiye kararı ülkemizde karşılık bulmuş ve 2012 yılı "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak kutlanmıştır. Bu çerçevede yapılan etkinlikler ve gelişmelere ileriki bölümlerde değinilecektir.

Halen Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) ICA üyesi kooperatiflerdir. Ayrıca Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine ortak olan kooperatifler, ICA Avrupa ve sektörel organizasyonların genel kurul toplantılarına katılabilmekte ve görev alabilmektedirler. Bu kapsamda Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP) Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütünün, Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRK KENT) Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütünün yönetim kurulu üyesidir. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) ICA üyeliği yanı sıra sektörel işbirliği içinde olduğu organizasyonlarda bulunmaktadır.

3.3.2 Uluslararası Zeytin Konseyi Çalışmaları (UZK)

Ülkemizde zeytin ve zeytinyağı üreticilerinin en geniş katılımı örgütlü yapılarından Tarih Zeytin ve Zeytinyağı Birliği ile S.S. Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği UZK'nın çalışmalarında işbirliği sağlayan kuruluşlardır.

Merkezi Madrid'de bulunan Uluslararası Zeytin Konseyi (UZK), 1956 yılında kurulmuş olup ilki 1959 yılında yürürlüğe giren "Uluslararası Zeytinyağı Anlaşması"nın idaresinden sorumlu BM çatısı altında yer alan uluslararası bir kuruluştur. Uluslararası Zeytinyağı Anlaşması 1963 ve 1979 yıllarında yenilenerek yürürlüğünü sürdürmüştür, Türkiye "Uluslararası Zeytinyağı Anlaşması-1963"ü onaylamış ve 1963 yılında UZK'ya ilk defa üye olmuştur. 1981 yılında yürürlüğe giren "Uluslararası Zeytinyağı Anlaşması-1979" Birleşmiş Milletlerin (BM) *uluslararası ilk emtia anlaşmasıdır*. Uluslararası Zeytinyağı Anlaşması 1986 yılında "Uluslararası Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Anlaşması" olarak içerik ve ismi değişmiştir. Halen

yürürlükte olan “Uluslararası Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Anlaşması-2005”tir. Türkiye 1963 yılında onayladığı “Uluslararası Zeytinyağı Anlaşması’ndan” 22 Mayıs 1998 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararıyla ayrılmış ve aynı tarihte UZK üyeliği de sonlanmıştır.

Türkiye, “Uluslararası Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Anlaşması-2005”i onaylamak ve yeniden üye olmak için UZK’ya niyet belirtmiş ve olumlu cevap almıştır. Bu gelişme üzerine, 5929 sayılı Kanunla “2005 Uluslararası Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Anlaşması”na katılmamız uygun bulunmuş ve 2010 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla UZK’ya yeniden üye olunması onaylanmıştır.

UZK’ya üyelik sonrasında Konsey ile yapılacak faaliyetlerde Türkiye’de kurumlar arasında koordinasyon görevi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’na verilmiştir. Anlaşma; üye ülkelerde zeytin ve zeytinyağında teknik, uluslararası ticaret, ürün kalitesi ve standartlar yönüyle bilgilendirici ve destekleyici düzenlemeler içermekte olup UZK’nın çalışma alanını belirlemiştir.

3.3.3 İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Pamuk Eylem Planı (PEP) Çalışmaları

Türkiye’de pamuk tarımı ve ticaretinde rol alan kurumların başında tarım satış kooperatif birlikleri gelmektedir. Nitekim tarım satış kooperatifleri birliklerinin pamuk piyasasının işleyişindeki rolleri kooperatifçilik mevzuatı nedeniyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığıyla ilişkilidir.

İSEDAK 23. Genel Kurulunda kabul edilen nihai Forum Raporuna göre İİT Pamuk İşbirliği Programı Yürütme Komitesi Başkanlık görevi Türkiye’ye verilmiştir. Başkanlık görevini Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü yürütmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin oluşturduğu; üye ülkeler arasında politik, ekonomik, kültürel, bilimsel, sosyal dayanışma ve işbirliğini amaçlayan uluslararası bir kuruluştur. İlk adı “İslam Konferansı Teşkilatı” iken, 2011 yılında “İslam İşbirliği Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir.

Türkiye’nin öncülük ettiği ve güçlü destek verdiği çok taraflı uluslararası çalışmalardan biri de İslam İşbirliği Teşkilatı’na (İİT) üye pamuk üreticisi ülkeler arasında işbirliğinin ve ticaretin geliştirilmesidir. İslam İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanları 31. Toplantısında, İİT üyesi pamuk üreticisi ülkelerin pamuk konusunda bir “Eylem Planı” hazırlanmasına yönelik tavsiye kararı alınmıştır.

Bu tavsiye çerçevesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığının koordinasyonunda yürütülen çalışmalar sonucunda, 2007-2011 arası beş yıllık dönem için “İİT Üyesi Pamuk Üreticisi Ülkeler Arasında İşbirliğini Geliştirme Stratejisi Eylem Planı” hazırlanmıştır. Plan, İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi’nin (İSEDAK) 22. toplantısında onaylanarak kabul edilmiştir.

3.4 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı Değerlendirilmesi

Birleşmiş Milletler (BM) 64/136 sayılı kararla 2012 yılının “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak kutlanmasını kararlaştırmıştır. Bu karar ülkemizde de karşılık bularak, sektör temsilcilerinin katılımıyla bir KOMİTE kurulmuş ve 44 maddeden oluşan bir “Eylem Planı” çerçevesinde birtakım etkinlikler düzenlenmiştir.

2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı kutlamaları, 2 Şubat 2012 tarihinde Gümrük ve Ticaret Bakanı Sayın Hayati YAZICI'nın himayelerinde Ankara'da gerçekleştirilen toplantıyla başlamıştır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının, “2012 Uluslararası Kooperatifler Yılında” yürürlüğe girmiş olması yılın en önemli gelişmesi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının, Başbakan Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından açıklanmış olması, “Uluslararası Kooperatifler Yılına” Türkiye’de hükümet başkanı düzeyinde önemsenmesi olarak not edilmiştir.

2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı Türkiye Eylem Planı çerçevesinde;

- BM tarafından hazırlanan 2012 UKY logosu resmi yazışmalarda kullanılmış,
- İnternet sayfası kurulmuş,
- Yazılı ve görsel basında tanıtım filmleri, dizilerde kooperatifçilik temasının işlenmesi gibi yayınlar yapılmış,
- Milli piyango çekilişi düzenlenmiş,
- Kooperatifler fuarı düzenlenmiş,
- Hatıra pul bastırılmış,
- Kadın kooperatiflerine özel çalışmalar yapılmış ve

Yıl boyu tüm kooperatiflere yönelik akademik çevrelerin ve sektör temsilcilerinin katılımlarıyla seminer, konferans, paneller düzenlenmiş ve kooperatifçilik konusunda eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4 DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihsel süreçte Türk kooperatifçiliğinin tepeden inme geliştiğine yönelik değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Nitekim Türk Kooperatifçiliğinin öncüsü Mithat Paşa'nın valilik görevi sırasında kooperatifçiliği başlatmış olması, devlet yönetiminin etkisini doğrular niteliktedir. Ancak sonraki gelişmelerde ekonomik yapı ve toplumsal/sosyal taleplerin etkili olduğu söylenebilir. Şeker sanayinin gelişmesi için ihtiyaç duyulan sermayeyi sağlamak için pancar ekicileri kooperatifinin ortaya çıkmış olması, küçük tasarruf sahiplerinin konut sahibi olma taleplerinin sonucu olarak konut kooperatiflerinin ortaya çıkmış olması ve ilaç tedarikinde eczacıların dayanışması sonucu eczacılar kooperatifinin kurulup gelişmiş olması kooperatifçiliğin toplumsal talep temelli geliştiğini göstermektedir.

Osmanlı Döneminde başlayan kooperatifçilik Türkiye Cumhuriyeti tarafından önemsenmiş ve anayasalarda yer bulan hükümlerle devletin görev alanında olmuştur. Cumhuriyet Döneminde kurulan ilk kooperatifin kurucuları arasında Devletin Kurucu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün olması, yeni devletin kooperatifçiliğe verdiği değeri göstermektedir.

1929'da dünyada yaşanan büyük ekonomik bunalım sonucunda gelişmiş birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de devletin daha müdahaleci olduğu ve piyasada ağırlığını hissettirdiği ekonomik modeli uygulanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında özel sermaye birikimi de yetersiz olduğundan kooperatifler önemli aktör olmuştur. Ekonomisi tarıma dayalı olduğu için ilk kurulan kooperatifler de tarım alanında olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik gelişme ve kalkınma politikalarında önemli rol üstlenen kooperatifler aynı zamanda istihdam kaynağı olmuştur.

Her dönemin kendine özel durumları (konjonktür) kooperatifçiliği etkilemiş veya kooperatifçilikle ilişkilendirilmiş ve birtakım gelişmeler sağlamıştır. Ekonomisi tarıma dayalı ve nüfusunun önemli çoğunluğu kırsalda yaşayan Türkiye'nin, kooperatifçilikle ilgili ilk mevzuatı da tarım alanında oluşturulmuştur. Aynı şekilde yüksek enflasyon dönemlerinde temel tüketim maddelerinin düşük maliyetle ve yeter miktarda temin edilmesini sağlamak için tüketim kooperatifleri kurulmuş ve sayısal olarak artmıştır.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, ülke kooperatifçiliğine yasal zemin oluşturmuştur. Kanunun en erken dönemde sağladığı gelişme, kooperatiflerin birlikler ve merkez birlikler halinde üst örgütlenmelerini kurlmaları olmuştur. Buna karşın Türkiye kooperatifçiliğinde üst organlara katılım oranı oldukça düşüktür.

Kooperatiflerin etkinliğinin artması ve beklentilerine uygun olarak gelişme gösterebilmesinde üst birliklerde örgütlenmelerinin önemi büyüktür. Nitekim esnaf ve sanatkâr kredi kefalet kooperatifleri, tarım satış birlikleri, pancar ekicileri kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, tüketim kooperatifleri ve tarım kredi kooperatiflerinin alanlarında etkin olmaları ve önemli roller üstlenmelerinde örgütlü olmalarının etkisi büyüktür. Kooperatif ve ortak sayısı en fazla olan konut yapı kooperatiflerinin sektör içindeki rolleri yukarıda sayılan kooperatifler kadar etkin olmaması (yıllar itibarıyla konut arz miktarındaki oranın düşmesi) örgütlenmenin zayıf olmasıyla ilişkilendirilmektedir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu kooperatiflerin örgütlenmelerine yasal zemin hazırlamıştır. Ancak birliklerin kuruluş, işleyiş ve kooperatif-birlik ilişkilerinde yetki ve sorumlulukları

Kanunda yeterince düzenlenmemiş ve bu hususta ikincil mevzuatla da düzenleme yapılmamıştır. Bu durum örgütlenme oranının hala düşük seviyelerde olmasının nedenleri arasında görülmektedir.

Tarım satış birlikleri ve tarım kredi kooperatiflerinin, ekonomik krizler ve siyasi müdahalelere rağmen varlıklarını sürdürmesinde 100 yıla yaklaşan deneyim ve kooperatifçilik bilincinin etkisi önemli olmuştur. Bilhassa 1980’den sonra kurulan tarım satış kooperatif birliklerinin faaliyetlerini sürdürememiş olmaları dikkate alındığında deneyim ve kooperatifçilik bilincinin önemi daha fazla anlaşılır olmaktadır.

Kooperatifçiliğin gelişmesinde illerin ekonomik faaliyetleri belirleyici olmaktadır. Nitekim şeker pancarı tarımı yapılan yerlerde Pankobirlik, çay üretilen yerde tarımsal kalkınma kooperatifi, nüfusu fazla sayıda olan büyükşehirlerde konut kooperatifleri öne çıkmaktadır.

Başta Akdeniz ve Ege bölgesi sahil illeri olmak üzere turizm sektörü ağırlıklı yerlerde taşıma kooperatifleri sayısı son yıllarda artış göstermiştir. Güvenilir ve kayıtlı toplu taşımacılıkta taşıma kooperatiflerinin önemini göstermektedir.

Kooperatifçiliğe katılım oranında Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne’nin iller sıralamasında üst sıralarda bulunması, Trakyabirlik’in “İSO 500 Sanayi Kuruluş Listesinde” sürekli ilk 100 sıra içinde bulunması, Tarım Kredi Kooperatiflerinin yeniden yapılanma sürecinde Tekirdağ Bölge Birliği kooperatif sayısında azalış olmaması gibi sayısal veriler üzerinden bölgesel olarak Trakya’da kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu söylenebilir. Trakya’nın, Türk kooperatifçiliğinin ilk ortaya çıktığı Rumeli topraklarının parçası olması ve uygulamada kazanılan deneyimlerin oluşturduğu kooperatifçilik bilinci bu gelişmede önemli etken olarak görülmektedir.

Nüfusun kooperatifçiliğe katılım oranında en düşük illerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bulunması ve Güneydoğu Birlik, GAP Birlik ve Kayısı Birliğinin faaliyetlerini sürdürememiş olması bölge kooperatifçiliğinin dikkat çekici özellikleridir. Kooperatiflerin sayısal büyüklüğü üzerinden dikkat çekici bir diğer özellik kooperatif ve ortak sayısı en fazla olan İstanbul’un, kooperatifçiliğe katılma oranında son sıralarda yer almasıdır.

Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, Türk kooperatifçiliğinde yeni dönemin başlangıcı olacaktır. Bu dönem, planlamaların stratejik yaklaşım, uygulamaların eylem planlı yürütüleceği işletmecilik dönemi olacaktır. Bu özellik dışarıdan müdahaleleri sınırlandıracak ve kooperatif yöneticilerinin vizyonları ve yönetim başarılarıyla ilişkili olarak kooperatiflerin geleceğinin belirleyicisi olacaktır.

Kamu otoritelerinin uluslararası kuruluşlarla ilişkisi ve ülkelerle karşılıklı işbirliği yapmaları dünyada kooperatifçiliğin gelişimini izleme ve uygulamaları yerinde görme fırsatını vermektedir. Aynı şekilde birliklerin, merkez birliklerinin ve Milli Birliğin uluslararası organizasyonlarla ilişkileri ve sektörel organizasyonların içinde yer almaları da önem taşımaktadır. Özellikle Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının yürürlüğe girmesiyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığının kooperatifçilikte gelişmiş olan başta ABD olmak üzere İspanya, Almanya ve Fransa ile ikili ilişkiler başlatılmış olması kooperatifçilikte dış ilişkiler bakımından önemli gelişme olarak kaydedilmiştir.

Kooperatifçilikte kamu yönetiminin organizasyon ve örgütlenmesinde bakanlıkların faaliyet alanı yaklaşımı yerine, yönetim kapasitesi dikkate alınarak tek çatı altında birleştirilmesi bürokrasiyi azaltacağı gibi yönetimi daha etkin kılacaktır.

Enerji açığını ithalat yoluyla temin eden ve yenilenebilir kaynaklarını yeterince kullanamayan Türkiye, enerji üretiminde yatırım finansmanı ihtiyacını karşılayacak modeller geliştirmelidir. Son yıllarda özelleştirme dahil birtakım yöntemler geliştirilmiş olsa da gelişmiş ülkelerde örnekleri olduğu gibi enerji kooperatifleri alternatif işletme yöntemi olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’ demografik göstergelere göre genç nüfuslu bir ülkedir. İlköğretime ilk defa başlayan öğrenci sayısı her yıl bir milyonu aşmakta ve hemen hemen bir milyona yakın sayıda genç yükseköğrenim talebinde bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye’de eğitimin önemli ve öncelikli konular arasında olduğunu göstermektedir. Uzun yıllar eğitim politikaları konusundaki tartışmaların başında derslik ve öğretmen sayısı yetersizliği gelmektedir. Burada sayılan fiziki yetersizliklerin eğitim kalitesini olumsuz etkilemesinin önlenmesinde, etkin işletmecilik yaklaşımlarının çözüm olacağı değerlendirilmektedir. Eğitimde kaliteyi yükseltecek öğrenci, öğretmen, veli, okul idaresi ilişkilerini güvenilir seviyeye çıkartacak işletmecilik yöntemlerinden birinin eğitim kooperatifleri olacağı değerlendirilmektedir.

Nitekim 1970’li yıllarda başlayan ve 1990’lı yıllarda etkisi belirgin olarak hissedilen ekonomik krizler, yüksek enflasyon ve yüksek faiz oranlarının sonucu olarak kooperatif işletmeleri de diğer işletmeler gibi uzun vadeli ve uygulanabilir planlar yapamıyor ve mali yönetim güçleşiyordu. Kuşkusuz bu durum en çok kooperatif ortaklarını olumsuz etkiliyor ve kooperatifler zarar ediyordular.

Hükümetlerin 1960’lı yıllardan sonra tarım satış birliklerine ürün alım görevi vermesi ve sık aralıklarla karşılaşılan ekonomik ve mali krizler tarım satış kooperatiflerini mali yönden olumsuz etkilerken, idari olarak devletle ilişkili hale getirmiştir. Bu durum kooperatifçilik ilkeleri bakımından önemli olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerinde yeniden yapılanma döneminde kooperatif sayısı ve ortak sayısında azalışlar olmuştur. Sayısal azalış, kooperatiflerin sayısal büyüklük değerlendirmelerinde olumsuz bir gelişme gibi görünse de aslında bu durum kooperatiflerin işletmecilik açısından etkinliğini artırmış ve kooperatifleri mali yönden sürdürülebilir duruma getirmiştir. Bu sayısal azalış rasyonel işletmeciliğin gereği olarak yapılmış olmasından ötürü kooperatif işletmeciliği bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Kooperatiflere ilişkin veri/bilgi temininin zor olması, temin edilen verilerin güvenilir olmaması ve kaynaklarca doğrulanamaması en önemli eksiklik olarak görülmektedir. Veri yetersizliği ve mevcut verilerin güvenilirlik sorunu, kooperatiflerle ilgili olarak sayısal veri temelli değerlendirmeler yapılmasını zorlaştırmakta ve karar alıcılarının öngörüsünü zayıflatmaktadır. Ekonomik ve sosyal hayatın içinde önemli roller üstlenen kooperatiflerde, etkin işleyen, sürekli güncellenen ve tek kaynaktan yönetilen bilgi sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kıtlıkların, yoklukların ve kuyrukların yaşandığı ortamlarda hatırlanıp önemsenecek bir model olmayıp kıtlıklara ve yokluklara tedbir olacak, kuyrukları ortadan kaldıracak bir model olduğu için kooperatifler önemsenmeli ve kooperatiflerin geliştirilmesi için çaba harcanmalıdır.

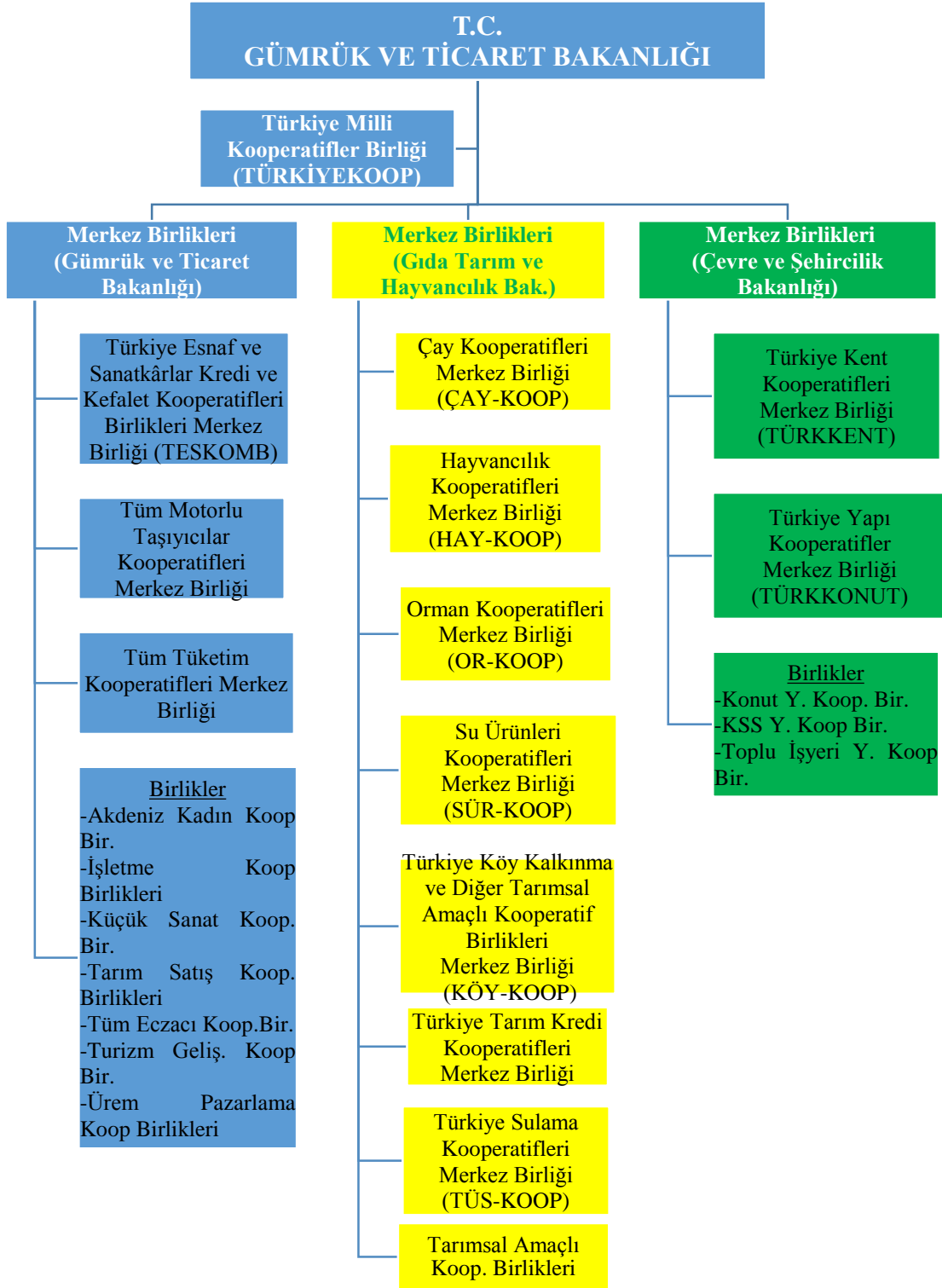
Sosyo ekonomik gelişmişlik seviyesinde ülkenin üst sıralarında yer alan iller kooperatif ortak sayısı büyüklüğü bakımından da üst sıralarda yer almaktadır (ek-13). Bu dağılım dikkate alındığında; bölgesel farklılıkların azaltılması, göçün ve göç sonucu oluşan olumsuz etkilerin azaltılması ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasında kooperatiflerin önemli roller üstlenebileceği söylenebilir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika belgelerinde “Rekabet Gücünün Artırılması, İstihdamın Arttırılması, Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi, Bölgesel Gelişmenin Sağlanması, biçiminde gelişme eksenleri yer almıştır. Söz konusu gelişme eksenleri, kooperatifçiliğin ekonomi içindeki yeri bakımından önemle üzerinde çalışılması gereken hususlar olarak değerlendirilmektedir.

İletişim teknolojilerinin sağladığı kolaylıklar sayesinde günümüzde bilginin yayılması hızlanmış, ekonomiler birbirlerinden daha kolay etkilenir hale gelmiş ve bireylerin karşılıklı ilişkileri daha kolaylaşmıştır. Küresel ısınma sınırları aşan şekilde iklim değişikliğine neden olurken, küresel gıda krizi veya küresel mali krizlerin tüm ülkeleri eş zamanlı etkileyebilmesi insanlık için önemli tehditlerin var olduğu anlamına gelmektedir. Bu özelliklerden dolayı yaşadığımız döneme küresel çağ denilmiş olsa da, küresel ilişkiler içinde yaşanan sorunlara çözümü de ortaklaşa bulmak gerekmektedir. Kooperatifler ticari işletme olarak kar yerine ortaklık menfaatini, yönetimde insan odaklı anlayışı esas aldığından küresel sorunlara karşı ortak çözüm arayışlarında daha fazla dikkate alınacaktır.

EKLER

Ek 1: Türkiye'de Kooperatifçilik Yönetim Organizasyonu

Ek 2: Milli Birlik ortağı merkez birlikler, birlikler ve ortağı olmayan merkez birlikler

Milli Birliğe Ortak Merkez Birlikleri	
Merkez Birlikler	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği (TESKOMB)
	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKKENT)
	Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP)
	Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye S.S Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRK KONUT)
	S.S Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
	Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği
	Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
	TÜRKİYE Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
	Milli Birliğe Ortak Olmayan Merkez Birlikleri
	Çay-Koop
	Anadolu Konut Yapı
Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği	
Milli Birliğe Ortak Olan Müstakil Birlikler	
Birlikler	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK)
	Tüm Eczacılar Üretim, Temin, Dağıtım Kooperatifleri Birliği
	Marmara Bölgesi Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifleri Birliği

Ek 3: Su ürünleri kooperatiflerinin ortak sayısı büyüklüğüne göre iller sıralanması

İl	Koopertif Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Koopertif Sayısı	Ortak Sayısı
İstanbul	49	3.950	Sivas	4	113
İzmir	48	2.587	Tunceli	4	113
Trabzon	25	2.016	Yozgat	1	112
Rize	26	1.637	Çankırı	1	111
Muğla	33	1.507	Adıyaman	5	102
Samsun	17	1.377	Şanlıurfa	4	89
Edirne	16	1.156	Van	3	73
Bursa	21	1.018	Tokat	2	62
Konya	12	993	Kütahya	2	55
Balıkesir	23	968	Bolu	2	49
Çanakkale	27	953	Muş	1	43
Adana	14	894	Osmaniye	1	37
Antalya	16	815	Aksaray	1	36
Isparta	14	812	Gümüşhane	2	36
Aydın	12	794	Ardahan	2	33
Kocaeli	13	635	Nevşehir	2	30
Giresun	13	589	Kars	1	28
Ordu	11	577	Bilecik	1	24
Mersin	12	510	Gaziantep	1	22
Zonguldak	8	433	Erzincan	1	19
Afyonkarahisar	7	417	Çorum	1	17
Manisa	6	403	Kırşehir	1	17
Sinop	10	397	Mardin	1	16
Tekirdağ	8	390	Bingöl	1	15
Hatay	10	362	Kırıkkale	1	15
Malatya	6	349	Diyarbakır	1	7
Yalova	8	344	Siirt	0	0
Burdur	8	316	Niğde	0	0
Kayseri	4	283	Erzurum	0	0
Kastamonu	7	252	Ağrı	0	0
Artvin	3	250	Amasya	0	0
Sakarya	2	215	Hakkari	0	0
Elazığ	9	196	Iğdır	0	0
Kırklareli	3	193	Uşak	0	0
Kahramanmaraş	3	192	Bayburt	0	0
Bartın	3	189	Karaman	0	0
Bitlis	3	180	Batman	0	0
Ankara	8	156	Şırnak	0	0
Denizli	4	154	Karabük	0	0
Düzce	2	121	Kilis	0	0
Eskişehir	6	120	TOPLAM	577	30.975

Ek 4: İllere göre sulama kooperatifleri sayısı

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konya	318	31.442	Kırşehir	11	865
Afyonkarahisar	218	28.393	İstanbul	6	734
Burdur	113	17.767	Bayburt	4	731
İzmir	94	14.090	Sivas	15	728
Denizli	80	13.921	Çankırı	5	716
Isparta	68	13.299	Gaziantep	13	712
Edirne	88	12.175	Osmaniye	6	673
Antalya	73	10.985	Bolu	5	638
Kayseri	60	10.418	Van	9	468
Manisa	84	9.441	Kırkkale	2	461
Amasya	100	8.391	Kocaeli	2	432
Niğde	66	8.516	Diyarbakır	17	404
Eskişehir	112	7.943	Bitlis	3	380
Mersin	50	6.906	Adıyaman	9	343
Çanakkale	41	5.899	Karabük	2	162
Kütahya	81	5.812	Giresun	2	127
Balıkesir	21	5.598	Gümüşhane	3	114
Karaman	31	5.454	Şanlıurfa	4	111
Aydın	29	4.892	Bartın	1	80
Hatay	22	4.646	Kilis	1	75
Bursa	35	4.403	Tunceli	2	68
Çorum	37	4.090	Kars	3	65
Kırklareli	28	4.090	Mardin	2	30
Erzurum	14	3.597	Artvin	1	17
Uşak	34	3.547	Ağrı	1	15
Adana	23	3.004	Sakarya	2	15
Ankara	48	2.965	Ardahan	0	0
Tekirdağ	30	2.776	Batman	0	0
Elazığ	37	2.677	Bingöl	0	0
Aksaray	36	2.583	Düzce	0	0
Tokat	35	2.559	Hakkari	0	0
Muğla	22	2.452	Iğdır	0	0
Kastamonu	25	2.057	Muş	0	0
Sinop	34	2.034	Ordu	0	0
Bilecik	12	1.867	Rize	0	0
Samsun	15	1.836	Siirt	0	0
Kahramanmaraş	20	1.668	Şırnak	0	0
Malatya	25	1.648	Trabzon	0	0
Erzincan	9	1.500	Yalova	0	0
Yozgat	19	1.394	Zonguldak	0	0
Nevşehir	16	1.289	TOPLAM	2.434	289.188

Ek 5: Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin işletme ve bağlı ortaklıkları

Birlik	İşletme	Bağlı Ortaklık
Antbirlik	- Yağ Kombinasyonu - Narenciye Paketleme - Akaryakıt İstasyonu - Tarım Marketler	- Antbirlik Sig. Ltd. Şti - ANTSER A.Ş.
Çukobirlik	- Ceyhan Yağ Fabrikası - Merkez Yağ Fabrikası - Pamuk İşleme Tesisleri	-Çukurova Elektrik A.Ş. -Gübretaş - Ülfet A.Ş. - PATAŞ - Ceyhan Sanayi İşletmeleri - Başak Sigorta Acenteliği
Fiskobirlik	- Entegre Fındık İşletmesi	- Fiskobirlik Efit San. A.Ş. - Fiskomar A.Ş. - Fiskobirlik Sigorta Aracılık Hizmetleri - Ordu Yağ Sanayi A.Ş. - Pancar Motor A.Ş. - Halkbank A.Ş.
Gülbirlik	- Gül Yağı Tesisi - Gül konkriti Tesisi	- Rosense A.Ş.
Marmarabirlik	- Entegre tesisler	- Başak Sigorta A.Ş. - BESAS A.Ş. - Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. - Gübre Fabrikaları T.A. Ş. - SİFAŞ Sentetik İplik Fabrikaları A.Ş.
Karadenizbirlik		- Meray Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş. - LIMAGRAIN Tohum Islah Üretim Sanayi Ticaret A.Ş. - Pancar Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. - BAFAY Yağ Sanayi A.Ş.
Kozabirlik	- Tohum Üretim İşletmesi - Koza Çekim Tesisi	- Kozabirlik Tic. San. Ltd. Sti. - Kozabirlik Sigortacılık Hizmetleri Ltd. Şti.
Tariş İncir Birliği	- Germencik İncir İşletmesi - Kolonya Fabrikası	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Üzüm Birliği	- Alaşehir Entegre Üzüm İşletmesi - Sirke Pekmez İşletmesi	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Pamuk Birliği	- Pamuk Yağ Kombinasyonu - Çırçır Tesisleri - Delintasyon Tesisi	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.

Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği		- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş. - Manisa Pamuklu Men. A.Ş.
Trakyabirlik	- Karacabey Yağ Fabrikası - Tekirdağ Entegre Tesisleri	- Trakyabirlik Sigorta Ltd.Şti. - Trakyabirlik Tohum Islah Üretim Sanayi ve Pazarlama Ltd. Şti. - LIMAGRAIN Tohum Islah Üretim Sanayi Ticaret A.Ş. - Edirne Depoculuk İşletmeleri A.Ş.

Ek 6: Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Depolama kapasiteleri

Birlik	Depolama Kapasitesi
Antbirlik	13.000 ton Pamuk (kütü)
Çukobirlik	251.400 ton pamuk-97.200 ton soya
Fiskobirlik	305 adet depo/ 272.220 ton kabuklu fındık
Gülbirlik	10.000 ton gülçiçeği-70 ton gülsuyu mayası
Karadenizbirlik	53.000 ton ayçiçeği
Kozabirlik	200 ton kuru koza
Marmarabirlik	77.000 ton zeytin- 5000 ton zeytinyağı
Tariş İncir Birliği	12.000 kuru incir
Tariş Pamuk Birliği	13.500 ton pamuk (lif)
Tariş Üzüm Birliği	66.158 ton kuru üzüm
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	36.000 ton zeytin ve zeytinyağı
Trakyabirlik	50.000 ton ayçiçeği- 66.000 ton hamyağ
Tiftikbirlik	3.000 ton

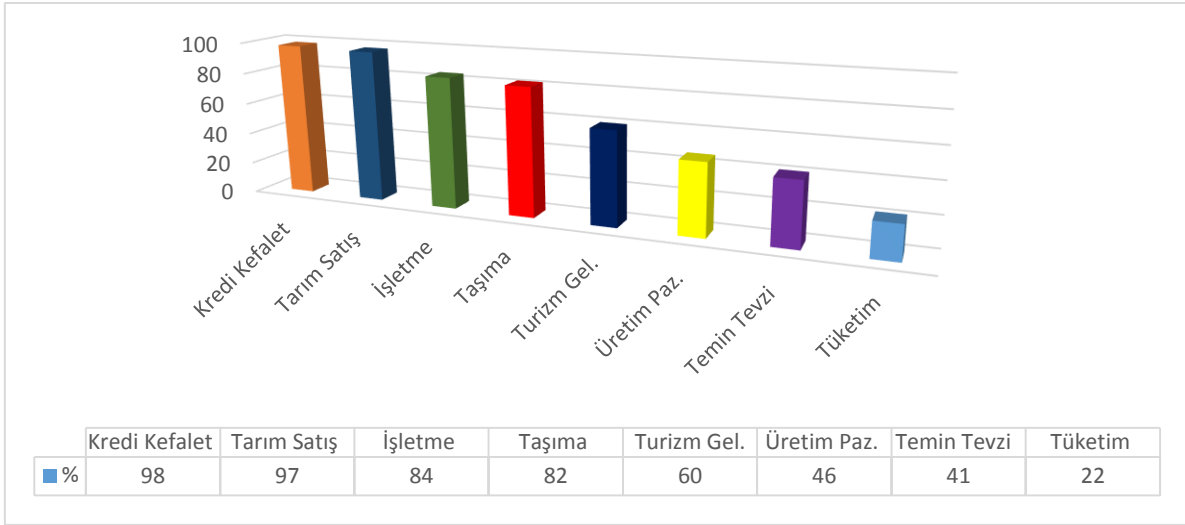
Ek 7: Tarım Kredi Kooperatifleri iştirakler listesi

İştirak
Gübre Fabrikaları Türk Anonim Şirketi (GÜBRETAS)
Tarım Kredi Plastik ve Damla Sulama Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Tarım Kredi Süt Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Tarım Kredi Yem Sanayi A.Ş.
TAREKS Tarım Ürünleri Araç Gereç İthalat İhracat Ticaret A.Ş.
TARNET Tarım Kredi Bilişim ve İletişim Hizmetleri Ticaret A.Ş.
İmece Plastik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
İmece Prefabrik Yapı Makine ve Güvenlik Hizmetleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
TARKİM Bitki Koruma Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Başak Tarım İşletmeleri
TRAKYA Dış Ticaret A.Ş.
Tarım Kredi Birlik Tarım Ürünleri A.Ş.
Tarım Kredi Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Ek 8: Pankobirlik iştirakler listesi

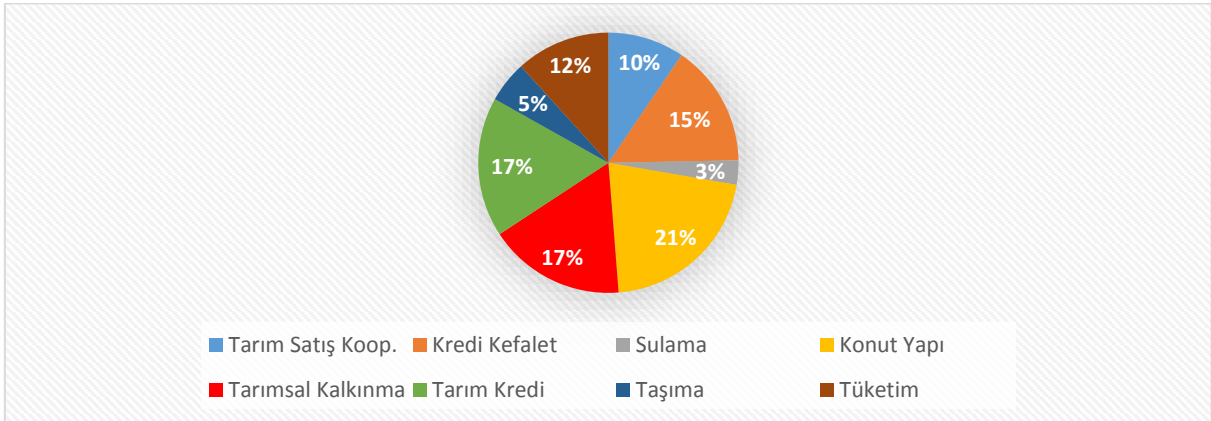
İştirak	Pankobirlik Hisse Payı (%)
Adapazarı Şeker Fabrikası	0,73
Amasya Şeker Fabrikası	96,00
Kayseri Şeker Fabrikası	89,38
Konya Şeker Fabrikası	44,54
Kütahya Şeker Fabrikası	16,68
Şekerbank T.A.Ş.	1,07
Pancar Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş.	93,56
Ova Sulama A.Ş.	10,00
Beta Ziraat ve Ticaret A.Ş.	24,41
ILPAN A.Ş.	99,00
Turhal Pan. Süt ve Yem Sanayi	100,00
Dinar Yem Sanayi A.Ş.	82,50
Çumra Yem Sanayi A.Ş.	33,68
Anadolu Birlik Holding A.Ş.	76,42
PANEK A.Ş.	45,18
Yeniçeltek Kömür ve Maden A.Ş.	36,00
Kömür İşletmeleri A.Ş.	23,51
Konya Şeker Yağ Sanayi A.Ş.	30,00
APEK Tarım Ürünleri A.Ş.	90,00
Kinsay A.Ş.	54,32

Ek 9: Bazı kooperatif türlerinde faal kooperatiflerin oranı (%)

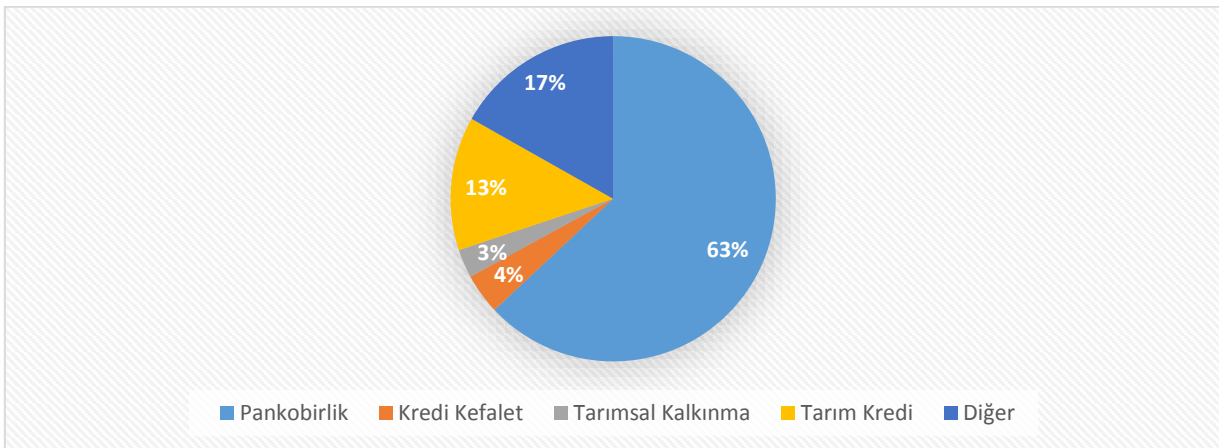

Ek 10: Ortak sayısına göre bazı illerin kooperatif türlerine göre görünümü

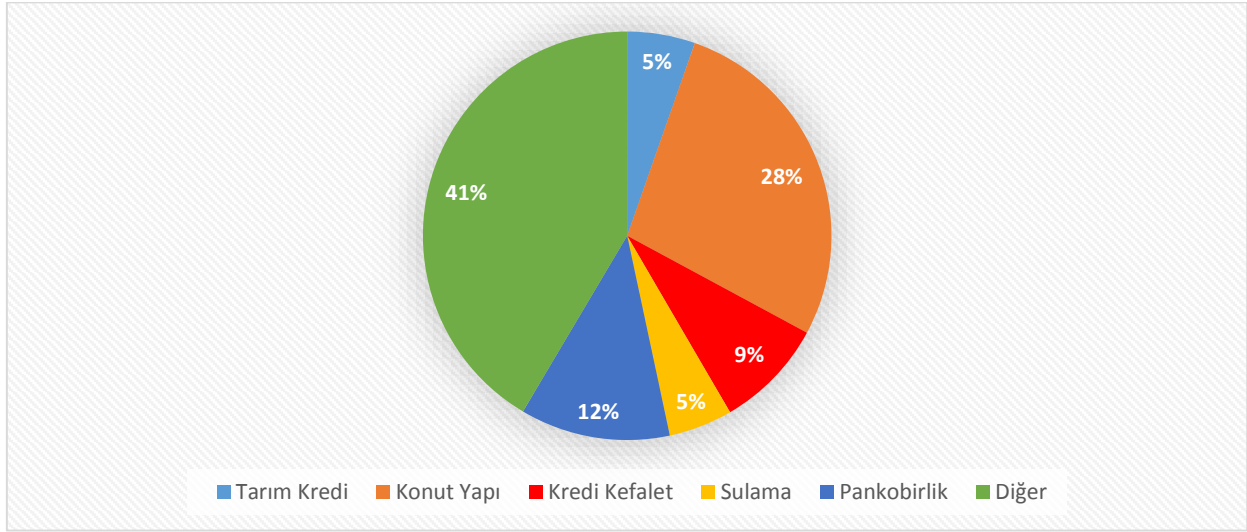
1. Adana

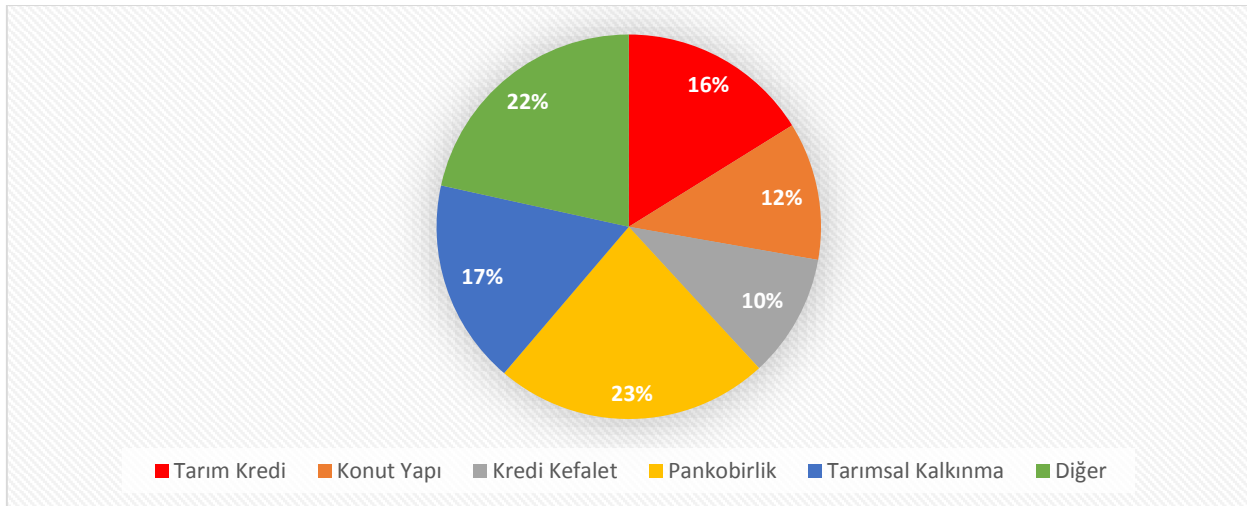
2. Amasya

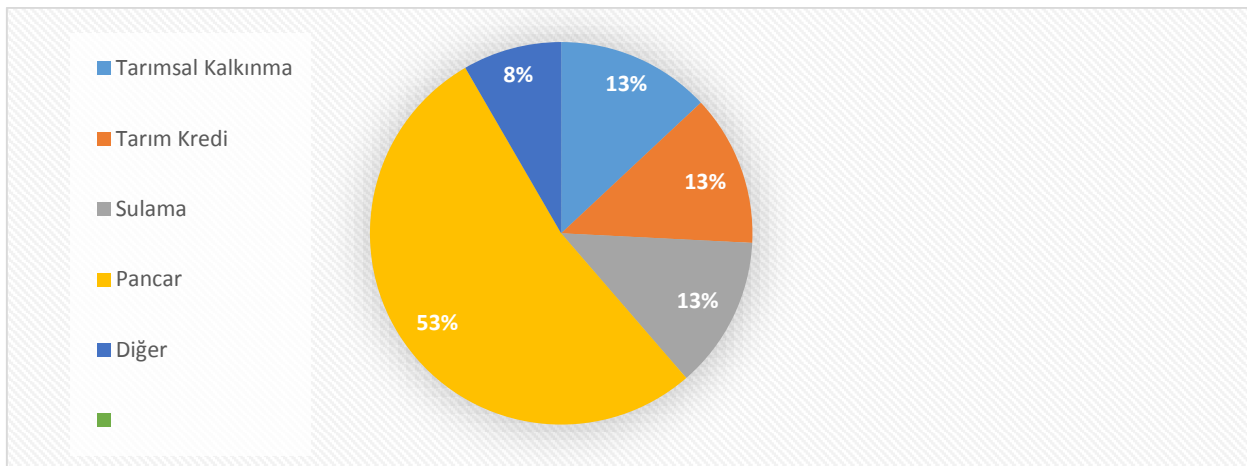
3. Ankara

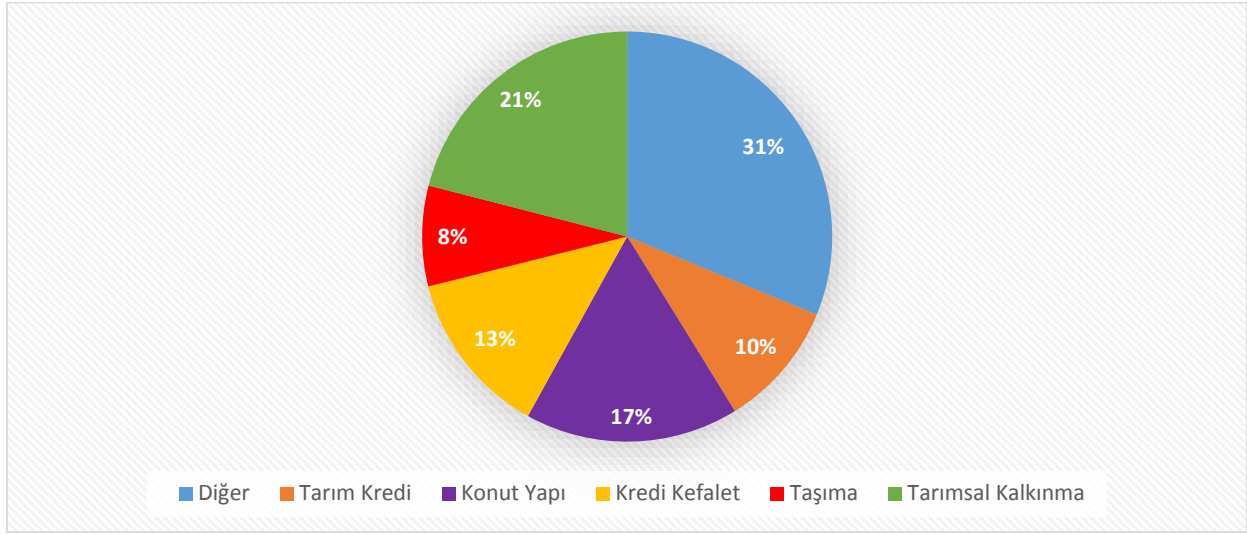
4. Balıkesir

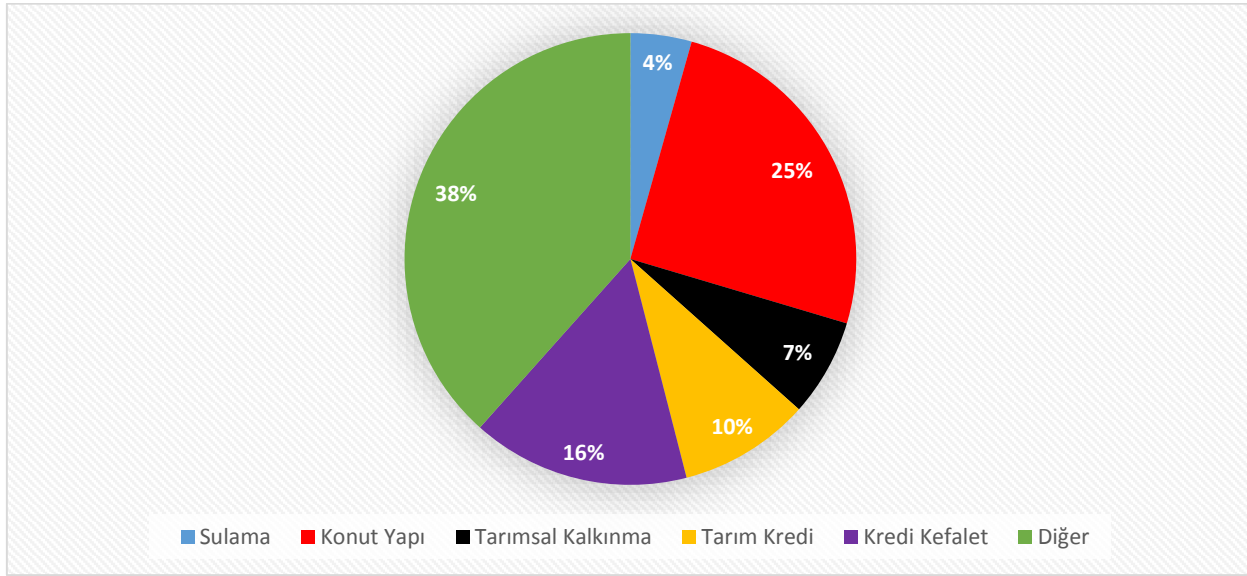
5. Burdur

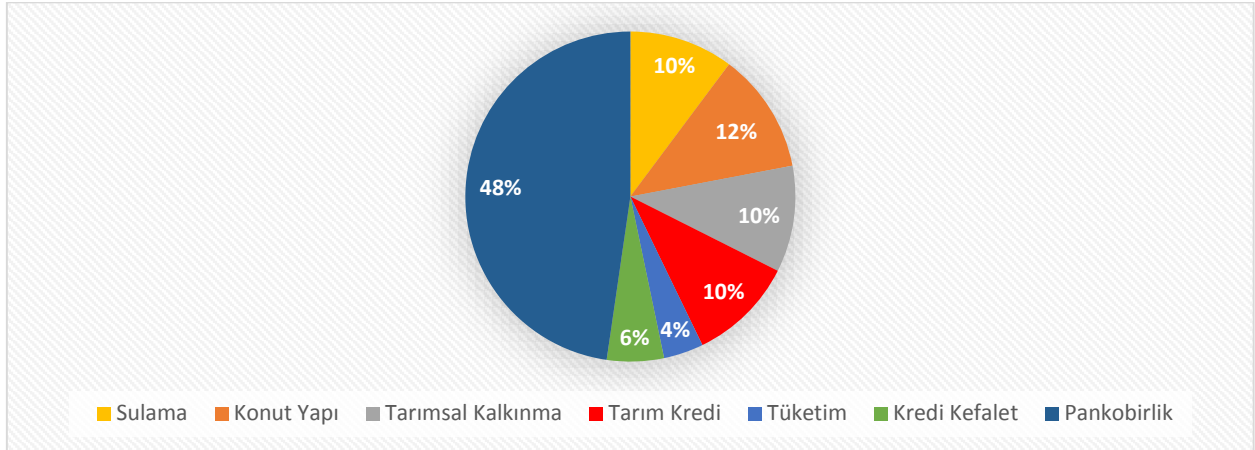
6. Diyarbakır

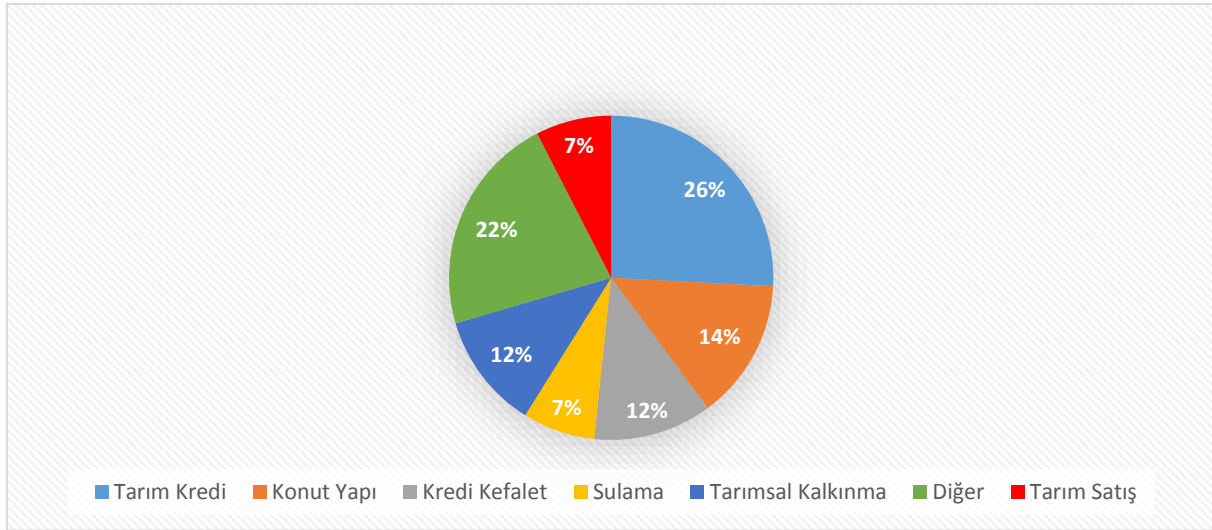
7. İzmir

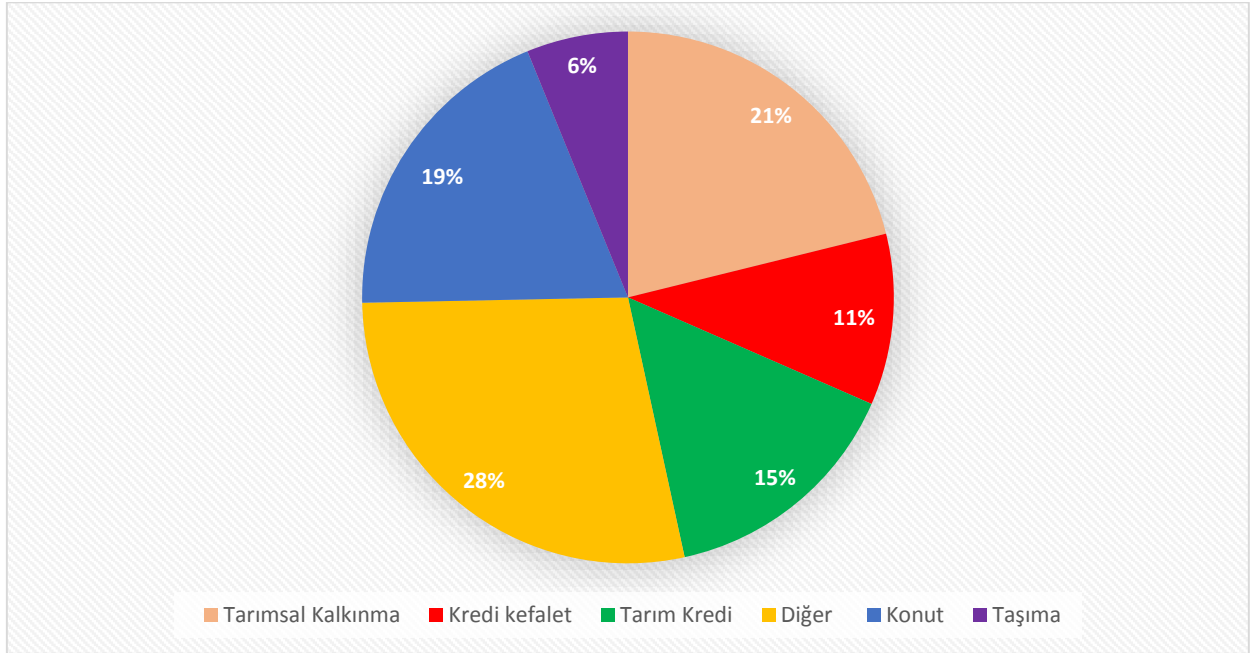
8. Konya

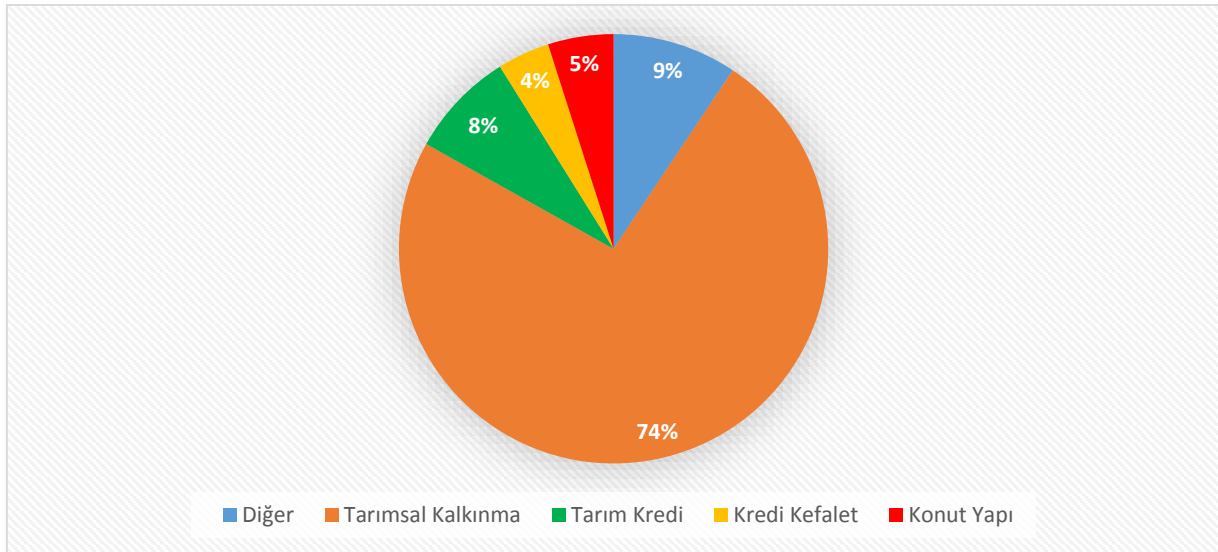
9. Manisa

10. Muğla

11. Rize

Ek 11: Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünce 2013 yılında Kurulan Kooperatif ve Ortak Sayısı (İllere göre)

İL	KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI	İL	KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI
Adana	5	42	İzmir	10	71
Adıyaman	2	17	Kahramanmaraş	6	43
Afyonkarahisar	2	47	Karabük	1	7
Aksaray	3	21	Kars	1	7
Amasya	2	16	Kastamonu	3	21
Ankara	11	171	Kayseri	4	28
Antalya	11	401	Kocaeli	3	21
Artvin	1	7	Konya	11	248
Aydın	5	37	Kütahya	1	9
Balıkesir	4	31	Manisa	6	44
Bilecik	1	7	Mardin	10	72
Burdur	1	7	Muğla	8	65
Çanakkale	4	38	Muş	1	7
Çankırı	1	8	Ordu	7	49
Denizli	1	7	Sakarya	2	26
Diyarbakır	2	14	Samsun	7	166
Edirne	1	7	Sinop	1	7
Elazığ	1	113	Sivas	1	7
Gaziantep	3	21	Şırnak	2	15
Hakkari	1	7	Tekirdağ	2	14
Hatay	7	109	Tokat	1	77
İğdır	4	28	Trabzon	3	21
Isparta	1	8	Van	3	21
İstanbul	5	86	Zonguldak	2	15
TOPLAM				175	2.311

Ek 12: 2013 yılında türlere göre kuruluşuna izin verilen kooperatif sayıları

a) Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca

Kooperatif türleri	2013	
	KOOP SAYISI	ORTAK SAYISI
Tüketim Kooperatifi	2	14
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	83	720
Kredi ve Kefalet Kooperatifi	8	737
Temin Tevzi Kooperatifi	4	28
Turizm Geliştirme Kooperatifi	8	145
Üretim Pazarlama Kooperatifi	3	21
İşletme Kooperatifi	19	165
Sigorta Kooperatifi	1	7
Eğitim Kooperatifi	5	49
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	5	49
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	31	331
Kadın Girişimci Üretim Kooperatifi	3	21
Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	7
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1	7
Toplam	175	2.311

b) Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca

Kooperatif türleri	2013	
	KOOP SAYISI	ORTAK SAYISI
Konut Yapı Kooperatifi	407	12.567
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	49	1.145
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	42	984
Toplam	498	14.696

Ek 13: İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik ve kooperatif ortak sayısı büyüklüğüne göre sıralanması

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması	Kooperatif Ortak Sayısı Büyüklüğü Sıralaması	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması	Kooperatif Ortak Sayısı Büyüklüğü Sıralaması
İstanbul	İstanbul	Kırşehir	Ağrı
Ankara	Ankara	Artvin	Düzce
İzmir	Konya	Afyon	Muş
Kocaeli	İzmir	Düzce	Sivas
Bursa	Balıkesir	Çorum	Isparta
Eskişehir	Bursa	Osmaniye	Elazığ
Tekirdağ	Antalya	Kahramanmaraş	Kırşehir
Adana	Kayseri	Niğde	Uşak
Yalova	Afyonkarahisar	Giresun	Şanlıurfa
Antalya	Sakarya	Kastamonu	Van
Kırklareli	Aydın	Tunceli	Diyarbakır
Denizli	Eskişehir	Sivas	Zonguldak
Muğla	Kırklareli	Kilis	Bolu
Bolu	Tokat	Bartın	Artvin
Balıkesir	Amasya	Aksaray	Nevşehir
Edirne	Samsun	Sinop	Karaman
Mersin	Burdur	Erzincan	Aksaray
Bilecik	Manisa	Çankırı	Karabük
Kayseri	Denizli	Erzurum	Osmaniye
Gaziantep	Mersin	Tokat	Sinop
Zonguldak	Ordu	Ordu	Adıyaman
Aydın	Çorum	Diyarbakır	Kırıkkale
Sakarya	Adana	Yozgat	Çankırı
Çanakkale	Kahramanmaraş	Adıyaman	Mardin
Manisa	Muğla	Bayburt	Yalova
Konya	Trabzon	Kars	Kars
Karabük	Kütahya	Şanlıurfa	Bilecik
Isparta	Rize	İğdır	Bartın
Hatay	Kastamonu	Batman	Kilis
Uşak	Erzurum	Gümüşhane	Bitlis
Burdur	Giresun	Mardin	Ardahan
Samsun	Edirne	Siirt	Gümüşhane
Kırıkkale	Kocaeli	Ardahan	Batman
Nevşehir	Tekirdağ	Van	Bayburt
Karaman	Malatya	Bingöl	Bingöl
Elazığ	Yozgat	Hakkari	İğdır
Rize	Niğde	Şırnak	Şırnak
Trabzon	Çanakkale	Bitlis	Tunceli
Amasya	Gaziantep	Ağrı	Hakkari
Kütahya	Hatay	Muş	Siirt
Malatya	Erzincan		

Kaynak: KB, GTB

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Anonim, <http://www.gtb.gov.tr>
2. Anonim, <http://www.gthb.gov.tr>
3. Anonim, <http://www.tuik.gov.tr>
4. Anonim, <http://www.csb.gov.tr>
5. Anonim, <http://www.turkey.coop>
6. Anonim, <http://www.ica.coop>
7. Anonim, PANKOBİRLİK Faaliyet Raporu. 2012
8. Anonim, Türkiye Kooperatifçilik ve Stratejisi Eylem Planı.
9. Anonim, Tarım Kredi Kooperatifleri 2011-2023 Dönemi Strateji Belgesi ve Eylem Planı.
10. Anonim, 2012 Türkiye Uluslararası Kooperatifler Yılı Faaliyet Raporu. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. 2013
11. Anonim, Strateji Belgesi (2014-2018) Tarıf Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
12. Anonim, S.S. Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 2023 Strateji Belgesi.
13. Anonim, Tüketim Kooperatifçiliği Sektörel Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2016). S.S. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği.
14. Anonim, Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları. GTB. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. 2013
15. Anonim, Türkkent Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2016). Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
16. Erdönmez, Pelin Ataman. Türkiye’de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma. Bankacılar Dergisi. Sayı:47, 2003
17. Bilgin, Necdet, Ş. Tanıyıcı. Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi. MKÜ İİBF Dergisi Yıl:10 Sayı:15 Aralık/2008
18. Üstün, Y. Kooperatifler Kanunu ve İlgili Mevzuat. Gözde Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2010.
19. Altunkaya, Zelha. Türkiye’de ki Kooperatiflerin Yapısı Değişmeli mi. ABMYO Dergisi Sayı 17, Ocak- Mart 2010
20. Özdemir, Gülen., G. Keskin ve H. Özüdoğru, Türkiye’de Ekonomik Krizlere Alternatif Bir Çözüm Önerisi: Tarımda Güçlü Ve Etkin Üretici Örgütlenme Modeli. Yayınlanmış Makale.
21. Rehber, Erkan. Kooperatifçilik. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2011
22. İnan, İsmail Hakkı ve Serinikli Nilüfer. Küresel Krizler ve Türkiye’de Küresel Krizi önlemede Kooperatiflerin Rolü. Tebliğ, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi 6-7 Ekim 2011 Ankara.
23. Kocabaş, Özlem Yıldırım. Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu. Tebliğ, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi 6-7 Ekim 2011 Ankara.